

Autor "Pjevača priča"

Život i rad Alberta Batesa Lorda

Američki klasični filolog, komparatist i slavist Albert Bates Lord rodio se 15. rujna 1912. u Bostonu, za koji je bio čvrsto vezan čitavog svog života, kao sin Roberta Whitinga i Corinne Adeline Bates. Po završenom osnovnom školovanju upisao se na Harvardsko sveučilište, gdje je 1934. polučio bakalaureat iz klasične filologije, a 1936. magisterij, odnosno 1949. doktorat iz komparativne književnosti. Njegova je kasnije nešto prerađena disertacija *The Singer of Tales* objavljena 1960. postala jednom od ključnih knjiga ne samo znanosti o književnosti, nego i antropologije i kulturologije druge polovice ovog stoljeća.

Kao 23-godišnjak Lord je pratio svog učitelja i prijatelja, harvardskog docenta Milmana Parryja (1902.-1937.) na prvom (1934./35.), a kasnije i na drugom (1937.) putovanju u svrhu terenskih istraživanja u Jugoslaviji (1937. i Albaniji). Na tim putovanjima skupili su golemu građu od 12500 gramofonskih ploča snimljenih usmenih pjesama, razgovora s pjevačima i drugog materijala. Sve je to sada pohranjeno kao spomen-zbirka Milmana Parryja u Widener Library Harvardskog sveučilišta. Lord je kasnije i sam, poslije prerane Parryjeve smrti, bio na terenskom radu u Jugoslaviji (1950./51., 1961./64. i 1966./67.) i Bugarskoj (1958./59.), a boravio je i u Sovjetskom Savezu (1959.).

Poslije Parryjeve smrti radio je Lord na folkloru kao harvardski "junior fellow", a rat je proveo obavljajući administrativne poslove u luci rodnog Bostona. Poslije rata dobio je Guggenheimovu stipendiju, a onda je započeo svoj nastavnički rad koji je od prvih dana, 1950. godine, do umirovljenja, 1983., bio vezan uz Harvardsko sveučilište. Predavao je najprije slavenske jezike i književnosti, kasnije i mitologiju i komparatistku. Umirovljen je kao Arthur Kingsley Porter, profesor. Aktivan i poslije umirovljenja sve do smrti, od 1959. bio je počasni kurator Parryjeve spomen-zbirke gdje je radio na sustavnom objavljivanju goleme građe, što je jedna od najvećih zasluga Lorda kao znanstvenika. Poslije prvih dvaju svezaka (izvorni tekstovi, odnosno engleski prijevod), u trećem i četvrtom tiskao je uz suradnju Davida Bynuma golemu velepjesan Parryjeva i svog najboljeg pjevača Avde Međedovića "Ženidba Smailagić Mehe" u 12300 epskih deseteraca. Bez obzira na eventualne rezerve prema tvrdnji o novovjekom Homeru, nema sumnje da je bilježenje i objavljivanje tog "coup-de-force-a" događaj ne samo za slavistiku nego i za izučavanje usmene epike i kulture uopće.

Za života postao je članom brojnih znanstvenih udruženja (Međunarodnog društva za poredbenu književnost, Američkog društva za istraživanje folkloru), a dobio je i brojna priznanja za svoj rad (među ostalim i jugoslavenski orden velike zvijezde 1988). Umro je 29. srpnja 1991.

Kad sam ga zadnji put sreo u Cambridgeu u travnju te godine, bio je, kao uvijek, pun energije i planova: upravo mu je bila pred izlaskom zbirka članaka i studija *Epic Singers and Oral Tradition* (u nakladi Cornell University Press), radio je na još dvije (među njima na drugom izdanju disertacije), pripremao je simpozij o

Andriću. Njegova se energija činila neiscrpnom, a živahna narav kao da je dobivala bitku s podmuklom bolesti. Teško je bilo zamisliti da je kraj tako blizu.

Iza Lorda ostao je povelik opus od nekoliko knjiga i većeg broja članaka, studija, rasprava, referata i sl. Središnje mjesto ima *The Singer of Tales*, doktorska disertacija, knjiga koja je u mnogočemu obilježila znanstvena stremljenja u drugoj polovici našeg stoljeća. Jer ne samo da se McLuhan izriječno izjasnio na početku *Gutenbergove galaksije* da svoj rad vidi kao produžetak Lordova, nego je Lordov *Singer* eksplicitno ili implicitno utkan u sva istraživanja usmenosti/pisanosti od Jacka Goodyja i Waltera Onga do Davida R. Olsona i Nancy Torrance. Lordova knjiga kao ostvarenje istoimene zamišljene Parryjeve sinteze njihova rada cio je jedan program, a ujedno i živo i toplo svjedočanstvo o kulturi usmenoga, o fenomenu koji je tako dugo ostao potisnut i nepravedno zapostavljen od naše pažnje.

Lordov *Singer*, dopunjen nekim manjim radovima, izlaže cjelovit model usmene književnosti i - šire - kulture općenito. No u prvom je planu, razumljivo, usmena epika od Homera preko *Beowulfa*, *Rolanda* i *Digenisa Akritasa* do novovjekih muslimanskih pjevača na čelu s Avdom Međedovićem i Salihom Ugljaninom. Ono što Lorda prvenstveno zanima - jednako kao što je zanimalo i Parryja - jest "tehnika usmenog pravljenja stihova". I premda stalno ističe Parryjevo prvenstvo i primat, činjenica je da je Lord Parryjev ponešto mehanicistički model dosta modificirao. On vidi tehniku usmenih pjevača ne kao igru domina ili kao mozaik ili kao ono što je nekoć Marcel Jousse opisao kao miješanje karata čime se one slažu u uvijek nove kombinacije. Lord vidi pjevačevu vještinu kao metrički uvjetovan jezik unutar komunikacijskog jezika: kao što mi govorimo materinjim jezikom, tako pjevač govori u stihu. Pri tome on ne treba ni više ni manje napora, ne čini ni više ni manje grešaka. Pjevač, zapravo, "misli u stihu" pa kao što mi umijemo govoriti u rečenicama koje nismo nikada čuli ili upamtiti nego smo ih stvorili po dubinskim (Chomsky) obrascima usvojenim u djetinjstvu, tako i pjevač gradi stihove prema metričkim obrascima (patterns) koje je usvojio za svoga naukovanja. Model jezika u jeziku mnogo je bliži onome što pjevači stvarno rade, iako su neke kasnije analogije sa Saussureovim *Langue/parole* kod Lordovih sljedbenika sliku više zamutile nego pojasnile.

Iako je svoja gledišta gdjegdje i modificirao (npr. u pitanju mogućnosti postojanja tzv. prijelaznih usmeno/pisanih tekstova), to je gledište Lord zastupao do smrti (vidi npr. "Memory, Fixity and Genre in Oral Traditional Poetry" u *Oral Traditional Literature*, Columbus, Ohio, 1981.).

Lord je bio izrazit poliglot, a zanimao se za usmene tradicije raznih jezičnih pripadnosti. Odatle i njegovo široko obrazovanje, a i neke od knjiga što ih je objavio. Pored serije *Serbo-Croatian Heroic Songs* spomenuti treba *Serbo-Croatian Folk Songs* s Bélom Bartókom (1951.), *Beginning Bulgarian* (1962.), *A Bulgarian Literary Reader* (u koautorstvu, 1968.) te *Russian Folk Tales* (1974.). Uredio je i dva zbornika: *Slavic Folklore: A Symposium* (1956.) i *The Multinational Literature of Yugoslavia* (1974.).

Značajni su i Lordovi kraći radovi. Tako već 1936. počinje niz od tri studije "Homer and Huso" gdje razmatra pjevačeve odmore u grčkoj i južnoslavenskoj epici, dvije godine kasnije uspoređuje pripovjedne nedosljednosti u obje tradicije, a u

trećemu, 1948. godine, plodno nastavlja raspravu o opkoračenju u usmenoj epici koju je započeo još Parry.

Posvećujući najviše pažnje onome što naziva "tematskom analizom", Lord se trudi da utvrdi tematske invarijante u homerskoj i južnoslavenskoj epici: tome su posvećeni "Composition by Theme in Homer and Southslavic Epic" (1951.), "Homeric Echoes in Bihać" (1962.) i "The Theme of the Withdrawn Hero in Serbo-Croatian Epic" (1969.). U to je istraživanje povremeno uključivao i druge epske tradicije, primjerice novogrčku u "Notes on Digenis Akritas and Serbocroatian Epic" (1954.), ili staru bliskoistočnu u "Some Common Themes in Balkan Epics" (1971.). Usporedbom Homera i naših muslimanskih pjevača bavi se Lord u "An Example of Homeric Qualities of Repetition in Međedović's Smailagić Meho" (1971.), a ovamo treba uvrstiti i lijep i topao prikaz najboljeg njegovog i Parryjevog pjevača u "Avdo Međedović, Guslar" iz 1956., kasnije uvršten u izdanje "Ženidbe" kao predgovor. Srodan je i referat s kongresa u Rimu 1962. "Tradition and the Oral Poet: Homer, Huso and Avdo Međedović". Od ostalih epskih tradicija Lord je osobito mnogo zanimanja pokazivao za anglosaskog "Beowulfa". Spomen zaslužuje i njegova obrada usmenog pjesništva i stila u Waceocu i Stubbingsovu *Companion to Homer* iz 1962. te njegovi prilozi raznim skupnim zbornicima ili simpozijima poput Dorsonova *Folklore and Traditional History* 1973. i Stolz-Shannonovu *Oral Literature and the Formula* 1976.

Posebno mjesto zauzimaju "programatski" članci koje je Lord objavljivao svakih nekoliko godina i u njima iznosio svoj stav o "stanju struke" i nekim aktualnim pitanjima usmene teorije. Takav je "Homer's Originality: Oral Dictated Texts" iz 1953. u kojem je osnovna tema pitanje nastanka tekstova homerskih epova, pa "Homer as Oral Poet" (polemički osvrt na neke kritike Parryja, napose na "Homer as Artist" Anne Amory Parry), "Perspectives on Recent Work on Oral Literature" iz 1974., opći pregled proučavanja raznih usmenih tradicija u svijetu, te "Perspectives on Recent Work on the Oral Traditional Formula" i "The Merging of Two Worlds: Oral and Written Poetry as Carriers of Ancient Values", oba iz 1986.

Lord je bio skroman i dobrodušan čovjek. Rijetko se upuštao u žučne polemike, a i tada je znao lučiti znanstveni spor od osobnih odnosa. Tolerantan, širokih vidika, bogata znanja, velika iskustva, aristokratske otmjenosti u ophođenju, takav će ostati u sjećanju svima koji su imali sreće da ga sretnu kao učitelja, kolegu ili prijatelja.

Zdeslav Dukat

Narodna umjetnost, Rasprave i prilozi uz stogodišnjicu rođenja Vinka Žganca, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb 1991, 414 str. (Posebna izdanja, 3)

Treći svezak posebnih izdanja *Narodne umjetnosti*, godišnjaka Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, u cijelosti donosi izvorne ili doradene radove s međunarodnog znanstvenog skupa organiziranog u povodu stote obljetnice rođenja istaknutog hrvatskog etnomuzikologa Vinka Žganca

(1890-1976), održanog u Čakovcu od 25. do 27. listopada 1990. u organizaciji zagrebačkog Instituta za etnologiju i folkloristiku i Centra za kulturu Čakovec.

Grada je prezentirana u tri veće skupine po temama: 1) Značenje djelatnosti Vinka Žganca na polju etnomuzikologije, etnokoreologije, usmene književnosti i glazbene umjetnosti; 2) Zbirke folklorne glazbe i mogućnosti njihove kompjutorske obrade i korištenja; 3) Folklorna glazba u Podunavlju. U dodatku se nalaze tri vrlo korisna pregledno-bibliografska priloga: *Pregled folklorne grade Vinka Žganca u dokumentaciji Instituta za etnomuzikologiju i folkloristiku u Zagrebu* Mirene Pavlović, *Popis radova dr. Vinka Žganca iz razdoblja njegova boravka u Somboru (1927-1941)* Miroslava Vuka, te *Bibliografija radova Vinka Žganca* Anamarije Starčević-Štambuk.

U prvoj skupini, u prvoj podskupini pod nazivom "Etnomuzikologija" nalazi se 11 radova, klasificiranih kao 7 izlaganja sa znanstvenog skupa (*O vrednovanju golemog opusa Vinka Žganca* Barbare Krader iz Berlina, Njemačka; *Vinko Žganec and the Ethnomusicology of the 20th Century* Ghizele Suliteanu iz Bukurešta, Rumunjska; *Četiri razdoblja u etnomuzikološkom radu Vinka Žganca* Jerka Bezića iz Zagreba; *Zbirka zapisa dr. Vinka Žganca "Narodne popijevke iz Sombora i okolice"* Nicea Fracilea iz Novog Sada; *Djelatnost akademika Vinka Žganca u Odboru za narodni život i običaje JAZU* Mirka Markovića iz Zagreba; *Vinko Žganec i Gradišćanski Hrvati* Nives Ritig-Beljak iz Zagreba; *Dr. Vinko Žganec i specifični način tradicijskog pjevanja u srednjem Međimurju* Dragice Šimunković iz Čakovca), dva izvorna znanstvena članka (*Vinko Žganec' Fundamental Significance in Discovery of Connections between Croatian and Hungarian Folk Music* Imrea Olsvaia iz Budimpešte, Mađarska; *Žgančeva metoda zapisivanja i objavljivanja napjeva* Grozdane Marošević iz Zagreba) i dva pregledna članka (*Rusinske narodne pesme u zapisima i obradi Vinka Žganca* Dušana Mihaleka iz Novog Sada; *Istraživanje folklorne glazbe i magnetofonske snimke instrumentalne glazbe Vinka Žganca* Krešimira Galina iz Zagreba).

U prvoj skupini, u drugoj podskupini pod naslovom "Etnokoreologija" objavljena su dva izlaganja sa znanstvenog skupa: *Etnokoreološka djelatnost Dr. Vinka Žganca* Ivana Ivančana iz Zagreba, te *Uloga Vinka Žganca u poslijeratnom razvoju narodnih plesova u Međimurju* Marije Novak iz Zagreba.

U prvoj skupini, u trećoj podskupini pod naslovom "Usmena književnost" objavljena su tri rada klasificirana kao izlaganja sa znanstvenog skupa (*Djelo Vinka Žganca u kontekstu suvremene folkloristike* Tvrtka Čubelića iz Zagreba; *Koncepcijske i metodološke osobitosti u prezentaciji tekstova najnovije zbirke hrvatskih pučkih popijevaka iz Međimurja Vinka Žganca* Ivana Zvonara iz Varaždina; *Vinko Žganec i njegovi pjevači-kazivači* Stjepana Hranjeca iz Čakovca), jedan izvorni znanstveni članak (*Žgančev način objavljivanja tekstova pjesama* Tanje Perić-Polonijo iz Zagreba) i jedan pregledni članak (*Poznavanje hrvatske usmene pjesme Međimurja prije početaka istraživačke djelatnosti dr. Vinka Žganca* Zvonimira Bartolića iz Čakovca).

U prvoj skupini, u četvrtoj podskupini pod naslovom "Dijalektologija" nalazi se jedan prilog klasificiran kao pregledni članak: *Žgančev doprinos poznavanju kajkavštine* Mije Lončarića iz Zagreba.

U prvoj skupini, u petoj podskupini pod naslovom "Glazbena umjetnost" nalazi se jedan prilog klasificiran kao izvorni znanstveni članak: *Žgančevo višeglasno dopunjavanje svjetovnog i duhovnog jednoglasja* Lovre Županovića iz Zagreba.

U drugoj skupini objavljena su ukupno četiri rada: prethodno priopćenje Julijana Strajnara iz Ljubljane o korisnosti kompjutera u etnomuzikologiji (na slovenskom), izvorni znanstveni članak Lujze Taru iz Budimpešte o prikupljanju instrumentalne narodne glazbe u Mađarskoj i njezinoj sistematizaciji (na engleskom), pregledni članak Todora Džidževa iz Sofije, Bugarska, o problemima dokumentiranja i notiranja narodne glazbe danas (na engleskom), te prethodno priopćenje Dunje Rihtman-Šotrić iz Sarajeva o zbirci notnih zapisa instrumentalne tradicionalne glazbe Bosne i Hercegovine u Zemaljskom muzeju u Sarajevu.

U trećoj skupini objavljeno je ukupno devet priloga klasificiranih kao četiri izlaganja sa znanstvenog skupa (Nikolaja Kaufmana iz Sofije o instrumentalnoj glazbi uz pogreb u naseljima oko rijeke Dunava, Dimitrine Kaufman iz Sofije o glazbenoj tradiciji uz pogreb i daće kod Vlaha i Gagauza u Bugarskoj, Anike Bodor iz Sente o vokalnom glazbenom folkloru jugoslavenskih Mađara u Slavoniji, Martina Kmeća iz Novog Sada o sličnostima i razlikama pentatonike u Međimurju i Staroj Pazovi), tri pregledna članka (Dragoslava Devića iz Beograda o karakteristikama srpskog i vlaškog pjevanja u sjeveroistočnoj Srbiji, Dimitrija Golemovića iz Beograda o ulozi pratećeg glasa u srpskom narodnom dvoglasnom pjevanju, Katalin Paksa iz Budimpešte o nekim suvremenim aspektima istraživanja mađarske folklorne glazbe u 19. stoljeću), jednom izvornom znanstvenom članku (Ursule Hemetek iz Beča o promjenama u glazbenom životu hrvatske zajednice u Stinatzu (1979-1990) pod utjecajem osobnosti mjesnog župnika) i jednom prethodnom priopćenju (Jadranke Horakove iz Bratislave o komparativno-analitičkom nacrtu istraživanja i proučavanja hrvatskih i slovačkih pjesama u okolici Bratislave).

Ovih 36 priloga, obilno garniranih notnim i likovnim priložima, grafikonima, tabelama i popisima, u užem su tematskom dijelu vrlo vrijedan znanstveni i stručan doprinos, prije svega, upoznavanju i vrednovanju lika i iznimnog djela Vinka Žganca. Općenito, pak, ostali prilozi i knjiga kao cjelina predstavljaju sretan spoj inspirativnih poticaja koje Žgančevo djelo i danas zrači s jedne strane, te znanstveno-istraživačkih postignuća u Institutu za etnologiju i folkloristiku - između ostalog, kao refleksa Žgančevih izravnih zasada - s druge strane.

Stanislav TUKSAR

Studijska grupa za istraživanje i proučavanje značenja i uloge spolova u glazbi i glazbovanju pri Međunarodnom savjetu za tradicijsku glazbu (ICTM) osnovana je u Berlinu 1987. godine sa narednim osnovnim zadacima: 1) bodriti i jačati razumijevanje šireg kulturološkog značenja spola (ne samo biološkog, u engleskom originalu *gender*, ne *sex*) u pojedinim društvenim zajednicama, 2) podsticati kritičko vrednovanje uloge spolova u etnomuzikologiji, 3) identifikirati osnovne praznine u području glazbe i plesa s obzirom na kulturu, 4) širiti metodološke i teorijske osnove za skupljanje podataka i osigurati forum za prezentiranje i interpretiranje novog gradiva, 5) objavljivati i širiti rezultate istraživanja.

Music, Gender and Culture, Guest Editors Marcia Herndon and Susanne Ziegler, International Council for Traditional Music, ICTM Study Group on Music and Gender, Florian Noctzel Verlag Wilhelmshaven 1990, 307 str. (Intercultural music studies, 1).

Svoje prvo savjetovanje, povezano s Četvrtim međunarodnim festivalom - *Žene - kompozitori jučer i danas* i Petim međunarodnim kongresom *Žene u glazbi*, ta je studijska grupa održala 1988. godine u Heidelbergu (SR Njemačka). Premda je u radu tog znanstvenog skupa sudjelovalo i nekoliko muškaraca, oni se nisu odazvali općem pozivu svim sudionicima skupa da nakon živih rasprava i obilne kolegijalne međusobne izmjene informacija revidiraju svoje referate i prerađuju (i prošire) za posebnu publikaciju, za knjigu koju prikazujemo.

Knjiga posebno privlači svojim sadržajno veoma raznolikim prilogima. Sustavnost i temeljitost, kako u istraživanju tako i u proučavanju i interpretaciji tematike, nenametljivo i vrlo uvjerljivo govore o do sada premalo proučavanoj ulozi žene u glazbovanju - svuda u svijetu. Valja istaći da takva proučavanja paralelno zahvaćaju i svirku, pjevanje i ples muškaraca. Ovdje možemo, nažalost, samo najkraće naznačiti pojedine elemente iz tih radova.

Nakon što je potanje izložila razliku između biološke i kulturološke oznake spola u engleskom jeziku (*sex* i *gender*) Marcia Herndon (SAD) je uz prikaz moći istakla i zahtjev za održavanje ravnoteže u odnosima među spolovima kod Cherokee Indijanaca. Na u osnovi isti zahtjev kod plemena Hmong i Lahu u sjevernom Thailandu upozorila je Gretel Schwörer-Kohl (SR Njemačka). Premda je u staroj Kini žena bila društveno veoma zapostavljena, ona je u umjetničkom izražavanju svojih teškoća i boli kreativno obogatila klasični kineski glazbeni stil *nanyin* (rad Nore Yeh, SAD). U kompoziciji *Rajska ptica* koju je prema estetskom načelu *heliaki*, tj. služeći se metaforama i aluzijama spjevala Salote, kraljica Tonga otočja u Polineziji, Andrienne Kaeppler (SAD), uočava vrlo zanimljiv odnos muškaraca i žena, prvi imaju moć, druge prestiž.

Potrebno je posebno ukazati na nova otkrića, tako npr. rad Edde Brandes (SR Njemačka) o ženama sviračicama u žičani instrument *imzad* u južnom Alžiru i rad Susanne Ziegler (SR Njemačka), o ženama koje na svadbama u jugozapadnoj Turskoj svoje pjevanje prate udaranjem u *delbek*, bubanj s drvenim obručem. Poseban je pothvat istraživanje Cynthije Tse Kimberlin (SAD), o razlozima zašto se i kako pet američkih žena s područja San Francisca odlučilo da se profesionalno bave glazbom i s kojim se sve problemima susreću u svom javnom i privatnom životu - upravo kao žene - nakon spomenute svoje odluke.

Glazbenu djelatnost evropskih žena zahvaćaju radovi Anne Czekanowske (Poljska), o glazbenom repertoaru slavenskih ženâ, Anne Johnson (Švedska) o odnosima spolova u švedskoj folklornoj glazbi, Ankice Petrović (Bosna i Hercegovina) o udjelu ženâ u glazbenom folklornom stvaralaštvu dinarske kulturne zone u Jugoslaviji te Elizabeth Tolbert (SAD) o finsko-karelijskim naricaljkama i višestrukoj, posebno posredničkoj ulozi narikače između svjetova živih i mrtvih.

O dva oblika međusobnog organiziranja ženâ i time postepenog podizanja društvenog ugleda u etničkoj grupi Kpelle u Liberiji, tj. o društvu *Sande* koje djeluje i kao škola za inicijaciju djevojaka a ujedno i kao škola za njihovu glazbenu i plesnu naobrazbu, te o pjesmama uz rad u ženskim radnim zajednicama piše Cynthia Schmidt (SAD). Specifičan primjer žene kompozitora s otoka Mungiki u sklopu Solomonskih otoka u Pacifičkom oceanu iznosi Jane Mink Rossen (Danska), a djelovanje američke crnačke pjevačice Bessie Smith (1894-1937), posebno izvedbama *bluesa* i njezin neposredni kontakt s publikom prikazuje Henriette Yurchenco (SAD).

Zaključak što su ga zajedno napisale navedene urednice publikacije izvrstan je prikaz ove izvanredne knjige - kojoj su dodani pregled citiranih djela, zajednički za sve objavljene radove i vrlo iscrpno razrađen indeks pojmova.

Jerko BEZIĆ

Čitajući naslov na koricama ovog izdanja pomišljamo da smo uzeli u ruke knjigu Wolfganga Suppana "Glazba i turizam"; malo zatim, listajući prve stranice s drugačijim naslovom te informativno prelazeći tekst predgovora, razabiremo da je riječ o "razgovorima", odnosno referatima na temu "Glazba i turizam" s 30. konferencije Međunarodnog savjeta za tradicijsku glazbu (ICTM), održane 1989. u austrijskom turističkom mjestu Schladmingu, koje je "autor" s korica knjige odabrao kao urednik za tisak; da bismo, naposljetku, krenuvši u čitanje priloga objedinjenih ovim zbornikom, otkrili da osim deset referata koji se bave različitim aspektima glazbe i turizma, sa zadovoljstvom možemo pročitati i devet izvan te (zanimljive, ali ipak uže) tematike.

Zbornik započinje s tri uvodna izlaganja, od kojih posebnu pažnju plijeni ono prvo, **Johna Blackinga**, jednog od najznačajnijih predstavnika antropološki orijentirane etnomuzikologije, koji se zalaže za reintegriranje muzikologije i etnomuzikologije i svih njima pridruženih fragmenata u "humanističku znanost o tonskoj umjetnosti", čija bi teorija i metode bili izvedeni iz činjenica glazbenog stvaranja, i to iz kuta gledanja samih stvaralaca glazbe (u koje uključuje i slušatelje, kao i skladatelje i izvodače), a ne primjenom metoda i koncepata drugih disciplina, poglavito historije i društvenih znanosti. Blacking rješenje nalazi, (ipak) u primjeni, ali antropoloških pristupa (otuda i naziv "human science", a ne "tonal science" ili "music science"). Muzikolozi bi svakako trebali istražiti svaki mogući socijalni kontekst i konceptualnu shemu na koju se veže glazbeno stvaranje, jer uvijek će izvanglazbeni činioci igrati veću ili manju ulogu u ljudskom stvaranju glazbe i reagiranju na glazbu. Ipak, glavni zadatak "humanističke znanosti o tonskoj umjetnosti" bio bi u otkrivanju onoga što je u pojedinim slučajevima nesumnjivo glazbeno. Povezano sa zaključkom Alfreda Schutza (1951) o glazbenoj inteligenciji, o sposobnosti pojedinaca da stvore glazbeno osjećanje i shvaćanje svijeta, Blacking vjeruje da bi se moglo otkriti kako i kada je glazbena imaginacija barem toliko poticajni faktor društvenog života koliko je njegova refleksija.

Ugledni austrijski sociolog glazbe, **Kurt Blaukopf**, polazeći od metamorfoze glazbe u uvjetima sveopće dominacije elektronskih medija (*mediamorfoze*, kako je zove), koja je uz ostalo utjecala i na promijenu koncepta *copyrighta*, razmatra mogu li i kako zakonske mjere pridonijeti očuvanju i zaštiti tradicijske glazbe. S tim u vezi navodi austrijski model poreza za kulturu, rješenja "autorskog prava na folklor" u Boliviji, Senegalu i Gani, te primjer švedskih naknada za korištenje tradicijske glazbe na dobrovoljnoj osnovi. Blaukopf apelira na savjest etnomuzikologa i poziva ih na stvaranje svojevrsnog lobbyja za tradicijsku glazbu. Ovaj apel tiče se, naravno, i nas!

U izlaganju **Wolfganga Suppana** iz Graza vidljiv je jedan širi, antropološki pogled na odnos turizma, kulture i glazbe, prema kojem se originalnost (tradicijske) glazbe ne tiče toliko samih glazbenih značajki koliko komunikacije i interakcije među ljudima.

Ostali referati obrađuju posebne aspekte ove teme na konkretnim primjerima iz pojedinih zemalja. Najbrojniji među njima su referati austrijskih kolega, od kojih je posebno inspirativan prilog **Helge Thiel** iz Beča o hodočašćima kao ranim pojavama turizma u Austriji. **Ottfried Hafner** (Graz) govori o utjecaju nadvojvode Johanna na njegovanje narodne glazbe i na razvoj "folklornog turizma", a **Engelbert Logar** (Graz) o utjecaju turizma na slovensku narodnu pjesmu u Koruškoj. Alternativnim, za našu

Schladminger Gespräche zum Thema Musik und Tourismus, herausgegeben von Wolfgang Suppan, Institut für Musikethnologie an der Hochschule für Musik und darstellende Kunst in Graz, verlegt bei Hans Schneider, Tutzing 1991, 292 str. (Musikethnologische Sammelbände, Bd. 12)

turističku ponudu novim oblicima prezentacije glazbe stranim turistima dat je prostor u referatu **Jerka Bezića** (Zagreb), za što iznosi uspjele primjere iz Istre i Dalmacije. **Ewa Dahlig** (Varšava) prati sudbinu folklornog glazbala *Łóbcoki*, svojevrsnog simbola narodne kulture regije Podhale (podnožje Tatra), u uvjetima masovnog turizma, a **Lisbet Torp** (Kopenhagen) razmatra turističku vrijednost *Zorbina plesa* koji je, nakon svoje promocije u filmu "Grk Zorba" (1965), postao jednim od najupečatljivijih i komercijalno najviše eksploatiranih simbola grčkog mentaliteta. S konceptom "kulturnog turizma" u Indoneziji i njegovoj relaciji spram koncepta odgoja i identiteta upoznaje nas prilog **Martina Ramstedta** (München), a referat **Tatsuko Takizawe** s utjecajima turizma na tradicijsku glazbu u kontekstu dvaju različitih modela državnih kulturnih politika u Singapuru i Japanu.

Iz referata ove skupine moguće je izdvojiti neke zajedničke stavove i zaključke: 1. Utjecaji turizma na tradicijsku glazbu pokazuju se pretežno kao pozitivna pokretačka snaga u smislu očuvanja, stvaranja novog ili obnavljanja i aktiviranja starijeg tradicijskog stila; negativni utjecaji, kao što je "uništavanje" tradicijske glazbe njezinom komercijalizacijom redovito su manji no što neupućeni misle; 2. Pitanja repertoara i "autentičnosti" izvedbe tradicijske glazbe za turiste, kojima se često s ne odviše uspjeha bave razne komisije i žiriji pri festivalima i smotrama folklora, pokazuju se sporednim i manje bitnim; umjesto inzistiranja na glazbenim sadržajima "autentične" tradicije, relevantniji je pokušaj uspostavljanja autentičnih odnosa između izvodača i turističke publike koji se ostvaruju prezentiranjem tradicijskih sadržaja na razne neformalne načine, bilo u vidu glazbenih radionica, bilo drugim oblicima direktnog kontakta izvodača i publike. Prepuštanje izbora repertoara i načina izvedbe kreativnosti samih izvodača pokazuje se uspješnijim od uređivanja kulturnih programa "odozgo" i "sa strane". 3. S obzirom na i danas zamjetan etnocentrizam, vjeruje se da bi se povezivanjem glazbe i turizma kao oblika međusobnog približavanja ljudi, mogli među pripadnicima različitih naroda razviti i bolji i tolerantniji odnosi.

Ostali prilozi ovog zbornika obrađuju vrlo različite teme. Neke od njih povezuje ista vrsta izvora na kojima se temelje, točnije putopisi iz 18. i 19. stoljeća: **Rudolf M. Brandl** (Göttingen) iscrpno opisuje glazbu, instrumente i plesove Klefta, boraca koji su poput dinarskih hajduka gerilski ratovali protiv Turaka u gorovitim predjelima Tesalije, Makedonije i sjeverne Grčke; **Ernst Emsheimer** (Stockholm) izlaže podatke o glazbi kavkaskih naroda, a **Rainer Gstrein** (Innsbruck) o plesu i plesnoj glazbi u Austriji u prvoj polovici 19. st. Dva autora se bave položajem izvaninstitucionalnih glazbenika: putujućim sviračima i pjevačima u Poljskoj **Piotr Dahlig** (Varšava), te uličnim sviračima i njihovoj ulozi na tržnici u Cambridgeu **Ruth Davis** (Cambridge). Na primjeru *budnica* hrvatskog narodnog preporoda, njihova života i funkcija tijekom 19. stoljeća, **Zdravko Blažeković** (Zagreb / New York) je, uz ostalo, dodirnuo i problem politizacije glazbe. Na primjeru širenja *reggae* glazbe u Engleskoj i Sjedinjenim Državama, **Melinda A. Russel** (Urbana / Champaign) pokazuje kako globalna proširenost nekih žanrova popularne glazbe ne podrazumijeva i jednake obrasce njihove recepcije. **Susana Friedmann** (Kolumbija) analizira literarne i glazbene tehnike u *romancama* Kolumbije, koje olakšavaju proces njihova oblikovanja i prenošenja, te poput potporna služe izvedbi.

Naposljetku dodajmo da je u zborniku objavljena bibliografija radova suradnika Instituta za etnomuzikologiju u Grazu za razdoblje 1974.-1990., popis diplomskih i magistarskih radnji Visoke škole za glazbu i likovnu umjetnost u Grazu, s komentarom **Helmuta Brennera** o njihovoj tematici, te popis referata sa zasjedanja Studijske grupe ICTM-a za historijske izvore o folklornoj glazbi u razdoblju 1967.-1988.

Grozdana MAROŠEVIĆ

Ovo izdanje sadrži reprint dvadeset Emsheimerovih najznačajnijih radova nastalih u razdoblju od 1964. do 1989. godine (zbornik s njegovim ranijim radovima izdan je 1964. godine). Većina studija je ranije objavljena u različitim svjetskim časopisima, posebnim publikacijama, zbornicima sa znanstvenih skupova ili u enciklopediji *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, dok se dva rada ovdje objavljuju po prvi puta ("On the Ideology, Function, Musical Structure and Style of Performance of Siberian Epics" i "On the Ergology and Symbolism of a Shaman Drum of the Khakass").

Ernst Emsheimer, *Studia Ethnomusicologica, Eurasia-tica*, II, Royal Swedish Academy of Music, Stockholm 1991, 290 str.

Ernst Emsheimer pokazuje se kao autor iznimno širokog i temeljitog poznavanja literature, kako uže etnomuzikološke, tako i šire historiografske i etnološke (osobito one kulturnohistorijskog usmjerenja) i pomnog kritičkog odnosa prema izvorima. Vrlo je značajna njegova upućenost u stariju i suvremenu sovjetsku literaturu, tako malo poznatu u zapadnom svijetu. Emsheimerov uobičajeni način strukturiranja teksta zasniva se na iznošenju postavki i gradiva drugih autora, koje zatim detaljno kritički preispituje i interpretira; glavni je tekst popraćen brojnim bilješkama, iscrpnim bibliografskim podacima i opsežnom literaturom, a u izlaganju gradiva uvijek polazi od geografskog, povijesnog, društvenog i kulturnog okvira u koji zatim smiješta određeni problem. Iz navedenog je razumljivo da su mu izuzetno uspjeli članci u kojima daje preglede, komentira i polemizira s dosadašnjim istraživanjima o određenom pitanju, te kumulativni, enciklopedijski članci u kojima sažima postojeća saznanja. Autorov pažljiv i precizan način pisanja te njegov znanstvenički oprez pokazuju se već u naslovima radova - česti su izrazi "zapažanja...", "neke opaske...", "preliminarni izvještaj..." i tome slično.

Druga je bitna značajka Emsheimerova pristupa sagledavanje glazbenih pojava i glazbenih instrumenata u okružju vjerovanja, rituala i običaja. S obzirom na njegovo temeljito, u najboljem smislu riječi tradicionalno muzikološko obrazovanje (učenik Adlera, Fischera, Gurlitta i Besselera) pomalo začuđuje njegova mala zainteresiranost, barem u ovim kasnijim radovima, za jedno od usmjerenja evropske etnomuzikologije koje proistječe iz muzikološkog pristupa (istraživanje same glazbene strukture kao fenomena koji djeluje prema svojim vlastitim pravilima). Međutim, njegov veći interes za upotrebu i funkciju nego za strukturu glazbe, interes za ulogu glazbe u široj društvenoj i kulturnoj organizaciji čovjeka, za glazbu kao funkcionalni dio ljudske kulture obično je ipak ponajviše opis vjerovanja i obreda u okviru kojih se glazba izvodi. Pri tome se najčešće poistovjećuje funkcija s vjerovanjem o određenoj funkciji.

Emsheimerova načitanost ogleda se i u čestom upozoravanju na rasprostranjenost i srodnosti određenih pojava, zabilježenih u različitim kulturama svijeta - on je majstor poredbene znanstvene metode. Povezano s tim, stalno mjesto u autorovim radovima pripada i pitanju iznalaženja korijena određene pojave. Jedno od temeljnih Emsheimerovih polazišta jest da su izolirana područja, koja nisu izložena utjecaju drugih kultura, sposobna sačuvati velik dio starog kulturnog nasljeđa. Dobar primjer ovih autorovih stavova i htijenja jest članak o ugrofinskom tipu flaute kao artefaktu prakulturnog sloja ugrofinskih naroda koji se pokušava otkriti na temelju preciznih usporedbi sličnosti i razlika flauta kod Finaca, Mađara, Čeremisa, Votjaka te kod Csángó manjine u Moldaviji.

U središtu Emsheimerova interesa je istraživanje glazbenih instrumenata na području Skandinavije i Sovjetskog Saveza — tipologija instrumenata, svijet dječjih instrumenata, glazbena arheologija, a posebno simbolika i magijski karakter instrumenata (čini se da nema niti jednog članka koji na neki način nije povezan s temom šamanizma, točnije s

temom narodnih vjerovanja o spiritističko-magijskom karakteru određenog instrumenta ili glazbenofolklorne pojave). Uzoran je u ovoj skupini njegov vrlo detaljan, minuciozan opis švedskih drvenih trublji, koje determinira i vremenski i prostorno, a zatim iz takvog opisa izvodi i njihovu tipologiju prema ergološkim značajkama.

Izvan kruga Emsheimerovih istraživanja s područja etnoorganologije je nekoliko skupina radova: prikaz najranijih srednjovjekovnih izvještaja o glazbi Mongola i prikaz putopisa iz 1769. godine koji, između ostalog, obiluje i etnografski zanimljivim podacima o načinu života ljudi u različitim provincijama Ruskog Carstva, enciklopedijski članak o gruzijskoj folklornoj glazbi i pregledni rad o evropskoj folklornoj polifoniji, osobito o tipovima polifonije kod naroda na Kavkazu, u Rusiji i kod baltičkih naroda, dok se u dva rada Emsheimer bavi problematikom epike (jedan od njih je zapravo panel-diskusija održana u Ljubljani 1970. godine u kojoj su uz Emsheimera sudjelovali i C. Rihtman, E. Comisel i T. Valavanis). Treba istaknuti i rad nastao na temelju Emsheimerovog vlastitog terenskog istraživanja, u kojem daje pregled tradicijske folklorne glazbe plemena Hadenova u Sudanu, osobito se zadržavajući na profilu glazbenika i mjestu tradicije u suvremenosti. Ovdje se Emsheimer zalaže i za istraživanje suvremenih pojava - on vrlo lucidno tvrdi da u cijelom svijetu usmenu tradiciju sve više zamjenjuje slušalačka tradicija (aural tradition), pa se stoga zalaže za istraživanje glazbe u tehničkim medijima komunikacije.

Kao vrlo suvremen autor Emsheimer se pokazuje u izvrsnom tekstu iz 1972. godine o koncepciji i zadacima muzeja glazbenih instrumenata. On ovdje dovodi u sumnju opravdanost postojanja tradicionalnih muzeja glazbenih instrumenata i nudi nacrt otvorenog glazbenog centra, koji uz razrađene izložbene jedinice obuhvaća čitav niz dodatnih sadržaja i akcija u kojima instrumentima pripada važna uloga medija različitih glazbenih ideja. Zalaže se za muzej u kojem će glazba zazvučati, koji će svladati društvenu izoliranost, biti otvoren prema aktualnim pojavama, glazbenom životu u svim njegovim oblicima i usmjerenjima, čime će se postići živi odnos s okolinom i steći nova publika. Autor iznosi i nekoliko radnih modela zajedničkog djelovanja muzeja i škole sa svrhom stimuliranja i aktiviranja učeničke pažnje i interesa za glazbu.

Vjerojatno je Emsheimerova znanstvena predanost i marljivost, značajan rad na području etnoorganologije i istraživanja glazbenofolklornih pojava na području bivšeg Sovjetskog Saveza te njegova ideja otvorenog muzeja, koju je i realizirao, ono što mu je osiguralo veliki ugled u svijetu. Svjedoči o tome i uvodna *Tabula amicorum* u kojoj, čini se, ne nedostaje niti jedan ugledniji svjetski etnomuzikolog.

Naila CERIBAŠIĆ

Oskár Elschek, Slovenské ľudové píšťaly a ďalšie aerofóny, Slovenská akadémia vied, Bratislava 1991, 232 str.

Jedan od vodećih srednjoevropskih etnomuzikologa, Oskár Elschek, objavio je još jedan uzoran rad s područja etnoorganologije. Ovo-ga puta radi se o studiji slovačkih narodnih aerofonih instrumenata, koji čine najbrojniju skupinu unutar korpusa slovačkih glazbenih

instrumenata i bitno određuju cjelokupnu slovačku glazbenofolklornu tradiciju. U izlaganju gradiva autor se nije odlučio za uobičajeni postupak predstavljanja svakog instrumenta zasebno, nego u cjelokupnoj problematici razlikuje nekoliko osnovnih tematskih cjelina — sistematika, glazbenoakustičke osobine, izrada instrumenata te upotreba, funkcija, nosioci i oblici instrumentalne folklorne glazbe. Knjiga je opremljena grafičkim prikazima fizikalnoakustičkih mjernih postupaka na instrumentima, kvalitetnim fotografijama instrumenata i izvedbenih situacija te brojnim transkripcijama

instrumentalne folklorne glazbe. Na kraju se donose sažeci rada na ruskom i njemačkom jeziku.

U prvom poglavlju Elschek se osvrće na dosadašnje napore u sistematici slovačkih glazbenih instrumenata, a zatim, usvajajući standardnu, deskriptivnu Hornbostel-Sachsovu klasifikaciju, daje tabelarni pregled čija se razrada zasniva na dominantnim akustičkim, oblikovnim i tehničkoizvedbenim obilježjima instrumenata.

Drugo je poglavlje novina u odnosu na slične studije, jer se u njemu iznose rezultati brojnih fizikalno-akustičkih mjernih postupaka provedenih uz pomoć mikrokomputorske tehnologije na uzorcima instrumenata različitih fizikalnih i konstrukcijskih osobina (slobodni aerofoni, različiti tipovi sviraljki s bridom, jezičkom, usnikom). Posebno su analizirani cjelokupna zvučna struktura pojedinih instrumenata, struktura alikvotnih tonova, vremensko razvijanje pojedinih područja alikvota u nastajanju i nestajanju zvuka, odnos harmoničkih i neharmoničkih komponenti zvuka. Rezultate provedenih analitičkih postupaka autor uvijek dovodi u vezu s konačnom zvučnošću instrumenta — pokazuje koje mogućnosti i ograničenja sam instrument postavlja pred izvođače, što svakako pridonosi i boljem razumijevanju same instrumentalne glazbe.

U trećem se poglavlju detaljno opisuje tehnologija izrade glazbenih instrumenata, posebno izrađivačev izbor materijala i izrada glavnih sastavnih dijelova (izrada mjesta na kojem se upuhuje zrak i izrada rezonantne cijevi). Autor se osobito zadržava na pitanju različitih razina umješnosti izrađivača, njihovoj manjoj ili većoj sposobnosti iznalaženja specifičnih, gotovo individualnih tehnoloških postupaka koji poboljšavaju glazbenoakustičku kvalitetu instrumenata, pa stoga i omogućuju vrlo zahtjevnu primjenu instrumenata i slojevitost, raznolikost repertoara.

Na ovo se direktno nadovezuje četvrto poglavlje u kojem se glazbeni instrumenti promatraju kao umjetnički predmeti tradicijske materijalne kulture. Najvještiji izrađivači, iako su prvenstveno usredotočeni na postizanje što savršenijih glazbenoakustičkih osobina određenog instrumenta, obično su i poznati ne samo kao ljudi razvijenog glazbenog senzibiliteta, kao dobri svirači, pjevači ili plesači, nego i kao majstori u izradi različitih tradicijskih umjetničkih predmeta, kao ljudi razvijene likovne stvaralačke fantazije. Stoga slovačke aerofone instrumente obilježava raznolikost materijala, modela, tehnika i tipova ukrašavanja instrumenata, regionalna i individualna varijantnost strukturiranja, umjetničkog preinačavanja i kombiniranja raznovrsnih predložaka te različitost funkcije i tematike ornamenata.

Na sprezi regionalne tradicije i individualnosti svirača koncipirano je i posljednje, najrazrađenije i uže etnomuzikološki najinteresantnije poglavlje u kojem se sretno dotiču saznanja iz prethodnih poglavlja. Elschek se najprije bavi različitošću upotrebe i funkcije instrumenata i instrumentalne glazbe, posebice u vezi s nosiocima glazbenofolklorne instrumentalne tradicije. Uz svaku od navedenih dobnih, radnih ili staleških ljudskih skupina (djeca, lovci, stražari, preprodavači, pastiri i drugi) autor daje opis situacija upotrebe i funkcije pojedinog instrumenta (npr. signalna funkcija, magijska i obredna funkcija, plesna funkcija) te osnovne glazbene značajke izvedbi u tim situacijama. Osobito je zanimljivo potpoglavlje u kojem se razlaže proces učenja i geneza formiranja osobnosti izvođača. U središtu su autorove pozornosti pitanje obiteljske, lokalne i regionalne tradicije, tipovi učenja (kombiniranje imitiranja svirke drugih izvođača i vlastitog otkrivanja i približavanja predstave o zvuku i zvučne realizacije), odnos prema procesu učenja i odnos prema repertoaru, način učenja novih pjesama i način svladavanja specifičnih instrumentalnih postupaka te pitanje sviračevog prilagođavanja mogućnostima instrumenta. Vrlo su zanimljiva zapažanja o individualnim interpretativnim posebnostima koje su ovisne o vještini i interpretativnim sklonostima

izvođača, ali i ograničene tipom instrumenta (od jednostavnijih oblika na jednostavnijim instrumentima do specifičnih instrumentalnih postupaka na složenijim instrumentima), vokalnim predloškom, slojevitošću tradicije, normalivnim društvenim ograničenjima u pogledu glazbenog repertoara i stila izvođenja. Instrumentalna svirka nerazdvojiv je dio lokalne, regionalne i etničke tradicije, čemu svaki svirač podređuje svoju individualnost, ali i dodaje nešto specifično svoje (individualnost u oblikovanju ukrasnih figura, spajanju, ulančavanju glazbenog materijala, načinu izvođenja slobodnog ritma te izvedbene nijanse proistekle iz puhačke tehnike ili tehnike prstometeta).

Naila CERIBAŠIĆ

Sava Vukosavljev, Vojvodanska tambura, Matica srpska, Odeljenje za scenske umetnosti i muziku, Novi Sad 1990, 103 str.

U svom priručniku Sava Vukosavljev - vojvodanski skladatelj, dirigent, zapisivač folklorne glazbe i promicatelj tamburaške glazbe - nizom vrlo korisnih i prvenstveno u praktične svrhe upotrebljivih podataka najveću pozornost posvećuje tamburi u Vojvodini.

No, čitalac će dobiti zanimljive informacije također o bližim i daljim srodnim vrstama tambure rasprostrtim na čitavom prostoru bivše Jugoslavije, naročito u njezinom zapadnom dijelu. Navedeno se posebice odnosi na Hrvatsku u kojoj se tokom 19. i 20. stoljeća tamburaška glazba ubraja među najpopularnije oblike društveno-kulturne djelatnosti.

Namjena ovog priručnika ne samo znalcima i stručnim radnicima već i početnicima, amaterima zainteresiranim za tamburu uopće, potvrđuje se kako u nekoliko općih poglavlja (*Držanje i rukovanje tamburom; Formiranje tona - potpoglavlja Povećanje notnih vrijednosti i Ukrasi; Gradnja tambura*) tako i u regionalno određenom poglavlju (*Oblik i vrste tambura vojvodanskog sistema*). Uz jasan i detaljan verbalni opis pojedinih postupaka autor donosi brojne slikovne, notne i tabulatorne priloge kojima se omogućuje lakše, preglednije ovladavanje navedenim vještinama svirke i gradnje ovog instrumenta.

Složenije je strukturirano prvo poglavlje (*Istorijski razvoj tambure*) podijeljeno u tri dijela. Prvi, uvodni dio, donosi kraći povijesni pregled razvoja ovog instrumenta te brojnije stručno i narodno nazivlje instrumenata srodnih tamburi na području bivše Jugoslavije. Drugi, opsežniji dio, posvećen je najstarijoj tamburi u Vojvodini - samici, varijantama u njezinom nazivlju, najstarijem sačuvanom primjerku Paje Kolarića iz 1847. te detaljnom opisu i građi ovog instrumenta. Treći dio govori o razvoju i načinu ugađanja tambure te većine srodnih joj instrumenata. Tokom 19. stoljeća ustaljuju se dva tipa ugađanja - dvoglasni kvintni, tzv. "Farkašev sistem" (raširen u Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i Hercegovini, Čehoslovačkoj i drugim zapadnim zemljama) te dvoglasni, pa kasnije troglasni kvartni sistem zastupljen krajem 19. stoljeća u Bačkoj. Daljnji razvoj tambura ka četveroglasnom sistemu i prevladavanju kvintnog sistema rezultirao je ujednačenjem svih tamburaških sistema, prihvatanjem jedinstvene partiture i jedinstvenih naziva instrumenata tamburaškog orkestra na Prvoj jugoslovenskoj konferenciji tamburaških stručnjaka u Novom Sadu 1958. godine.

Jedno od najzanimljivijih poglavlja (*Tamburaški orkestar*) donosi informacije o razvoju, svojevrsnom bumu tamburaških orkestara kako u Vojvodini, tako i u Hrvatskoj i Sloveniji tokom 19. stoljeća. Izdvojimo samo jedan podatak: od druge polovice 19. stoljeća pa do konca drugog svjetskog rata preko 60 tamburaških orkestara iz navedenih područja sviralo je širom Evrope u najboljim hotelima i restoranima. O znatnom interesu za tamburašku glazbu svjedoče stručni časopisi kako u domovini tako i među iseljenicima (pokretani većinom u prvoj polovici 20. stoljeća), osnivanje Hrvatskog

tamburaškog saveza u Osijeku 1937. godine (35 godina nakon prvog ovakvog saveza osnovanog u Pragu), osnivanje brojnih amaterskih tamburaških društava, pokretanje profesionalnih orkestara na radio stanicama Novog Sada, Osijeka, Zagreba, Ljubljane, Sarajeva i drugih gradova, te na koncu - osnivanje Festivala tamburaške glazbe Jugoslavije (1961). Autor navodi zaslužnije skladatelje s područja tamburaške glazbe 19. i 20. stoljeća te poglavlje zaokružuje popisom praizvedbi sa trinaest održanih festivala tamburaške glazbe (do 1988). Popisima graditelja tambura, tamburaških orkestara, pionirskih (dječjih) tamburaških orkestara u Vojvodini te profesionalnih tamburaških orkestara (koji su svirali po ugostiteljskim objektima po Evropi od njihova osnutka do 1918. godine), priloženima na kraju publikacije, donosi se dragocjena građa. Zajedno s prije istaknutim poglavljem o tamburaškim orkestrima, Sava Vukosavljev daje polazišta za daljnje sociokulturološko i etnomuzikološko istraživanje ove zanimljive, a u srazmjeru s predmetom izučavanja, nedovoljno obrađivane suvremene tematike.

Ruža BONIFAČIĆ

Kao što je autor najavio u knjizi Narodni plesni običaji Podravine 1, uslijedio je i njen nastavak - Narodni plesni običaji Podravine 2, Opis plesova općine Đurđevac. Nastavak sadrži poglavlja: *Uvod, Što se danas pleše i transformacije narodnih plesova, Scenska primjena folkloru, Pabirci, Ostali podaci, Opisi plesova.*

Ivan Ivančan, Narodni plesni običaji Podravine, 2, Opis plesova općine Đurđevac, Hrvatski sabor kulture, Zagreb 1991, 393 str. (Biblioteka "Narodni plesovi Hrvatske")

U poglavlju o scenskoj primjeni folkloru autor, zapravo, piše o najpoznatijim seoskim folklornim grupama s područja općine Đurđevac. Kao pabirke objavljuje dio građe koji se odnosi na prve kontakte s kazivačima, što, kako sam autor kaže, nije mogao uključiti u neko od navedenih poglavlja obiju knjiga, a čiju vrijednost vidi i u bilježenju dijalekta kazivača. Ivančan naime, gotovo isključivo iznosi komentare svojih kazivača (ovaj puta poredane prema lokalitetima), a vlastitu analizu pruža npr. u poglavlju o novijim izvorima iz prethodne knjige, nabrajajući uvjete, razloge i utjecaje zbog kojih su se neki folklorni elementi zadržali ili proširili na ovom području. Suzdržava se dati svoje viđenje pitanja koja postavlja kazivačima pridržavajući se stava da je najbolje da kazivači sami pružaju sliku o sebi. Dio u kojem objavljuje *ostale podatke*, zapravo, čine dosada neobjavljeni napjevi uz kola (i ples "zibnšrit") iz zbirki V. Žganca, F. Židovca, Z. Špoljara, N. Hercigonje i M. Dolencu-Dravskog. Ovo poglavlje je ujedno dopuna izvora iz prethodne knjige. Najveći dio knjige obuhvaća opise plesova (sto pet od spomenutoga dvjesto jednog plesa iz prve knjige). Autor uz opise pojedinih plesova jednoga lokaliteta (npr. drmeša) daje komentare o razlikama u stilu plesanja, držanju plesača, varijantama i improvizacijama u plesu, spominjući i različitu dob izvođača. U nekoliko primjera bilježi različite varijante istoga plesa na različitim lokalitetima (Dilber nam je u kolu, Ja sam crni ja i dr.). Ivančan također smatra da su najvažnija kola koja se u Podravini vode kola o Uskrsu, *Vuzmu*, te tjedan dana poslije, na *Matkanu* ili *Belu Nedelju*. To je i razlog što na kraju knjige odvaja zapise sedamnaest (od četrdeset četiri u prvoj knjizi spomenuta) *Vuzmena kola*. Neka od ovih kola također je zabilježio u različitim varijantama s različitih lokaliteta. Svi plesovi su opisani riječima i Labanovom kinetografijom.

Izdanjem ove knjige koja je kao i niz drugih istoga autora u biblioteci "Narodni plesovi Hrvatske" opremljena fotografijama kazivača, proširen je opus objavljenih elementarne građe o tradicijskome plesu hrvatskoga sela. Za svakog istraživača plesa ovakva građa je neizbježan početak istraživanja i stoga raduje najavljeni tiskanje građe

općina Koprivnica i Ludbreg čime bi se, kako kaže Ivančan, dobila zaokružena cjelina o prikupljenoj građi plesnoga folklora Podravine.

Tvrtko ZEBEC

Paul Spencer [ed.], Society and the dance, The social anthropology of process and performance, Cambridge University Press, Cambridge [s.a.], 224 str.

Autor i izdavač Paul Spencer okupio je u knjizi sedam radova vrsnih antropologa plesa i glazbe među koje i sam spada. John Blacking, Adrienne L. Kaeppler, Sue Jennings, Andrew Strathern, John Middleton i Alfred Gell svojim dosadašnjim radovima dobrim dijelom su doprinijeli razvoju ove

discipline. S gledišta britanske škole socijalne antropologije ova knjiga slijedi domete antropologa sa svim kritičkim umijećem. Razlike u pristupima proizlaze iz pogleda američke kulturne antropologije (gdje pristup polazi od kulture u cjelini) i između pogleda socijalne antropologije čija je osnova u sociologiji Emila Durkheima. Adrienne Kaeppler ističe da američki antropolozi gledaju ples kao kulturu, za razliku od socijalnih antropologa koji ples doživljavaju kao društvenu akciju. Ni jedno od ovih gledišta ne pruža sasvim zadovoljavajući studij plesa ni za jedno društvo. Ovdje prihvaćeni kontekstualni pogled nije jedinstven za Britaniju, ali je svakako neizbježan.

Autori slijede vlastite puteve istraživanja ilustrirane primjerima iz Afrike, jugoistočne Azije, Melanezije i Oceanije. Time prikladno oslikavaju teme koje su stalni predmet interesa i koje čine osnovu raznolikoga repertoara antropoloških pogleda na ples. Raznolikost ovih pogleda zapravo je zrcalo različitih smjerova antropološkoga zanimanja poslije Durkheima. Stoga je osobito vrijedno uvodno poglavlje Paula Spencera. Kraćim preglednim člancima on uvodi u obrađivane teme. Ples "kao sigurnosni ventil" predmet je interesa kataričke teorije (po kojoj ples služi kao katarza - opuštanje od napetosti). Tvrdnje ove teorije postavljaju pitanje odnosa između plesa i osjećaja. Je li ples direktan izraz emocija, za razliku od drugih oblika umjetnosti gdje je prihvaćeno da je ono što umjetnik izražava slika, predodžba odnosno, odraz emocija? (tema 1). Preko funkcionalističkih teorija o edukativnoj ulozi plesa i prenošenju osjećaja te o interakciji unutar plesa na primjerima kreativnoga iskustva uvođenja maloljetnih djevojaka u svijet odraslih i proširenja govora i gesti plesom, ples se doživljava kao nosilac društvene kontrole (teme 2 i 3). Ples kao kumulativni proces, kao vlastiti pokretač četvrta je tema, a predmet interesa pete teme je natjecateljski karakter plesa. Ples kao obredna drama (tema 6) kroz teoriju društva i antistrukture dovodi do zaključka (tema 7) o neotkrivenim dubokim strukturama plesa. Iz zaključka slijedi da je ples moguće odrediti na koji god - što je moguće prikladniji način s obzirom na posebnosti situacija ili društva, jer ples nema entiteta sam u sebi već punopravno pripada širokoj analizi običaja i treba ga istraživati u tom kontekstu. Društvo kreira ples i značenje plesa ne ovisi samo o plesačevu iskustvu, već i o društvu, odnosno, izvedba ima značenje samo unutar društvenih procesa.

Knjiga ima i vrijedan pogovor Petera Brinsona koji s gledišta plesača tumači svijet plesa i ulogu antropologije u istraživanju plesa. Po riječima izdavača Spencera, to može uvjeriti sve one koji nisu antropolozi da je ova knjiga primjerena širem krugu čitateljstva.

Tvrtko ZEBEC

Knjiga donosi deset rasprava objavljenih u domaćim i stranim znanstvenim publikacijama od 1985. do 1991. godine. I pored toga što je autorica prije svega poznata kao proučavatelj usmeno-književne proze, sam naslov upućuje na žanrovsku raznolikost. Prema žanrovskom kriteriju poredani su i tekstovi u knjizi, ali drukčije no što to sugerira naslov; nakon jedne općenite folklorističke rasprave slijedi šest rasprava o usmenim pričama, te na kraju tri koje za predmet imaju usmeno pjesništvo. Ovaj prikaz neće se, međutim, rukovoditi tim kriterijem, već će nastojati okupiti rasprave oko nekoliko problematskih jezgri.

Prožimanjem povijesne zbilje i književno-folklorne tradicije zaokupljena je rasprava *Priče o kolektivnom ubojstvu*. U Kastvu i na hrvatskim otocima poznat je čitav niz priča čija sižejna osnova odgovara onoj koju je Lope de Vega unio u svoju dramu *Fuente Ovejuna*; stanovnici jednog sela ubiju omraženu ličnost, najčešće predstavnika lokalne vlasti, potom na sudu kolektivno preuzmu odgovornost za zločin, te stoga budu oslobođeni krivice. Od svih poznatih verzija samo ona iz Kastva ima djelomičan oslonac u povijesnom događaju; godine 1666. mještani su, doduše, ubili kapetana, ali su zbog toga bili i kažnjeni. Da li je model priče postojao otprije i na sebe samo primio povijesni događaj, ili se priča o stvarnom događaju vremenom fikcionalizirala, može se samo slutiti. Autorica ipak zbog rasprostranjenosti priče pretpostavlja da je njen obrazac "već postojao u svijesti ili podsvijesti onih koji su pričali" (str. 115), a tamo gdje se priča ne prislanja uz konkretan povijesni događaj, oslonac čine "realni socijalni odnosi" (str. 123).

Rasprava *Pričice o popu Kujišu* pruža, kao i kastavska priča o kolektivnom ubojstvu, lijep primjer usmenog tradiranja za to "podesne" građe iz stvarnog života. Don Antonij Kujiš je povijesna ličnost; živio je u prošlom stoljeću kao župnik u selima na Hvaru i Braču. No, i u tim je pričama, pored sloja povijesno utvrđenih pojedinosti, prisutan čitav niz općih mjesta iz šaljivih priča o svećenicima, koje katkada i proturječe dostupnim tragovima povijesne istine.

Spomenuta problematika; sudar povijesnog i usmeno-tradicijskog, prisutna je i u raspravi *Izvori i preobrazbe jedne narodne pjesme (Na Kordunu grob do groba)*. Tekst te opće poznate pjesme prizvat će u svijest gotovo svakog suvremenog slušatelja povijesnu pozadinu drugog svjetskog rata. Rasprava, međutim, otkriva daleko širu povijesnu perspektivu. Pjesme s istom idejnom osnovom susreću se još u hrvatskoj nabožnoj srednjovjekovnoj lirici, s tom razlikom što se Majka Božja ne obraća grobu već križu na kojem je razapet njen sin. U oba slučaja mrtvi sin odvrća majku od plakanja, a zanimljivo je da anonimne hrvatske srednjovjekovne pjesme s pjesmom *Na Kordunu grob do groba*, osim teme i kompozicije, povezuje i stihovni oblik: simetrični rimovani osmerac. Između hrvatske srednjovjekovne i kasnije nabožne lirike i njene suvremene preobrazbe postoji još jedna karika. Naime, nakon rakovičke bune 1871. godine nastala je pjesma koja se slobodno može nazvati varijantom pjesme *Na Kordunu grob do groba*. Njena posljednja dva stiha, vjerojatno nesvjesno, parafrazirao je hrvatski pjesnik i pravaš August Harambašić. Kada se sve to ima u vidu, uvjerljivo zvuči teza Maje Bošković-Stulli da "arhetipska duboka zajednička podloga jedne vječne teme dovodi do samoniklog uobličavanja sličnih pjesama" (str. 204).

Rasprava *Predaje o vješticama i njihovi progoni u Hrvatskoj* najvećim se dijelom kreće u okviru problematike interakcija učene, u ovom slučaju crkvene, i narodne kulture.

Maja Bošković-Stulli, Pjesme, priče, fantastika, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zavod za istraživanje folklor, Zagreb 1991, 282 str. (Knjižnica Monografija, studija, kritika / Nakladni zavod Matice hrvatske) (Posebna izdanja / Zavod za istraživanje folklor, 15)

Autorica pokazuje kako je teološka predodžba vještijeg okupljanja (sabata) ušla u usmenu tradiciju gdje je postala generator pripovjednih varijacija. Predaje o vješticama pokazuju svoju genetsku višeslojnost; u njima su očuvane arhaične mitske predodžbe, kao i infiltracije teoloških predodžbi iz nama bližih povijesnih vremena.

Priča o najboljem prijatelju i najgorem dušmaninu (Aarne / Thompson 921) je kraći tekst pisan kao prilog za *Enzyklopädie des Märchens*, pa je stoga u njemu uočljiva svjesna težnja ka sažetom izrazu i informacijskoj gustoći. Autorica se ipak i ovdje dotiče problema utjecaja učene kulture na usmenu pripovjednu tradiciju. Idejnu podlogu te izrazito antifeminističke priče, u čijoj sižejnoj jezgri stoji čovjeku postavljeni zadatak da dovede najboljeg prijatelja i najgoreg dušmanina kojeg on rješava dovodeći psa i ženu, autorica pronalazi u biblijskom preziranju žene. Ipak, potpun oblik priča zadobiva tek u srednjovjekovnoj književnosti.

Tu smo se već približili problemu odnosa usmenog i pisanog, jednoj od najčešćih tema u teoriji književnog folkloru. Ona ju je dotaknula u raspravi *Tradicijsko pričanje u gradu*. Na primjerima u nas objavljenih gradskih priča autorica pokazuje njihove specifičnosti i razlike u odnosu na usmene scenske priče. Pored unošenja elemenata urbanog *milieu*a, gradske priče se odlikuju primjetnom infiltracijom pisane književne građe. Koliko tisak i drugi mediji mogu djelovati na usmeno pričanje pokazuje i nedavni slučaj oživljavanja gotovo zaboravljenih predaja o postanku zagrebačkog zdenca Manduševca i imena Zagreb. Novine i radio obnovili su sjećanja na predaje o Manduševcu i stvorile tako novi sadržaj za usmeno pripovijedanje.

Tradicionalnim poetičkim pitanjima definiranja i razgraničavanja različitih žanrova zaokupljene su dvije rasprave. U prvoj od njih, koja nosi naslov *Fantastika u usmenoj prozi*, autorica polazi od temeljnih djela o književnoj fantastici dvojice francuskih autora: *Tzvetana Todorova* i *Rogera Cailloisa*. Fantastika prodiere u književnost krajem 18. stoljeća, a njeno osnovno semantičko obilježje čini sraz nadnaravnog i stvarnog, što kod čitatelja, koji se koleba između vjerovanja i nevjerovanja u priču, stvara osobit osjećaj privlačnog straha. Nadnaravni elementi u pripovjednom tkivu povezuju fantastičnu književnost s bajkom, no čarobni svijet bajke je potpuno odvojen od realnog svijeta. Čudesno u bajci ne izaziva strah, već služi isključivo za pokretanje akcije kojom se ponovno uspostavlja na početku priče narušeni sklad. Razliku fantastična književnost / bajka Maja Bošković-Stulli prenosi na područje usmene proze, gdje mjesto one pive zauzimaju mitske predaje. U njima, kao i u fantastičnoj književnosti, nadnaravno prodiere u svakodnevni svijet, a isto tako mnoga folkloristička iskustva otkrivaju kolebljiv stav pripovjedača i publike, makar se kao polazna osnova pretpostavlja vjerovanje u priču. Da bi se istakla semantička razlika nadnaravnih svjetova prisutnih u oba žanra, autorica predlaže terminološku distinkciju: *čudesno* kao obilježje nadnaravnog u bajci / *fantastično* kao obilježje istog u mitskoj predaji.

Određenjem žanrovskih osobitosti bugarštica, s obzirom na ustaljeno razlikovanje epskih pjesama i balada, bavi se rasprava *Baladni oblici bugarštica i epske pjesme*. Stilistička analiza hrvatskih narodnih pjesama dugog stiha pokazuje da su mnoge od njih prave balade, iako imaju varijante među deseteračkim epskim pjesmama. Čak i kod onih bugarštica koje ulaze u junački epski žanr "uočava se stilska težnja prema baladnom izrazu" (str. 244). To se ponajprije ogleda u njihovoj relativnoj kratkoći i usredotočenosti na centralni događaj bez mnoštva sporednih epizoda, karakterističnih za usmenu deseteračku epiku.

Unatoč tematskoj različitosti rasprava okupljenih u ovoj knjizi, u svima se može uočiti njihovoj autorici svojstven znanstveni *procédé*. U svojim raspravama Maja Bošković-Stulli uvijek uspijeva i na relativno malom prostoru iznijeti, pa makar i sasvim

sažeto, čitav niz etnografskih podataka relevantnih za dotični problem. Iskazi s teorijskim implikacijama obično dolaze tek nakon opisa određene folklorne građe.

Ta usredotočenost na folklornu građu naročito dolazi do izražaja u tekstovima koji uokviruju ovu knjigu, a koji bi se mogli označiti kao povijesno-folkloristički prikazi. Tekst *Mažuranićevi zapisi pjesama u krugu hrvatske usmene poezije* govori o dvjema manjim zbirka pjesama koje je prikupio Ivan Mažuranić. Prvu od njih sačinjava devetnaest pjesama baladnog karaktera, zapisanih u Novom Vinodolskom. Te se pjesme, od kojih najveći broj ima poznate varijante samo u Hrvatskom primorju, odlikuju visokom estetskom kvalitetom. To se ne može ustvrditi i za sedam kraćih pjesama koje je autor *Smail-age* zapisao u selu Jurovu, na hrvatskoj strani Kupe (a ne kako se dosad mislilo u slovenskoj Metlici). U pismu bratu Antunu on ih je označio kao "dvije tri kojekakve polukranjske pjesme". Iz te diskvalificirajuće izjave ne može se, tvrdi Maja Bošković-Stulli, iščitati Mažuranićev principijelni stav prema narodnoj pjesmi. Prije će biti da su mu "smetale neke slovenske infiltracije u vokabularu zbog čega je pjesme i nazvao polukranjskima" (str. 273).

I konačno, prvi tekst u knjizi, s naslovom *Folklorno dogadanje u gradu Dubrovniku*, donosi povijesni presjek dubrovačkog folklornog života. Naravno, književni folklor i narodni običaji jednog od glavnih hrvatskih kulturnih središta svojim bogatstvom i raznolikošću lako bi ispunili i čitavu knjigu, pa je sasvim jasno da se na četrdesetak stranica mogu naznačiti samo osnovne tendencije. Tu zadaću ova je rasprava u potpunosti ispunila.

Davor DUKIĆ

Monografija sadrži dvanaest već objavljenih Petzoldtovih studija, članaka i predavanja nastalih u posljednja dva desetljeća. Oni obuhvaćaju istraživanja usmene i pučke književnosti, refleksije o pučkoj kulturi i vjerovanjima te studije o pojedinim usmenopripovjednim vrstama. Osim radova koje ćemo posebno izdvojiti, nekoliko prigodnih referata i članaka ne ističe se većim istraživačkoteorijskim doprinosom: *Fascinacija nevidljivim*, o utjecaju pučke literature na dnevnik modernog francuskog književnika Juliena Greena, *Rođenje mita iz duha iracionalizma*, o funkciji mitskog u današnje vrijeme, *Davo i egzorcist*, o motivima demonske opsjednutosti u usmenim pripovijetkama i narodnim vjerovanjima i *Saligina kosa*, o motivu demonske žene koji dolazi iz keltske predaje, a osobito je popularan za, i nakon, romantizma.

Studija *Bajkovna tehnika i magijsko mišljenje* govori o pojavnim oblicima i funkciji magijskih elemenata u bajkama. Autor pronalazi magijske elemente u samoj narativnoj strukturi, tj. u apelativnim iskazima (zaklinjanja, prizivanja, magijske formule) i zaključuje da njihova funkcija odavno nije ritualna. Oni su osviještene književne činjenice recepcija kojih ovisi o prihvaćanju usmenih bajki kao žanra i kao fikcionalnih djela uopće. Zato izdvojeni magijski elementi ne mogu svjedočiti o arhaičnosti vrste, već samo o dugotrajnoj opstojnosti magijskog, pored religijskog i novovjekog racionalističkog svjetonazora.

U *Vječnom gubitniku* autor prati prikazivanje Židova kao tragične figure u pučkoj književnosti. Za primjer uzima promjene sižea "šaljive" priče *Židov na trnovom grmu* koji se javlja već u 15. st. u engleskoj pučkoj pjesmi *The Friar and the Boy* s redovnikom, a ne Židovom kao likom. Do zamjene dolazi tek u 17. st. u češkom prijevodu njemačke verzije ove priče koja se širi dalje prema zapadu. Ironijsku intonaciju koja graniči s cinizmom,

Leander Petzoldt, Märchen, Mythos, Sage, Beiträge zur Literatur und Volksdichtung, Elwert Marburg 1989, 278 str.

čak sarkazmom u kasnijim izdanjima, nalazimo u Grimmovoj obradi ove priče u *Kinder- und Hausmärchen* (1. izd. 1812/1813) gdje je vjerno detaljizirana patnja izranjavanog "lutajućeg Židova", slučajnog prolaznika, kojeg seoski sluga čarobnim guslama primora da pleše i poskakuje na trnovom grmu. Autor prisposobljuje povijesnu sudbinu Židova u zemljama Evrope (koja je obilovala diskriminacijom i progonima već od 11. st.) s njenom transformacijom u pojedinim vrstama pučke i usmene književnosti. One ne prate povijesnu kronologiju niti reflektiraju ove nemile događaje, u njima tek kao "stalne" sporedne likove nalazimo stereotipne predstavnike dviju skupina Židova - siromašne cincare i bogate trgovce - koji se u poslovicama uvijek izvrgavaju ruglu, u pripovijetkama nemotivirano kažnjavaju, a u legendama demoniziraju kao čarobnjaci. Tako je i usmena predaja preoblikovala povijesnu sudbinu Židova u arhetipske obrasce religiozno-etičkih predrasuda, ali je ona, zaključuje autor, znatno manje nehumana i rasistički agresivna od agitacijske antisemitske literature 19. i 20. st.

Prerušeni vladar je poglavlje o mitskom i mitolojskom (Barthes) shvaćanju povijesnosti u legendama. Legende ne dokumentiraju stvarnost, već odabiru, subjektiviraju i relativiziraju ono što se dogodilo na pozadini tradicionalnih vjerovanja. I one posjeduju svoj internacionalni katalog motiva koji se imenom vežu baš za "našeg" vladara i "naš" lokalitet. Predaja o prurušenom vladaru je vrlo stara - susrećemo je u grčkoj historiografiji i *Hiljadu i jednoj noći* - spominje se uz Josipa II, Rudolfa Habsburškog, Friedricha Wilhelma, a temelji se na mitskoj predodžbi o tužnoj osamljenosti vladara i patrijarhalnoj tendenciji da se on prikaže kao brižan *pater patriae*. Zanimljivo je da legendu i danas susrećemo preobraženu u novinsku vijest (npr. o prurušenom princu Charlesu među londonskim beskućnicima). Ne samo da novinske vijesti kao publicistički žanr dijelom nadomještaju diskurznu praksu usmenih legendi (o čemu govori i autorova studija *Apsurdna smrt* o toliko puta ponavljanoj vijesti o roditeljima koji zbog novca zabunom ubiju sina koji se nenajavljen vratio kući), već i život ponekad imitira literarne i novinske sižee.

Glasnik s drugog svijeta je pripovijetka o dvojici prijatelja čije prijateljstvo ne prestaje ni nakon smrti jednog od njih. Naime, umrli posjećuje prijatelja i poziva ga u posjet "onom svijetu". Usprkos različitim kontaminacijama, jedinstveni se siže prenosi kao konstanta od kasnog srednjeg vijeka. Autor uspoređuje mnogobrojne verzije od Irske, Finske, Španjolske do Gorskog Kotara (iz rukopisne zbirke M. Bošković-Stulli) i njihov utjecaj na parapsiholojsku literaturu, kao i na najznačajnije literarne obrade od Decameronu do modernizma. Pokazuje da paralelno postoje dvije tradicije njenog usmenog prenošenja (ozbiljna i šaljiva), a da identičnu narativnu strukturu nalazimo i u indonezijskoj priči što svjedoči da je priča o prijateljstvu u životu i smrti jedna od centralnih ljudskih tema.

Don Juan na groblju je studija o povijesti prenošenja motiva o "uvrijeđenoj lubanji" u narodnim baladama, legendama i egzemplima. Uspoređivanju njihova sadržaja znatno je pridonio početak katalogiziranja motiva usmenih narativnih pjesama (npr. dvojezičan *Typenindex slowenischer Erzähllieder* Zmage Kulmer iz 1974). Autor započinje slovenskom baladom (o mladiću koji šecući grobljem nogom udari mrtvačku kost, ova mu zaprijeti da će joj se uskoro pridružiti, nakon čega mladić umire) koja metričkim obrascem svoga notnog zapisa upućuje na 17. stoljeće. Baladu iz Kamnika uspoređuje s mladim verzijama balada u koje su interpolirani moralizatorski dijelovi o beznačajnosti zemaljskog života, s pripovijetkom iz Hrvatske u kojoj se javlja motiv nepozvane smrti, gosta na večeri, i sretan kraj. I kod drugih naroda razlika je proznih i baladnih obrada istog motiva znatna i vidljiva u niz elemenata strukture. Autor otkriva da je motiv aktualiziran u 17. st. pripovijetkom flamanskog jezuita A. Poirtera kada i dobiva "moralizatorski proširak", a nesretni junak narodne balade se personalizira i postaje grof

Leontius, Machiavelliev gost. To je ishodište za daljnje obrade motiva u protureformatorskom okrilju, u jezuitskoj poučnoj drami (Leontiusdrama) iz 17. st., u njemačkim baroknim propovijednim egzemplima i u flamanskim pjesmaricama i plakatima iz 18. stoljeća. Autor zaključuje: motiv je prešao iz proze u baladu, a individualna sudbina (Leontiusa, Don Juana) pri tom je postala egzemplarnija, općeljudska.

Istančanim poznavanjem materijala autor se istakao i u posljednja dva poglavlja *Eulenspiegel*, *paradoksalni junak* i *Antipod malogradaninu* u kojima razrađuje antropološke i sociološke korijene eulenspiegelovskog karaktera i njegovo mjesto u usmenoj i pisanoj književnoj tradiciji.

Renata JAMBREŠIĆ

Autoričina je knjiga rijedak pokazatelj kako se višestoljetni kumulativni princip sakupljanja etnografske građe u odgovarajućim institucijama (Litavska akademija posjeduje katalog sa 80 tis. zapisa usmene proze) i stručni, analitički pristup njenoj strojnoj obradi/pohrani mogu uspješno spojiti. Naime, opisujući svaku litavsku bajku oznakama između narodnog registra Aarne-Thompsona

Types of the Folktale, autorica je uočila njegovu metodološku nedostatnost (siže i grupirani na osnovi potvrda nacionalnih tradicija, a ne na tekstu inherentnoj analizi) i pokušala izdvojiti iz teksta semantički relevantnije elemente za novu klasifikaciju. Sabirući rezultate svoga rada (na korpusu od 11,5 tis. kompjutorski obrađenih litavskih bajki), predložila je vlastiti model **strukturalno-semantičke** klasifikacije, prikazan u dva dodatka ove knjige - "Klasifikacija tipova elementarnih sižea" i "Pokazatelji strukturalno-semantičkih tipova litavskih bajki". To je pravi presedan u odnosu na dosadašnje monografije o bajkama koje uglavnom preferiraju sinkronijski opis varijanti međunarodnog sižea ili iznose opće teorijske postavke, a rijetki pokušaji stvaranja klasifikacija bajki, poput Proppovog, praktično su neupotrebljivi.

Autorica polazi od Proppa koji je u *Morfologiji bajke* (1928) prvi izradio strukturalistički (izrijekom morfološki) opis jednog usmenoprognozno žanra na temelju ograničenog skupa invarijantnih funkcija - formulaično iskazanih postupaka likova. Opis završava kada više ne nalazi novih funkcija (31 funkcija +7 kategorija likova) u svom korpusu od 100 ruskih bajki, a ipak tvrdi da postulirana shema strukture usmene bajke može pokriti sve tekstovne konkretizacije: "Morfološki, bajkom se može nazvati svaki razvitak od nanošenja štete (X) ili nedostatka (x), preko međufunkcija, ka svadbi (N) ili drugim funkcijama upotrijebljenim kao rasplet." (Propp 1982, 99). Iako izdvaja i neke druge elemente pripovjedne strukture: (motivacijske elemente, attribute likova), opis svodi na popis funkcija koje omogućuju simbolički zapis bajke (slova, brojevi, kemijski simboli). Uvidjevši da konkretni tekstovi relativiziraju statičnu sinkronijsku shemu sa stalnim redoslijedom funkcija, sam uvodi nove pojmove - asimilacija i transformacija funkcija - te novu dijakronijsku dimenziju (u knjizi *Historijski korijeni bajke*, 1946) - ali oni ostaju, kao izuzetno važni napuci o ulozi rezultata radnje za identifikaciju pojedine funkcije, izvan okvira predložene tipologije.

Autorica je uspješno iskoristila upravo ove Proppove sugestije iz napuklina njegove teorije i na njima definirala ključne elemente vlastite strukturalno-semantičke klasifikacije - elementarni siže (ES) kao dio radnje/situacije koja je u direktnoj vezi s

Bronislava Kerbelyte, Istoričeskoje razvitie struktur i semantiki skazok, na materiale litovskih volšebnyh skazok, Akademija nauk Litvy, Institut litovskoj literatury i folkloru, Vilnius, Baga 1991, 380 str.

postizanjem junakova cilja. Za osnovu istovrsnog objedinjavanja uzela je semantičku srodnost tekstova utvrđenu semantičkom analizom koja prezentnu postavu sadržaja svodi na značenjske jedinice sumjerljive s osnovnim pojmovima unutar dominantnih diskursa konkretnog povijesnog razdoblja u kojem se bajka konstituira kao žanr. Dakle, apovijesnu i žanrovski neprofiliranu shemu strukture (početna situacija, glavno djelovanje junaka, cilj djelovanja) kontekstualizirala je naglašavanjem značenja cilja djelovanja: socijalizacija i afirmacija pojedinca unutar normi feudalnog društva i patrijarhalne zajednice. Semantička se analiza sastoji od tri razine raščlanjivanja: na prvoj se logičkom analizom izdvajaju ES i svi analogni (glavni) ES nazivaju istom *varijantom* jedne bajke, na drugoj se razini raščlanjuju dijelovi ES, a tekstovi koji se podudaraju u makrostrukтури, ali razlikuju ma i jednim ES, nazivaju *verzijama* varijanti i na trećoj se razini svaki ES opisuje prema glavnom djelovanju i tako utvrđuje *tip* ES i tip bajke. ES se dijele na pet razreda (tkd. prema cilju junakova djelovanja, tj. prema pozitivnom rezultatu radnje): 1) borba za oslobođanje od protivnika; 2) pribavljanje sredstava za život ili predmeta koji ga olakšavaju; 3) stremljenje ravnopravnom ili visokom položaju u obitelji, rodu i društvu; 4) traženje mlade/mladoženje; 5) težnja za integracijom i uvažavanjem unutar obitelji, roda i društva.

Uz dosljedno provedenu tipologiju, autorica je utvrdila zakonitosti tvorbe, i uspješno demonstrirala mogućnost teorijske rekonstrukcije, jednostavnih bajkovnih struktura i njihova usložnjavanja. Tako se u tekstovima s jednostavnom strukturom u ulozi glavnog ES mogu naći svi ES prvog, drugog i trećeg razreda i jedan tip ES četvrtog razreda, a prepreke njihova kombiniranja, u složenim strukturama, semantička su ograničenja strukturalne, ali i etičke prirode. Strukture koje su manje logički uvjetovane mogu dati i raznovrsnije ostvaraje. Osim tri tipa logičkih veza između ES u složenim sižeima, zato su tu i asocijativna, mehanička, subordinacijska i veza pribrajanjem. Usložnjavanje promatramo na razini makrostrukture, tj. semantičkih blokova koji odjeljuju ES međusobno i od drugih elemenata, a čine ih pozitivni i negativni semantički parovi, npr.: "junak izbjegava/ ne izbjegava neposredne dodire s protivnikom". U strukturi se traže obilježja zajednička svim verzijama jednog tipa bajki i pretpostavlja da su ona i najarhaičnija jer su ostala otporna na sve promjene. Ako u jednoj nacionalnoj tradiciji nisu zabilježeni ES koje susrećemo kao građu složenih sižea, oni se mogu smatrati kasnijim posuđenicama. Stvaralački kontakti različitih naroda ne iscrpljuju se ni u posuđivanju gotovih struktura ni pojedinih elemenata, već u različitim ostvarajima njihova urastanja u nove cjeline.

Iako autorica ispravno smatra da nacionalni repertoari nikada ne iscrpljuju sve mogućnosti stvaranja semantički originalnih djela (u litavskom korpusu pronašla je 107 tipova ES) i da klasifikacija treba biti otvoren sistem, njezin opis pomoću brojeva decimalne klasifikacije u uzlaznom redoslijedu unaprijed ograničava svaku razinu podjele na deset mogućnosti (iako sve one nisu iskorištene), dok se na četvrtoj razini koriste i dvoznamenkasti brojevi, što dovodi u sumnju semantičko-metodološku dosljednost određenja samog ES kao osnovne narativne jedinice.

Renata JAMBREŠIĆ

Ovaj parcijalni katalog mađarskih šaljivih pripovijedaka donosi tipove mađarskih priča o Šildanima, što odgovara brojevima 1200-1349 prema Aarne-Thompsonovu katalogu. U *Narodnoj umjetnosti* 24 prikazan je 4. svezak tog istog kataloga, a u *Narodnoj umjetnosti* 28 prikazani su svesci 7 C i 8.

Vrsta šaljivih priča koja se u klasifikacijama spominje uz stanovnike grada Šilde, u mađarskoj je usmenoj tradiciji najčešće povezana sa stanovnicima sela Rátót, pa ih autorice nazivaju ratoškim pričama. Mađarske se priče o Šildanima, dakle ratoške, mogu shvatiti prijelaznim oblikom između bajke i predaje: događaji o kojima govore vezani su najčešće uz određena mjesta i osobe. To mogu biti smiješni lokalni događaji, ali i stalni putujući sižei usmenih pripovijedaka. Dijele se u dvije skupine: jedna pripada pričama što su svojim sadržajima vezane samo uz neko određeno mjesto, gdje se pričaju već desetljećima, katkada čak i stoljećima, o čemu postoje zapisi. Vjerojatno je uzrok njihovu nastajanju bio stvarni događaj. Druga je pak skupina ratoških priča poznata u čitavoj Mađarskoj i priča se uglavnom o Ciganima ili o stanovnicima neke pokrajine koji su iz nepoznatih razloga, predmetom izrugivanja. Teme te druge skupine priča realiziraju se u raznim oblicima: kao kratka prozna anegdoticna pričica, kao lokalno "umjetničko djelo" u kojemu se stihovima opisuje šaljivi događaj i koje ne žive dugo u svojoj sredini, kao stih ili izreka koja oslikava osobitosti određenog mjesta, kao poslovična izreka, kao smiješan atribut; nadalje može se realizirati i kao duga priča koja govori o stanovnicima određenoga mjesta koji se ponašaju poput likova poznatih priča o Šildanima. Poneki se tip takve priče može razviti u pravu vrlo dugu šaljivu pripovijetku u kojoj su lančano povezane mnoge ratoške pričice vezane uz pustolovine neke lude.

Katkada je jedan te isti motiv iz te druge skupine zabilježen u nekoliko različitih književnih oblika. Autorice to ilustriraju primjerom jedne od najpopularnijih i najraširenijih priča, pričom o biku koga glupi seljaci svežu za vrat i vuku na crkveni toranj da pase travu koja je tamo izrasla. Bik od muke isplazi jezik, a jedan od seljaka govori: "Povuci jače, vidiš kako je pohlepan." Taj je događaj u gotovo čitavoj Mađarskoj (vezan uz različite lokalitete, ovisno o tome gdje je zapisan) zabilježen i kao opširno ispričana priča, rimovana pjesmica, poslovična izreka, atribut kao oznaka stanovnika određenoga mjesta.

Registar tipova ratoških priča napravljen je kao dio mađarskog kataloga usmenih pripovijedaka prema tipovima priča iz Aarne-Thompsonova kataloga. Autorice su imale problema jer 150 brojeva kataloga ne dostaje za sve tipove mađarskih ratoških priča, te preporučuju da se izdvoje kao posebna usmenoknjiževna vrsta. Ovim registrom tipova nisu ni mogle ni željele riješiti sve probleme vezane uz ovu usmenoknjiževnu vrstu. Njihova je namjera više bila upozoriti na ovo, u mađarskim relacijama, malo istraženo područje, ukazati na neka metodološka pitanja koja su se pojavila tijekom skupljanja građe i razvrstavanja varijanata.

I za ovaj su katalog korištene bogate zbirke pohranjene u Mađarskoj akademiji znanosti, zatim rukopisne zbirke Etnografskog muzeja iz Budimpešte i zbirke rukopisa i ostalih izdanja mađarske usmene književnosti iz brojnih zemalja u kojima žive Mađari: Rumunjska (Erdelj), Ukrajina, Češko-Slovačka (Slovačka), Austrija (Gradišće), Vojvodina (Bačka, Banat), Hrvatska (Baranja). Uvodnu je studiju napisala urednica Benedek Katalin.

Knjiga je podijeljena u dva velika dijela: U prvome se donose tekstovi s bibliografskim podacima o varijantama tipova ratoških priča i popis kratica, a u drugom

Magyar Népmesekatalógus, 6, A rátótiádák típusmutatója, A magyar falucsúfolók típusai (AaTh 1200-1349), 2. javított, bővített kiadás, Összeállította és a bevezetőt írta: Kovács Agnes és Benedek Katalin, MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest 1990, 469 str.

su priče razvrstane prema Aarne-Thompsonovu katalogu. U dodatku se donose Hontijevi i Berzeovi tipovi ratoških priča uključenih u mađarski katalog usmenih pripovijedaka, popis sela koja su predmetom poruge u pričama (s kartom), a u dodatku na njemačkom jeziku slijedi kazalo tipova i motiva s raščlanjenim sadržajima i popisom varijanti (str. 419-469).

Poput prethodnih i ovaj je novi svezak važan doprinos sustavnom uobličavanju potpunoga kataloga mađarskih usmenih pripovijedaka i predaja.

Ljiljana MARKS

John Miles Foley, Immanent Art, From Structure to Meaning in Traditional Oral Epic, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis 1991, XVI, 278 str.

John Miles Foley je sada, poslije Lordove smrti, vjerojatno najuglednije ime "škole usmene kompozicije". To on zaslužuje, među ostalim, i izuzetnom produktivnošću: od 1985. on godišnje gotovo redovno objavljuje po jednu knjigu. Doduše, ta plodnost ima i svoju slabu stranu i možda je ta slaba strana - neka mi bude dopušteno primijetiti - osjetna baš u prikazivanoj knjizi.

Još od prvih Parryjevih radova postavilo se pitanje jesu li pojmovni aparat i ostala kritička oruđa pisane književnosti pogodni za proučavanje i vrednovanje usmene. Mnogi su autori postavljali zahtjev za formuliranjem neke nove "estetike" usmene literature, počevši s Notopoulosovom parataksom iz davne 1954. godine. Knjiga pred nama veoma je sofisticiran pokušaj zasnivanja takve jedne nove "estetike" - po mome mišljenju isto tako promašen kao i svi ostali prije njega.

Osnovna je ideja, detaljno obrazložena u prvom od šest poglavlja, da usmena književnost generira značenje na nešto drukčiji način nego pisana. Foley to naziva metonimijom: *pars pro toto*. Naime, svaki stih usmene pjesme evocira ne samo ona značenja koja su, konotativno i denotativno, vezana uz riječi u njemu, nego zapravo i čitavu usmenu tradiciju kao cjelinu i odjednom. Tako mi do značenja usmene pjesme dolazimo samo ako poznamo njezinu tradicijsku pozadinu, ili, drukčije, dok se značenje pisane pjesme realizira u denotativno-konotativnom semantičkom sadržaju same pjesme, kod usmene pjesme ono se realizira tek u čitavoj tradiciji. Naravno, Foley nije naivan da negira ulogu tradicije kod pisane književnosti. No unatoč tome on smatra da je razlika između obje vrste tako temeljna da se može smatrati žanrovskom granicom. Tu dihotomiju primijenio je Foley u trećem i četvrtom poglavlju na muslimansku i kršćansku južnoslavensku epiku: razlika je u tome što kod muslimanske epike "dio stoji za cjelinu", dakle, ona je autentično usmena, dok je kod kršćanske tekstualnost jače izražena, ona je bliža pisanoj književnosti. Naravno, za nas koji smo "odhranjeni" na našoj narodnoj epici ta je razlika isforsirana: mnoštvo je pjesama koje bismo mogli lako uvrstiti u jednu ili drugu kategoriju. I drugi kriterij, naime dužina, nije odlučujući kako bi to htio Foley. On pak ide još dalje pa muslimansku epiku svrstava u "generic stories" dok kršćanska donosi "particular stories" (105). Pomoćni bi kriterij bio da je muslimanska "unedited", dakle, izvorno zapisivana bez kasnijih intervencija skupljača ili izdavača, dok to kod kršćanske - čak niti kod Karadžića, možda osobito baš kod Karadžića - nije slučaj (iako je sam Foley prije par godina čitao u Novom Sadu referat u kojem je pobio inače prošireno mišljenje o dalekosežnim Vukovim zahvatima u pjesme). S druge strane, bar Hörmann je radio isto kod svoje zbirke.

Samo ako ispravno shvatimo tri vrste vezanosti pjesme: *genre-dependance, tradition-dependance, text-dependance*, naši će uvidi u njezino značenje biti "sve istinitiji" (*truer and truer*: 247). To se onda ilustrira analizom poznatog Ruskinovog primjera sa "život-

-dajućom zemljom" u *Ilijadi* - i tu dobivamo tipičan primjer standardne književne kritike književnosti, bilo pisane ili usmene.

Foleyju kao krunski svjedok za južnoslavensku epiku služi Svetozar Koljević. Ali baš Koljević je izrazit primjer tradicionalne (i veoma inventivne!) književne kritike koja vrlo malo razlika poznaje radi li se o usmenom ili pisanom djelu.

Drugo poglavlje izlaže "receptijsku estetiku" Isera i Jausa koju Foley želi prilagoditi usmenoj književnosti tako što se "implied reader" shvaća kao "implied audience". Bez obzira na nesumnjivu vrijednost i zanimljivost Iserove i Jaussove koncepcije, dojam je da teorija usmene poezije time nije osobito mnogo dobila. Razlog je i ovdje isti: premda su George Dimock, Svetozar Petrović i mnogi drugi jasno ukazali na nedjeljivost književnosti po kriteriju usmenosti/pisanosti, Foley se hoće vratiti ortodoksnom parryjevskom konceptu o provaliji koja dijeli obje grane. A to je sasvim neuspješno. Osim toga, on zanemaruje - uza sve ograde - dimenziju pisca/autora jer u djelu nalazi samo tekst i čitaoca. Zato njemu i jesu sve izvedbe jedne pjesme (istoga pjevača ili raznih pjevača) samo njezine "verzije", a ne samostalna književna djela. Zato ga, kad govori o razlikama između usmene i književne literature (str. 57), ne možemo slijediti.

Slabost Foleyeve knjige jest i u nedovoljnom poznavanju hrvatskog, odnosno srpskog jezika. Tako on izvodi dalekosežne zaključke iz izraza "sužnju nevoljničc" što misli da znači "ne-voljni sužanj" (kao da postoje "voljni, dobrovoljni sužnjevi"!), dok je svakom izvornom govorniku jasno da je to derivirano iz "nevolja" (nesreća, bijeda). Vidi o tome npr. str. 30. ili 77. "Boln" on prevodi sa "you fool", (str. 110) "Tako ti boga jedinoga" sa "in the name of your one God", (str. 112) "(knjiga) šarovita" ima "aesthetic content"!?) na str. 21. Na kraju knjige on, međutim, donosi engleski prijevod dviju kršćanskih pjesama o Kraljeviću Marku od Podrugovića i Višnjica, koje su mu osnova za teoretske izvode u 4. poglavlju, i taj je prijevod besprijekoran.

Očigledne teškoće nastaju s usmenom ili od-usmene-izvedenom (*oral-derived*) književnošću kad nam je sačuvano malo ili ništa osim djela o kojem se radi. A to je očigledno u slučaju Homera, odnosno *Beowulfa*. Premda se čini da tu nema izlaza i da do ukupne tradicije možemo doći samo sumnjivim rekonstrukcijama, Foley drži da i u takvim slučajevima može doprijeti do nekih tradicionalnih elemenata. Vidljivo je da je Foley pod kobnim utjecajem one struje u bavljenu književnošću koja (kao *new criticism* i srodna nastojanja) hoće doprijeti do egzaktne kritike, što je stvarno *contradictio in adjecto*.

Zbog svega navedenoga Folejev "Zaključak" djeluje isforsirano i neuvjerljivo (vidi osobito 252. stranicu).

Knjiga je kao cjelina zanimljiv pokušaj na jednom neploдном putu: pisana informirano, zanimljivo, bez pretjerivanja u bilo čemu, ona ipak promašuje svoj osnovni cilj (*immanent art* implicira imanentnu kritiku na koju se i svi izneseni prigovori odnose).

Tisak je besprijekoran: nisam zapazio niti jednu tiskarsku grešku, unatoč jezičnom *mélangeu* kojim se bavi i koji je zacijelo bio priličan ispit za slagara.

Zdeslav DUKAT

Anna-Leena Siikala, Interpreting Oral Narrative, Suomalainen Tiedekatemia, Academia Scientiarum Fennica, Helsinki 1990, 222 str. (FF Communications, Vol. CV3, No. 245)

Godine 1968. Arhiv za folklor Finskog književnog društva pokrenuo je tri lokalna istraživanja kako bi se osvijetlile regionalne i pojedinačne manifestacije tradicije pripovijedanja. Inicijator projekta i organizator male ekipe bio je Urpo Vento. Posebna pozornost posvećena je istraživanju ličnosti, osobnih obilježja i pogleda na svijet pripovjedača u svezi s njegovim statusom (i kvalitetom) nositelja tradicije i prenositelja folkloru u zajednici. U takvom ispitivanju sudjelovao je i socijalni psiholog R. Myllyniemi. Prikupljena je opsežna građa (184 sata zapisa i intervjua), a metodološke i teorijske postavke performativne folkloristike i lingvističke teksta pomogle su boljem razumijevanju odnosa pojedinca i tradicije. Među pedesetak pripovjedača autorica je odabrala jedanaest za detaljnije ispitivanje - pripovjedači su zaštićeni pseudonimima.

Nakon uvodnog poglavlja o pripovjedaču i praksi usmenog pripovijedanja slijede poglavlja koja se bave procesima pamćenja i značenjem pripovijetke, postojanošću interpretacije u ponovljenim pripovijetkama, variranjem u interpretaciji različitih pripovjedača, dimenzijama orijentacije tradicije, tipologijom pripovjedača u istraživanom kraju, usmenom tradicijom kao odrazom kulturne svijesti. U osmom (zaključnom) poglavlju rekapituliran je odnos pripovijetke, pripovjedača i kulture, a u zanimljivom i jezgrovitom dodatku izloženi su ciljevi i tehnika terenskog istraživanja, te bibliografija.

Anna-Leena Siikala željela je svojom knjigom dati cjelovitu sliku odnosa usmenog pripovijedanja, pripovjedača i kulture. U tome je u potpunosti uspjela, otvorivši put detaljnijim analizama u toj problematici.

Ivan LOZICA

Ol'ga Mihajlovna Frejdenberg, Mif i teatr, Lekcii po kursu "Teorija dramy" dlja studentov teatral'nyh vuzov, Gosudarstvennyj institut teatral'nogo iskusstva im. A. V. Lunačarskogo, Moskva 1988, 133 str.

Ol'ga Mihajlovna Frejdenberg (1890-1955) ostavila je značajan znanstveni opus - donekadavno potpuno nepoznat javnosti i ponovno otkriven zahvaljujući J. M. Lotmanu. Autorica se uglavnom bavila istraživanjem mita, ali je njezin istraživački pristup kulturološki. Kao teoretičar kulture pobudila je zanimanje širokog kruga znanstvenika s područja humanističkih i povijesnih znanosti. U nas je nedavno prevedena njezina knjiga o mitu i antičkoj literaturi, čije je rusko izdanje (1978) izazvalo veliku pozornost i u Sovjetskom savezu i izvan njega. U kratkom prikazu kakav je ovaj nije moguće sažeti teorijske poglede O. M. Frejdenberg. U predgovoru knjizi *Mit i teatar* to je pregledno učinila N. Braginskaja, što može poslužiti studentima i drugim zainteresiranim čitateljima kao prolegomena.

U samoj su knjizi objavljena tri teatrološka rada. U predavanju "Semantika ustroja kazališta lutaka" (1926) autorica pristupa kazalištu lutaka kao prikazivanju stvari, predmeta. Predmeti su analizirani poput riječi, uzimaju se u obzir prošla značenja, uspostavlja se svojevrsna etimologija stvari koja se izvodi iz samog oblika predmeta. Kazalište lutaka uspoređuje se s trijumfalnim lukom i oltarnom pregradom - lutke su promatrane u usporedbi s obrednim lutkama, lutkama za igru i statuama u hramu. Vertep se dovodi u vezu s predmetima kojima se bavi crkvena arheologija - promatran je kao prebivalište božanstva. U pozadini kazališta lutaka otkriva se mitologema "sunčano-zagrobno tipa". Sunčano, svjetlosno božanstvo nastanjuje se na skrovitom i tajnom

mjestu mraka i smrti, da bi iz njega izašlo i donijelo život i svjetlost. Riječ je o jednostavnom, prvobitnom sižeu - o čudu, pojavljivanju i nestajanju svjetla. Takvo se kazalište temelji na iluziji, a ta se jednostavna shema zadržala i u razvijenim oblicima kulture, ali posebno u folklornim kazališnim oblicima ili onima koji su folkloru bliski (cirkus, sajamske predstave, vrtuljak, nastupi žonglera).

U predavanju "Palliatu" (1945-1946) o jednom tipu rimske komedije, O. M. Frejdenberg upotrebljava Plautove komedije kao sredstvo za rekonstrukciju arhaičnih kazališnih oblika i analizu pretvaranja "iluziona" u književnu dramu. Plaut je prikladan za takvo istraživanje, jer je prilagodio grčku dramu arhaičnim, polufolklornim uvjetima rimske scene. Mitološki teatar iluzije ustupa mjesto literarnom kazalištu intrige, ali to je dugi proces.

Posljednje predavanje u knjizi, "Komično do komedije (o nastanku kategorije kvalitete)" (1942-1944) bavi se kriterijem razlikovanja folklorne i književne drame i folklornosti i literarnosti uopće. Autorica se u ovom predavanju posebno bavi "kategorijom kvalitete", koja je za nju središnje pitanje interpretacije arhaične kulture. Komično prije komedije ne postoji, jer u mitu (ni u folkloru) ne postoji razlikovanje dobra i zla, pa nema ni mogućnosti za komično kao privremenu pobjedu zla. (Kategoriju kvalitete valja razlikovati od izravne didaktičnosti.) Po mišljenju O.M.Frejdenberg, literatura sve do 19. stoljeća, pa i do naših dana, provodi "etičku transkripciju" izvanetičkih folklornih shema.

Ivan LOZICA

George E. Dimock objavio je svojevremeno nekoliko zanimljivih, iako nedovoljno poznatih članaka o *Odiseji* ("From Homer to Novi Pazar and Back" u *Arionu* 1963, "The Name of Odysseus" u *The Hudson Review* 1956).

Tek kad se povukao u mirovinu kao profesor klasične filologije na Smith Collegeu, objavio je svoje životno djelo, ovdje prikazivanu knjigu koja je rezultat cjeloživotnog bavljenja *Odisejom*. Odmah treba reći da se radi o iznimno značajnom djelu koje s pravom reflektira na novu sintezu kritičkog prosuđivanja Homerova epa.

Knjiga se u biti temelji na metodi pažljiva čitanja (*close reading*) i iščitavanja značenja (implikacija, kako će sam autor reći u predgovoru). Stoga ona je podijeljena na 24 poglavlja prema broju pjevanja epa. Svako poglavlje prepuno je izuzetno zanimljivih opažanja i kritičkih sudova. No prirodno je da neki dijelovi knjige nose veću težinu.

Evo kako vidi autor predmet kojim se bavi: "*Odiseja* je spjev o pravu i krivu u onom smislu u kojem to *Ilijada* nije" (str. 25). Ujedno, njezina je tema "trijumf života nad smrću u terminima trijumfa dobra nad zlom: sasvim jednostavno, ona nameće zaključak da Odisej dovodi pravdu pobjedi tako uočljivo da njegovo ime nikada neće umrijeti" (*ibidem*). Za razliku od ovog epa, *Ilijada* određuje uvjete u kojima, pod predpostavkama koje su izložene u njoj, ljudski život ima smisla suočen s neumoljivom činjenicom smrti. *Odiseja* se, naprotiv, ne zanima ljudskom (ili herojskom) reakcijom u graničnoj situaciji, nego reakcijom čovjeka na patnju i zlo. U njoj je izložena zagonetka Odisejeve patnje te problem zla. Glavni je junak obilježen kao Čovjek patnje i čitav je ep protkan crvenom niti njegova trpljenja koje se osvjetljava iz raznih rakursa i koje daje epu cjelovitost. Zato se Dimock uopće ne pita o autentičnosti pojedinih dijelova (npr. završetka epa) nego ga interpretira isto onako kako bi netko pristupio Vergilijevoj *Eneidi*, a to je ujedno i praktična demonstracija primjene onih teoretskih načela što ih je izložio u prvome od

George E. Dimock, The Unity of the Odyssey, The University of Massachusetts Press, Amherst 1989, XII, 335 str.

gore navedenih dvaju članaka. I drugi od njih ima dalekosežno značenje za tekst: tumačenje imena (Odisej je "onaj kome se nanosi patnja", Nestor "onaj koji se vraća", Kalipsa "skrivačica" itd.) utkano je u izlaganje i služi mu s jedne strane kao poticaj za kritičko promišljanje a s druge kao potvrda kritičkom sudu.

Vezano s osnovnom problematikom razmatraju se i druge popratne zagonetke i problemi ljudskog življenja. Primjerice, "glavni predmet interesa spjeva je razlikovanje između nasilja koje je neizbježno, čak i poželjno među ljudima, te nasilja koje je besmisleno i koje kriši *themis*, pravila" (159). Ili: poglavlje o carstvu mrtvih široko razmatra homersko shvaćanje božanske providnosti i slobode volje, odnosno funkciju pogreba i narav zagrobnog života.

Ipak, središnje mjesto ima 19. poglavlje ("Man of Pain") u kojem doznajemo za znamenitu epizodu iz lova na vepra, kad je Odisej dobio ožiljak po kojem ga prepoznaje Eurikleja. "Taj je ožiljak oznaka ne samo onoga što je on uradio, nego i što je pretrpio" (259). "Možemo vidjeti sada zašto je Aristotel utvrdio da lov na vepra čini bit *Odiseje*" (260). "Ta epizoda nam kazuje kako je Odisej dobio svoje ime, što je njegov djed želio da on bude i kakvim ga ostatak spjeva prikazuje" (*ibidem*).

Poznato je da su mnogi mjesto u *Poetici* o kome se radi (8, 1451 a, 23-25) shvatili tako kao da Aristotel odbacuje *Odiseju* u kojoj bi bila prikazana epizoda s lovom na vepra na Parnasu i Odisejevo simuliranje ludila za skupljanje ahejske vojske. No Kajetan Gantar je još 1962. u *Živoj antiki* (11, str. 294) uvjerljivo pokazao pravi smisao tog mjesta: dok je epizoda sa simuliranim ludilom za ovu i ovakvu *Odiseju* nebitna, pa je i namjerno izostavljena, ona je prva bitna, a ujedno s epizodom o ludilu nespojiva. Gantarova je teza da ep ne bi mogao sadržavati obje i istovremeno imati literarnu cjelovitost ili jedinstvo pa je upravo to ono što je i Aristotel želio reći. Dimock se izriječkom poziva na Gantara i na njegovoj interpretaciji gradi analizu cjelovite *Odiseje*, književnog remekdjela kome jedinstvo isto tako malo nedostaje kao i *Ilijadi*, a koje nam priopćuje jednu drugu istinu o ljudskom životu, možda ne tako efektnu i dramatičnu kao što je ona u *Ilijadi*, ali ne manje autentičnu i živu.

Zdeslav DUKAT

Ivan Lozica, Izvan teatra, Teatrabilni oblici folkloru u Hrvatskoj, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb 1990, 333 str.

Prije nego što će se upustiti u detaljan opis kazališnog potencijala jednoga dijela hrvatskoga folkloru, to jest u opis njegovih, kako ih Lozica naziva, teatrabilnih oblika, autor nas vraća početnoj načelnoj prepreci svakom teatrološkom radu - pitanju što kazalište jest. Priklonivši se isprva sadržaju pojma što se

uvriježio dugotrajnom uporabom, a pokriva uglavnom produkte profesionalnog, većim dijelom institucionaliziranog kazališnog djelovanja, naime predstavljanja s dominantnom estetskom funkcijom i vidljivim, najčešće mnogostrukim, autorskim potpisom, Lozica "narodnom glumovanju" odriče karakter teatra. Pa ipak, neke folklorne oblike smatra zanimljivim i teatrologovu analitičkom oku. Dapače, uvijek sumnjičav prema "prilagodbi" činjeničnog stanja istraživačevim željama, metodama i samovoljnim klasifikacijama, teatrologe poziva da na tren zaobiđu podjelu na umjetničko i neumjetničko predstavljanje /ne i da je ne budu svjesni/, te da obuhvate cjelinu predstavljanja uopće.

Prema Lozici, predstavljački aspekti zamjetljivi su, dakle, i *izvan teatra*, u običajima i obredima, političkim spektaklima, cirkusu, ali i u svakodnevnom ophođenju. Moguće je znanstveno utemeljiti stupnjevanje predstavljačkog ponašanja, s obzirom na njegovu teksturu /izražajna sredstva/, tekst /konkretnu uobličenu izvedbu/ i kontekst

njegovoga razumijevanja kao predstavljačkog ponašanja. Stupnjevanje se kreće od teatralnosti, predstavljanja samo na razini teksture, preko teatralnosti, predstavljanja na razini tekture i teksta, do "prave" kazališne predstave, koja se kao kazalište može definirati na svim trima razinama. O međusobnim granicama tih triju stupnjeva valja, dakako, oprezno suditi.

Autor zatim postepeno pristupa pomnom razgraničenju vlastita istraživačkog korpusa unutar fenomena što se, i opet arbitrarno, naziva folklorom. Arbitrarno stoga, što je u novije vrijeme upitnim postao prvi dio "anglosaksonske složenice", "folk", budući da se folkloristička istraživanja sve više okreću proučavanju duhovnoga stvaralaštva neke zajednice općenito i napuštaju diobu na "narodnu" i "gospodsku" kulturu. S druge je pak strane teško i neopravdano lučiti duhovnu od materijalne kulture kao neke zasebne entitete izolirane iz zajednice kao strukturirane grupe. Ako duhovnu kulturu izdvojimo iz njezina okružja i fiksiramo zapisivanjem, u želji da očuvamo njezinu "izvornost" i "autentičnost" od "propadanja", izučavanje temeljeno na takvim zapisima (bolje reći *samo* na takvim zapisima) zanemarit će njezinu ključnu sastavnicu, njezin kontekst, i zapasti u suprotnost, jer će ne samo nužno rabiti kriterije prosudbe koji su predmetu neprimjereni, nego će zanemariti upravo ono što toliko želi očuvati - trajnu živost i promjenljivost folklornih oblika.

Treba se obazirati na specifičnosti folklorne produkcije i recepcije, pa se Lozica zalaže za definiciju folklora kao komunikacijskog procesa "u prošlom i sadašnjem, ruralnom i urbanom kontekstu", a svojega užeg područja kao predstavljanja u kontekstu tradicijske kulture, ali i, opet napominje, "urbanih sredina današnjice". Kada, dakle, kritizira prijenos rodovskog određenja pisane književnosti kao bilo epike, bilo lirike, bilo drame, na folklorne tvorevine, Lozica kritizira njihovu operativnu moć u sferi *usmene tradicije*, shvaćene kao "komunikacijski lanac".

Naziv "narodna drama", kojim se koristio Lozičin predšasnik Nikola Bonifačić Rožin, čijim su stajalištima bliski i radovi Josipa Kekeza, smješta teatralne folklorne fenomene u područje usmene *književnosti*, čemu se Lozica suprotstavlja, napominjući kako se u tom slučaju ponajprije zapostavljaju neverbalni aspekti folklornog predstavljanja, budući da je ono pojava sinkretičke prirode, a zatim se propušta uočiti "kontinuum folklornog predstavljanja, od teatralnog ponašanja, preko obreda, igre i drugih teatralnih pojava, do kazališnih predstava."

Lozica zatim obrazlaže ključnu ulogu konteksta u svojoj definiciji. Ono što, naime, tog znanstvenika odlučno dijeli od ostalih na istom polju, od kojih su najznačajniji već spomenuti Josip Kekez, te prosuditelj "usmene narodne teatrologije", kako sam svoj predmet nazivlje, Tvrko Čubelić, jest shvaćanje, prema kojemu folklorno predstavljanje ipak nije moguće poistovjećivati s umjetničkim kazalištem. Kontekst izvedbe je, prema Lozici, odredbenim čimbenikom dominantne *funkcije* izvedbe. Preuzevši od Mukarovskoga definiciju pojma funkcije kao "povijesno promjenljivu strukturu sila koje upravljaju ukupnim odnosom čovjeka prema stvarnosti", njegova razmišljanja o promjenljivosti hijerarhije funkcionalnih horizonata, te podjelu na neposredne i znakovne funkcije, Lozica ustvrđuje kako funkcije folklornog predstavljanja mogu biti praktične, magijske, društvene, gospodarske ali i estetske naravi, ukoliko sudionici, izvođači i publika polako prestanu vjerovati u magijsku, praktičnu, društvenu ili ekonomsku učinkovitost konkretnoga predstavljačkog zbivanja i počnu u njemu nalaziti užitak srodan užitku sofisticirane publike kakva umjetničkog kazališnog čina.

No to ipak ne znači kako je put od folklornog predstavljanja do umjetničkog kazališta ireverzibilan. Profesionalno kazalište može povratno utjecati na teatralne oblike folklora. Izvedba kojoj je prvotna namjena estetički doživljaj može opet "potonuti" u obrednu igru i ponovno zadobiti neke druge funkcije. Kao što se međusobno prepliću

usmena i pisana književnost, tako i ti oblici žive paralelno s profesionalnim kazalištem, i ne mogu se smatrati tek jednom od etapa njegovoga razvitka.

Oslonac na kontekst će Lozici biti zato važan i u klasifikaciji folklornih teatrabilnih oblika, pa će ih dijeliti prema tome jesu li ili nisu vezani uz običaje karakteristične za tradicijsku kulturu, a koje etnolozi običavaju dijeliti na običaje uz rad, običaje godišnjeg ciklusa i običaje životnog ciklusa. Predstavljajući će se najkompleksnijima ukazati karnevalska zbivanja i svatovska slavlja, kojima je, logično, posvećeno i najviše autorovog zanimanja. Nije riječ samo o usustavljenoj dosadašnjoj etnografskoj građi, kojoj se smisao nastoji otkračunati ključem novijeg, performancijskog i kontekstualnog pristupa folkloristici, nego je riječ o preglednom prikazu mnogolikosti, bogatstva i prije svega vitalnosti predstavljačke folklorne kulture u Hrvatskoj, o čemu najbolje izvješćuju sasvim svježih autorovi osobni rezultati s obilazaka terena.

Završni dio knjige tvori semiotička analiza tzv. teksturalne razine folklornog predstavljanja, ili, jednostavnije rečeno, izlaganje o zastupljenosti pojedinih predstavljačkih izražajnih sredstava, raspodijeljenih po Kowzanovih trinaest znakovnih sustava u kazalištu. Upućen u važnu svjetsku i domaću znanstvenu literaturu, s uporištem u tuđim i vlastitim etnografskim zapisima, Lozica navodi mnogo čvrstih podataka, ali se u njima ne gubi i ne iscrpljuje. Zapaža i najmanju suvremenu izvedbenu varijantu tradicionalog modela običaja koji mu je scenski zanimljiv, pita se o njezinom odnosu spram tradicijom zadanog predstavljačkog ponašanja, o izvoru, ulozi i promjenljivosti potencijalno kazališnih aspekata folkloru, te tako na djelu dokazuje u uvodu postuliran procesualni karakter folkloru. Boreći se protiv rigidnih kategorizacija i neopravdanih pretenzija svojstvenih istraživačima graničnih znanosti, kakva je i etnoteatrologija, Lozica je uspio svojem predmetu izboriti samosvojnost, a rekla bih i da je svojom teorijskom i metodološkom kompetencijom osnažio i znanstveno raspravljanje o teatru općenito.

Lada ČALE FELDMAN

Walter Puchner, Studien zum Kulturkontext der Liturgischen Szene, Lazarus und Judas als religiöse Volksfiguren in Bild und Brauch, Lied und Legende Südosteuropas, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 1991, 2. sv, 397 str. (Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse Denkschriften, Bd. 216)

prethodno naznačenog promišljanja uzima dva predodžbena kompleksa izrazito važna za pravoslavnu religiju i pučku nabožnu kulturu jugoistočne Europe - priču o Lazaru i priču o Judu, dvjema antitetičnim figurama biblijskog zbivanja.

Na primjeru ovih dviju figura Puchner dokazuje kako je izražajnim medijima liturgije (himnama, propovjedima, ikonografiji, itd) i izražajnim medijima pučke nabožne kulture ravnala različita razvojna dinamika. Dok su prvi snažnije vezani za kanonizirane spise (evanđelja i apokrifne zapise), dotle pučka nabožna kultura svjedoči o tematsko-motivskim promjenama i bogaćenjima izvorne priče, te o kontaminaciji s poganskim i

Usmjerenje Puchnerova istraživanja o kulturnom kontekstu *liturgijske scene*, kao "najmanje pojmovne jedinice" analize srednjovjekovnog religioznog teatra, dvojako je. Prije svega, Puchner se dotiče ključnog problema medijevističke teatrologije, problematike "razvoja" srednjovjekovnog teatra kroz međusobni utjecaj liturgijskih izražajnih medija i izražajnih medija pučke nabožne kulture. Puchnera zanimaju preobrazbe i konstante tipike i topike kršćanske dogme u tom procesu. S druge je strane njegov rad konkretno usredotočen na zasebno područje komparativne balkanologije, jer kao temelj svojega

lokalnim kultovima. Valja pri tom napomenuti da bizantska pravoslavna kultura ne poznaje strukturirane i kompleksnije duhovne predstave u okviru crkvenoga prostora, kakve su karakteristične za latinsko zapadno srednjovjekovlje, nego tek *liturgijske scene*, ritualna utjelovljenja unutar liturgijskog obreda. Pravoslavna crkva gajila je, naime, averziju prema kazalištu i njegovim histrionima i jokulatorima, smatrajući ga posljednjom utvrdom mnogoboštva. Kako, dakle, na tom području pučka nabožna kultura, sa svojom spremnošću na prilagodbu i pretapanje topike, nije imala prilike utjecati na tvorbu "realističnijih", teatralnijih oblika, Puchner smatra da ta činjenica otvara istraživaču pregledniju građu na kojoj se može pratiti put od, kako kaže, "sakralnog identiteta" do "pučkonabožnog afiniteta", to jest, preobrazba priče u narodnoj predaji, pjesmi i legendi, slici, običaju i poslovi, te na kojoj se može utvrditi uzajamna ovisnost pojedinih oblika pučke kulture. Rezultati bi morali biti primjenjivi i na latinsko srednjovjekovlje, gdje te odnose zamućuje upravo prisutnost prijelaznih teatarskih oblika, koji će poslije, u kasnom srednjovjekovlju, uroditi inscenacijama na središnjem trgu.

Pošto se kritički osvrnuo na jednostrano evolucionističko određenje pojma "razvoja" srednjovjekovnog religioznog kazališta (na koje se u nas, primjerice, odrešito okomio Slobodan P. Novak), razvoja koji je zapravo obilježen diskontinuitetom, procesima usporavanja i ubrzanja, individualnim stvaralaštvom i iznenadnim prekidima, te pošto je izložio zašto se odlučio ograničiti na proučavanje *liturgijske scene* kao najmanje analitičke jedinice, jasno izdvojive na strukturalnoj i simboličko-predodžbenoj razini, Puchner pristupa analizi tematsko-motivskih razrada dviju izabranih biblijskih epizoda, uskrsnuća Lazarovog i Judine izdaje, od kanonskih i apokrifnih temelja, preko propovijedi i himni, crkvene ikonografije i liturgijskog obreda, do kulturnih legendi i narodne predaje, narodne pjesme, običaja, poslovice i narodnoga govora, pa i do suvremenih tvorevina umjetničke književnosti. Tako je na primjeru Lazarove figure vidljivo proširenje asocijativnog polja, od didaktičkog objekta čuda kao prve Kristove pobjede nad smrću, do interesa za njegova prekogrobna iskustva i topologiju onostranog u narodnoj pjesmi ili povezivanja Lazarove figure s herojima vegetacijskog ciklusa u narodnom običaju. Figura Jude Iskariotskog pokazuje inverznu putanju: nasuprot relativno složenom crkvenom tradicijskom temelju, narodna kultura gradi jedinstvenu sliku negativnog junaka kroz sistematizaciju negativnih svojstava koja mu se progresivno pripisuju, što Puchner objašnjava jačom socijalnom funkcionalnošću te religiozne figure i grupnim psihološkim mehanizmima projekcije, gdje Juda fungira kao jedan pol eshatološkog dualizma, uz bok samome vragu. Ta negativna slika se propituje tek u novije vrijeme, u teologiji i biblijskoj egzegi, te u djelima mislilaca i pjesnika.

Puchner izrađuje modele motivskih suodnosa što se uspostavljaju između pojedinih izražajnih medija crkvene vjere i pučke nabožne kulture, te predlaže provjeru valjanosti tih modela na korpusu srednjovjekovnog religioznog teatra na latinskom i narodnom jeziku, što bi zapravo značilo dati se u potragu za ishodištima motiva i njihovo podrijetlo razmatrati kao značenjski relevantnu sastavnicu u tvorbi slike o srednjovjekovnom religioznom kazalištu.

Lada ČALE FELDMAN

Hannah Arendt, *Vita activa*,
"August Cesarec", Zagreb 1991,
279 str.

Tri su mogućnosti, prema Hanni Arendt, aktivnoga ljudskog udjela u svijetu što čovjeka okružuje, različite po poticaju koji ih pokreće, principu koji ih nadahnjuje i vrijednosnom statusu koji im se kroz kulturnu po-

vijest pripisuje: rad, proizvodnje i (političko) djelovanje. Prije nego što se konkretnije usredotočila na svaku od tih djelatnosti posebno, autorica u dvama uvodnim poglavljima određuje pojam *vita activa* ponajprije u odnosu na pojmovlje kojim formulira ljudsku uvjetovanost. Nju, osim činjenice da prebivamo na zemlji, čine život (u smislu biološkog opstanka čovjeka kao vrste), kao osnovni preduvjet *rada*, održavanja biološkog procesa ljudskog tijela, zatim svjetovnost, uvjet *proizvođenja* "umjetnog" reda stvari, te pluralitet kao temeljni uvjet *djelovanja*. Nakon toga *vita activa* sagledava se u odnosu na ključne kategorije unutar kojih se taj pojam tradicionalno artikulirao, od starogrčke misli naovamo. Prije svega, pojam *vita activa* izvodi se iz opozicije prema pojmu *vita contemplativa*, kojemu ostaje podređen od iščeznuća antičkog polisa, budući da se otprilike u to vrijeme, a presudno afirmacijom kršćanstva, *vita contemplativa* počinje smatrati jedinim doista slobodnim načinom života. Marxovo i Nietzscheovo preokretanje tako ustanovljenog poretka u korist djelatnog bavljenja stvarima svijeta, ne mijenja, smatra Hannah Arendt, ništa u pretpostavci na kojoj počiva razdioba na djelatni i kontemplativni život uopće: pretpostavci o postojanju jednog sveobuhvatnog načela za ustanovljenje poretka. Tomu autorica sučeljuje izvorno antičku, grčku koncepciju po kojoj se ljudske djelatnosti ne mogu hijerarhijski smjestiti ispod ili iznad kontemplativnog života, budući da se ne usmjeruju zrenju vječnog, poput kontemplacije, nego postignuću besmrtnosti, kroz tvorbu neprolaznih stvari ili kroz djela i riječi što će njihovim tvorcima podariti besmrtnu slavu.

Nadalje, predmetom promišljanja autorice biva mjesto ljudskih djelatnosti, javno i privatno područje, međusobno razgraničenje, ali i kojih međusobna ovisnost datira također iz antike. Javnome u starih Grka pripada povlašteni položaj, kao području slobode, gdje se djelovanjem i govorom, kao eminentno političkom aktivnošću, jedino može ostvariti ljudski individualitet, ali području u koje čovjek može stupiti samo pod uvjetom da posjeduje privatno mjesto u svijetu, privatno vlasništvo, te da je tako oslobođen nužnosti rada, koji se odvija u tami privatnog područja, gdje je slobodan čovjek gospodar koji vlada obitelji i robovima, uznicima životnih nužnosti. Usponom društva briga o održanju života polako prodire u javni prostor, a s njome i model uredenja svojstven kućanstvu, koji počiva na nasilju i vlasti jednog čovjeka, te će društvo svoj politički izraz naći u nacionalnoj državi, koju na okupu drži prvenstveno zajednički ekonomski interes, a kao implicitni ideal istaknuti tiraniju i njezine usporedne prednosti, stabilnost, sigurnost i produktivnost. Javno djelovanje u smislu nadmetanja djelom i riječju slobodnih, jednakih, sebi ravnih pojedinaca u izvrsnosti, tako je bespovratno onemogućeno. Stoga se autorica kritički osvrće na Marxovu filozofiju rada i na to što Marx propušta uvidjeti kako novovjekni društveni "biološki" procesi stjecanja obilja (što je ideal čovjeka ako je *animal laborans*), oslobađanja od muke rada i odumiranja države, vode progresivnom gubitku razlikovne granice između privatnog i javnog, nužnosti i slobode, a time i njihovoj devalvaciji, te vode čovječanstvo u "besvjetovnost", darujući mu slobodno vrijeme ne da bi djelovalo, niti da bi proizvodilo svijet trajnih stvari, nego da bi trošilo, utopivši se posvema u kružnom tijeku što omogućuje opstanak života društva.

Marxu se prigovara i što ne razlučuje rad od proizvodnje, djelatnosti čovjeka ako je *homo faber*, kojoj je jedinoj dano da tvori trajnost svijeta, no koja također ne može biti najvišom čovjekovom djelatnošću, budući da njome vlada antropocentrični utilitarizam, rasuđivanje isključivo u kategorijama svrhe i cilja. Nastupom modernoga doba, od izuma

teleskopa kao prekretničkog događaja na pragu novoga vijeka, *homo faber* će privremeno zauzeti povlašteno mjesto u hijerarhiji ljudskih sposobnosti, svrgnuvši prvenstvo kontemplativnog života. Svijest o tome kako je teleskop, djelo ruku, omogućio čovjeku uvid u istine inače izvan domašaja ljudskog osjetilnog iskustva, te shodno tomu, kako do nove spoznaje nisu dovele ni kontemplacija ni spekulacija, nego djelatno čovjekovo uplitanje u svijet izradom jedne naprave, uzdigla je proizvođenje na bivši pijedestal kontemplacije, zajedno s pratećim idealima produktivnosti i kreativnosti. No odreći kontemplaciji smislenost, prestati tragati za apsolutom, priznati da je mjerodavna samo introspekcija, prepustiti sve ostale spoznaje neminovnosti univerzalne kartezijanske sumnje, značilo je lišiti i samog čovjeka-proizvođača trajnih modela i mjerila, odreći se pojmoma *bitka* za volju pojma *procesa*, budući da su čovjekovom proučavanju dostupnima ostali tek prirodni i povijesni procesi, tek ono što može sam izazvati. Proces je postao dominantnom pojmovnom kategorijom, a definitivnu pobjedu nije odnio *homo faber*, nego *animal laborans*, otuđen od svijeta prirode, koju ne može spoznati, otuđen od svijeta stvari koji je, postavši pukim razmjenjivim dobrom i uklopivši se u životni proces jedino vječne razmjene tvari s prirodom kroz rad, izgubio svoju autentičnu vrsnoću, trajnost i, barem, potencijalnu besmrtnost.

Suvremeno društvo rada i potrošača ustrajava, nažalost, u dokinuću političkog prostora u okvirima kojega se može u punoj svjetlosti odvijati jedina autentično ljudska djelatnost, na koju ne nagoni nužnost, koju ne obilježuje korisnost, koja je istovremeno najkrhkija i najmoćnija, jedina djelatnost od koje se pojedinac ne može ustegnuti a ipak ostati čovjek: djelovanje i govorenje, pojavljivanje ljudi jednih pred drugima, izražavanje vlastite različnosti sebi i drugima. Činu i govoru, kojih je isključiva povlastica raskrivanje individualiteta djelatnika i govornika, te smisao kojih se očituje u aktualnosti njihova odvijanja, a ne u nekoj posljedičnoj svrsi ili cilju, svojstveni su pokretanje novih povijesnih procesa, ali i ireverzibilnost i nepredvidljivost. Lijek protiv tih dviju tegoba Hannah Arendt vidi u potencijalu što ishodi iz djelovanja samog, u ljudskoj sposobnosti praštanja, opoziva učinjenog i sposobnosti obezivanja, koja je korijen zakonodavstva. Nevolja je samo u tome što se rizicima i opasnostima ljudskog djelovanja čovjek oduvijek težio oduprijeti unaprijed fiksiranim mjerilima, standardima i pravilima, a u modernom dobu i veličanjem svladavanja prirode uopće, pa onda i ljudske prirode silom, dakle, na temelju rasuđivanja koje je inherentno djelatnostima proizvođenja. Interpretira li čovjek djelovanje u terminima proizvođenja, lišit će se prethodno spomenutih lijekova za uzgredne nepogodnosti djelovanja, jer dok samo praštanje može opozvati ireverzibilnost djelovanja, dotle samo uništenje onoga što se sačinilo može opozvati proizvođenje, a uništenje i jest, čini se, tmurna perspektiva kojoj nas ostavlja Hannah Arendt.

Lada ČALE FELDMAN

Durandova se knjiga pojavila 1958. i do danas doživjela deseto izdanje na francuskom i pet izdanja na drugim jezicima. Njene su postavke preispitivane, korigirane, ali i osnažene u posljednjih četvrt stoljeća potvrđama brojnih disciplina: psihoanalize, sociologije kulture, etnologije, znanosti o književnosti itd. Za razliku od klasične psihologije, Durand imaginarno shvaća kao sveprotežnu moć čovjeka, temeljni nazivnik njegovog ponašanja, a slike i simbole kao primarne izraze čovjekova psihizma. Naglašavanjem povezanosti nervnih centara, pokreta tijela i simboličkih predstava, autor potvrđuje i proširuje radno polje mitičke analize uz pomoć koje

Gilbert Durand, Antropološke strukture imaginarnog, Uvod u opću arhetipologiju, "August Cesarec", Zagreb 1991, 410 str. (Biblioteka "August Cesarec")

je moguće mnoštvo proturječnih pojedinačnih simbola svesti na nekoliko arhetipskih struktura, ne podliježući pri tom zavodljivom znanstvenom shematizmu. Epistemološki dosljedno, autor je prvo odredio značenje četiriju osnovnih termina: *shema*, kao dinamička i afektivna generalizacija slike, uspostavlja vezu između nesvjesnih senzomotornih gesta te vladajućih refleksa i predodžbi; *simbol* je niži oblik sheme koji se može imenovati, tj. postati pojedinačna realizacija sheme; *arhetipovi* su veza imaginarnog i racionalnog, subjektivnih shema i slika što ih pruža perceptivna okolina. *Mit* nije shvaćen u etnološkom smislu kao naličje ritualnog čina, nego kao dinamički sistem simbola, shema i arhetipova koji se nastoje racionalizirati, sročiti u priču. Mit je most između nesvodivoga zgnusnutog semantizma imaginarne tvorevine i semiologizma diskursa. Durand piše svoju knjigu u vrijeme dominacije strukturalizma i posvemašnje generalizacije De Saussureovih opozicija, pa se s razlogom ljuti na "semiologizam" jezičnih istraživanja jer simbol "izmiče" ovim opozicijama (motivirana veza označenog i označitelja, nelinearnost njihova povezivanja). Durand predlaže proučavanje simbola u okviru posebne semantike imaginarnog koja se u njegovoj vizuri dijeli na univerzalne (perceptivne) kategorije - na *dnevni* i *noćni* sustav slike.

Knjigu o *Dnevnom sustavu slike* tvore dva sučeljena dijela: *Lica vremena* i *Žezlo i mač*. U prvom su dijelu izdvojeni negativni simboli i arhetipovi koji na različite načine oblikuju tjeskobu pred prolaznošću i smrtnim vremenom, a prema tematskom kriteriju se dijele na *teriomorfne* simbole (slike životinja), *niktomorfne* (slike noći i mraka) i *katamorfne* simbole (slike pada). Budući da su predodžbe životinja (i u suvremenoj civilizaciji) najučestalije, autor misli da svaka tipologija treba započeti istraživanjem univerzalnosti i banalnosti bestijarija. Prva jezična kategorija, na primjer, nije razlikovanje rodova prema spolu, već razlikovanje "živog" i "neživog" roda. Temeljna je slika animalizacije vrvljenje, gmizanje, kaotično gibanje koje oblikuje arhetip kaosa (pakao u kršćanskoj ikonografiji). Drugi arhetip, konj, uz pridodana katastrofična obilježja, tkd. objedinjuje strah od nagle promjene mjesta i prolaznosti vremena. Brojnim primjerima (kao i kod svih drugih simbola) iz folklora, religije, mitologije i književnosti autor potkrepljuje negativnu simboliku konja. U okruženju *niktomorfnih simbola*, noćni je mrak prvi simbol vremena. Kod svih primitivnih naroda vrijeme se računa prema noćima, a ne danima (npr. mjesec dana). Izomorfi mraka su oronulost, sljepilo, ludilo, sjene. Voda je poprište niktomorfnih simbola, ogledalo zlokobne igre bića i njegove sjene. Voda koja teče odslikava nepovrat, a uz kosu, mjesec, hidru i pauka predstavlja feminizirane arhetipove obilježja kojih naknadno sjedinjuje arhetip fatalne žene, vampa, ali i strašne pramajke. *Katamorfne* traumatične slike pada zaokružuju ovo katastrofično lice vremena. Pad prate vrtoglavica, težina, gnječenje. U mitskim se pričama javlja u obliku kazne (Ikarov pad) i tako postaje sinonim grijeha, srdžbe, bluda, moralnog posrnuća uopće. Eufemizirani i antropomorfni arhetip pada jest trbuh sa svojim dvostrukim likom - digestivnim i seksualnim. On je simbolička posuda koja može reducirati i zarobiti zle sile, ali i postati mjesto ugone, užitka, odakle može započeti djelotvorna čovjekova borba s vremenom i sa smrću.

Po načelu antiteze, *Licima vremena* se suprotstavlja drugi dio *Žezlo i mač* u kojem srećemo slike pobjede, uzdizanja, svjetlosti i heroja koji se odupiru ponoru. Poglavlje čine tri cjeline: simboli uspona, spektakularni i dijeretički simboli. Imaginativna sredstva uspona su krilo, strijela i glava. Svi spomenuti simboli uspona teže uspostavljanju veze između zemnika i nebesnika, a objedinjujući arhetip nalaze u žezlu kao simbolu posredništva zemaljskog i nebeskog vladara. Sheme uspona prate sheme svjetlosti. Približiti se nebu u većini kultura znači okružiti se svjetlošću. Kult Sunca jedan je od najrazvijenijih, a dominantna zemna metafora Sunca postaje zlato. Tu je i oko, na svoj način obilježeno svjetlošću, te moć govora kao verbalna metonimija svjetlosti.

Dijeretički simbol pravednog junaka, i bitka koju vodi, u mitologiji poprimaju duhovno obilježje. Oružje junaka je istodobno moć i čistoća, a osobito ono koje je oštro - mač, sablja.

Dominantne retoričke figure *Dnevnog sustava slike* su antiteza i hiperbola. Antiteza odražava simetriju i binarnost: pad-uspon, mrak-svjetlost, a hiperbola višestruko uvećane slike i naglašene opreke. Nasuprot tome, *Noćni sustav slike* počiva na procesu eufemizacije. On nastoji u neprekinuti tijekom vremena uvrstiti umirujuće slike konstanti i ciklusa. U prvom dijelu, *Silazak i čaša*, autor izdvaja arhetipske slike noćne imaginacije, što će reći, već opisane simbole dnevne imaginacije, samo eufemizirane, lišene svog strašnog porijekla i sjajnih aura. Užas i oduševljenje ustupili su sada, posredstvom simbola inverzije i intimnosti, mjesto nadi i smirenosti snova o povratku. Oni pomiruju slike uspona i pada, kolijevke i groba, silaska u prednatalni mir zemlje viđene kao majčina utroba. Eufemizacija je bliska procesu dvostruke negacije koji tvori slike vezana vezača, progutana gutača (riba), usmrćene smrti (Krist). Inverzija, dakle, arhetipovima straha kakvi su smrt ili gutanje pridaje pozitivni predznak, nadređujući feminizirani svijet dvosmislenosti muževnoj snazi i junačkom stavu. A noć je kod mnogih naroda eufemizirana epitetom *božanska* i interpretirana kao mjesto svekolike intimnosti bića, kao uranjanje u unutarnost svemira i bića, kao okoliš nesvjesnog što prepoznamo i u poetikama romantizma i nadrealizma.

Poglavlje *Od novčića do štapa* otkriva dvovrsnu upućenost simbola koji nastoje ovladati vremenom: cikličku i progresivističku. Novčić je arhetip kružnih podjela vremena, trojne ili četvorne aritmologije kruga, a ciklički simboli su mjesec, zmija, Penelopa, kolovrat, kotač itd. Štap je pak arhetip progresa, vertikalnog uspona, simbolička redukcija drveta. Ta je vatra koja nadilazi sredstva vlastite proizvodnje, (mitski) *Sin* kao simbol pobjede nad vremenom i produženja života roditelja. Durand je, međutim, sklon sve imaginarne slike noćnog sustava vidjeti kao potvrdu cikličkih ritmova, kao jedne od usponskih ili silaznih faza ciklusa. Svoj stav opravdava već spomenutom analizom mita koji nastoji ovjeriti, pomiriti i cikličke i progresivističke sheme.

Durand je treći dio knjige *Elementi za jednu transcendentalnu fantastiku* posvetio pokušaju fenomenološkog opisa sadržaja imaginacije. Ljudska je imaginacija za nj netaknuta od svake kategorijske preddeterminiranosti, pa se izvan imperativa karaktera ili spola može govoriti o univerzalnosti imaginarnoga koju može poreći samo patološki izuzetak. Fantazija, zaključuje autor, upravlja početkom svakog stvaranja (praktičnog i teorijskog) ljudskog duha, ona je u korijenu svih procesa svijesti. Rehabilitirajući imaginaciju, autor rehabilitira i retoriku koja prevodi slike zamišljenoga svijeta u diskurs, izigravajući načela logike i uvodeći mnoštvo "lažnih" postupaka koji čuvaju slike od sudbine običnih jezičnih znakova. Durand je svojim djelom zasigurno pridonio vraćanju digniteta čovjekovoj sposobnosti kreiranja nepoznatoga svijeta, a suvremeni razvoj tiska, reklame, mas-medija i umjetnosti uopće, samo je potvrdio sveprotežnu prirodu i neiscrpnu snagu imaginarnog.

Renata JAMBREŠIĆ

Bente Gullveig Alver, Creating the Source through Folkloristic Fieldwork, A personal narrative, Academia Scientiarum Fennica, Helsinki 1990, 164 str. (FF Communications No. 246)

Knjiga je *personal narrative* o povijesti terenskog rada autorice, profesorice folkloristike na univerzitetu u Bergenu. Priča započinje u arhivu, gdje siromašna folkloristica lista stare bilješke i mašta o vremenu u kojem su one napravljene. Njihovi sakupljači mora da su bili rođeni u sretnijem vremenu, kada su "zlatni novčići ispadali iz ustiju informanata".

Nakon gotovo deset godina provedenih u prašini arhiva, Bente se, s još nekolicinom kolega, otisnu u svijet tražiti svoju sakupljačku sreću. Njeno, prošlošću opsjednuto, folklorističko obrazovanje i godine provedene u arhivu, sprečavale su je da uoči da je i sama okružena talentiranim kazivačima i da bilježi priče vlastitom rukom - "autentičnost tradicije" mjerila se vremenom koje je grada provela zaključana u arhivu. Šesdesetosmaška studentska gibanja ostavljaju svoj trag i među skandinavskim studentima, što je kao posljedicu imalo i raspadanje "male porodice folklorista". Bergenska folkloristička škola počinje se, za razliku od one u Oslou, okretati društvenim znanostima, proučavanju suvremene tradicije i stvaranju novih izvora. Autoričino prvo terensko istraživanje (magije) započinje u Jutlandu, u njenom rodnom selu. Olakšice koje je očekivala od rada u rodnom mjestu, pretvaraju se u otežavajuće okolnosti zbog sitnih podjela među stanovništvom. Nakon nekoliko provedenih mjeseci, Bente uči pravila života u mjestu (presvlači se iz hlača u suknju), postaje svjesna "svojih korijena" i proglašava ovo jednim od sretnijih razdoblja svog života. Predanje o ljudima s natprirodnom moći, koje je njen glavni interes, pokazuje se i dalje živućim, dapače - *vještice* i *mudraci* i dalje se prepoznaju unutar zajednice (početak sedamdesetih). Ovo autoricu uvlači u novi terenski projekt - istraživanje među pristalicama kulta Sotone u Švedskoj. Dvije godine straha i lošeg spavanja: Bente spoznaje kako može djelovati na osobu vjerovanje da je svijet zao i ona prisustvuje stvarima za koje nije vjerovala da postoje. Prvi susreti sa sotonistima pokazuju se iznenađujućim - mladi, ljubazni ljudi, "znanstveno" zainteresirani za magiju, koji u Kraljevskoj biblioteci proučavaju stare knjige. Na prvoj seansi, Bente pristaje uzeti crnu svijeću u ruke (iako joj je znanje stečeno među danskim seljacima govorilo da se "sila" širi kontaktom), nakon čega nastupa niz poteškoća čudnog porijekla na putovanju. Sotonisti je uskoro i sami počinju odgovarati od bavljenja crnom magijom. Za kvalitativnu metodu istraživanja, koja zahtijeva "ulazak u svijet" istraživanih, pokazuje se preprekom stav koji je autorica podijelila s istraživačicom neonacističkih sekta razgovarajući s njom na barcelonskom kongresu: "Ne radi se o tome da ne mogu, već neke stvari na ovom svijetu ja *ne želim* razumjeti". Iz dvogodišnjeg bavljenja sotonizmom, autorica nije publicirala nijedan članak, pa će i čitatelja ove knjige ostaviti u slatkoj neizvjesnosti - što se u stvari dogodilo? U duhu njene očaranosti natprirodnim, sljedeće istraživanje posvećuje Anni Elisabeth Westerlund, najpoznatijoj norveškoj "vidilici". I ovdje Bente primjenjuje "antiklimaks terapiju" nad čitateljima koji očekuju dobar *horror* pasus. U opisivanju sitnih (katakad i nepotrebnih) detalja o samom tijeku istraživanja (tko je koga prvi nazvao i kakav mu je bio glas), o psihološkim nijansama stjecanja međusobnog povjerenja, o pogrešnim načinima iz kojih se nešto moglo razumjeti, ali nije - dakle, u dosljednosti da se piše o istraživanju, a ne o istraživanom - čitatelja se ostavlja u stanju nekakvog polusaznanja, tim više što je znanje koje se izbjegava podastrijeti zagonetno pa ga storija o istraživačevim mukama teško može nadići u zanimljivosti. Sljedeća epizoda - konačno malo "tweenpeaksovske" atmosfere: Anholt, otočić u Kattegatu, birsovska atmosfera divljih vjetrova i morskih struja. U proljeće 1973., stanovnici Anholta pronalaze čudne predmete u predjelu Ørkenen. Dnevni tisak pobire svoj senzacionalistički utrzak. Tko je pronio vijest o sotonskom kultu, ne zna se, ali vijest stiže i do Copenhagena. U jednoj

"kultnoj instalaciji" novinari prepoznaju sotonsku zavjeru i umorstvo sedamnaestogodišnje Bodil. U pjesku je, naime, pronađena rupa u kojoj je kamenčićima oblikovano: BODIL 1955.-1972. Uskoro, međutim, pročitavši u tisku vijest o svom sotonskom svršetku, javlja se Bodil, živa i zdrava, lokalnoj policiji - dekoraciju od kamena sama je napravila u čast svog sedamnaestogodišnjeg boravka na otoku. Ostale gomilice predmeta nisu objašnjene. Jedno od racionalnijih objašnjenja bilo je da su umješani hippyji koji su boravili na otoku. Bilo kako bilo, Bente ne uspijeva doći do autora postavki, ali predmete precizno dokumentira, neke i uzima sa sobom. U jednoj epizodi autorica daje naznaku svog mišljenja o funkcioniranju crne magije: podigavši s pjeska lutku obučenu, u magijske svrhe, u smeđe hlače i zelenu košulju, pažljivo, dlaku po dlaku, napravljenom kosom i bradom, pogled joj se zaustavlja na lutkinim rukama - bila su to životinjska stopala, preciznije, lutka je bila vješto maskirani štakor. Hladnoća koju je osjetila u prstima pratit će je dugo vremena. Zakoni imitativne magije i vjera da ljudi mogu ubijati mislima preživjeli su tisuće godina, kaže autorica, ali nas, pred očekivanjem kastanedovske transformacije, "hladi" rječima: "Kad radimo na ovakav način, dolazimo vrlo blizu nečemu što se može opisati kao trinaesta vrata kojima se ulazi u bajku. Ta vrata nikad ne smiju biti otvorena ako ne želite izgubiti sve. Blizu ste nekog znanja koje ne priliči profesionalcu." Ostatak svog terenskog rada autorica će posvetiti radu s "mudracima", ljudima koji funkcioniraju kao neka vrst *bijelih magova* u internacionalnom (paralelnom) svijetu magije, što je odvodi i na istraživanja u Zimbabweu i novih polovičnih iracionalnih iskustava.

Najdojmljivije što ostaje nakon ove iskrene i nepretenciozne knjige jest gorčina proizvedena neispunjenim, gotovo nesretnim, položajem samog istraživača kojem jednako izmiču "racionalni" kao i "iracionalni" svjetovi, a i njegovo iskustvo lutanja između njih (do vrata koja se ne smiju otvoriti) služi jedino vlasnicima istih ili sličnih iskustava da se u njemu prepoznaju.

Ines PRICA

Potaknuta uskom vezom običaja tzv. godišnjega ciklusa i kršćanske religije, Snježana Zorić teorijski i empirijski istražuje odnos običajnog i religijskog. Centralno mjesto studije pripada građi o običajima liturgijske godine zabilježenima u mjestu Cernik kraj Nove Gradiške 1987. i 1988. godine. Običajna je građa prikazana vrlo životno. Zahvaljujući autoričinu sudjelovanju pri gotovo svim važnijim običajima iz njihova je opisa razvidan trenutak istraživanja i događanja. Deskripcija kao i teorijska razmatranja odaju autoričino sveobuhvatno promišljanje religijskih pojava. To možemo vjerojatno zahvaliti njezinoj filozofijskoj naobrazbi i poznavanju nekršćanskih religija. Nadalje, u tekstu je zamjetan drukčiji izričaj, tj. način izlaganja, što tekst čini znatno različitim od uobičajenih etnografskih opisa.

Snježana Zorić, Obred i običaj, Zavod za istraživanje folkloru, Zagreb 1991, 136 str. (Posebna izdanja, 14)

Autorica prvo definira osnovne pojmove: religijsko ("sve ono što pripada religiji kao sustavu kojim prihvaćamo egzistenciju *numinoznog, transcendentnog*", str. 9), običaj ("individualni ili grupni oblik ponašanja u sasvim određenim životnim ili godišnjim situacijama, a bitno je određen tradicijom", str. 11), obred ili ritual (uži dio običaja, suština mu je "formalna struktura i strogost izvedbe", str. 11), običajnost (provedba običaja, "ona individualna, partikularna, zasebna osobina izvedbe koja pripada običaju kao određenom entitetu", str. 9). Obred, kao strogo definirani postupak, autorica veže uz religijski crkveni kontekst, a običaj (koji može sadržavati obredne elemente) uz religijski

običajni kontekst. Običaj se opisuje i kao širi pojam od obreda, pojam što uključuje elemente koji nisu strogo propisani, koji otvaraju mogućnosti improvizacijama, tj. varijacijama na individualnoj razini (str. 11). Ako je običaj moguće opisati i tako, pitamo se da li je potrebno njegovo razlikovanje od običajnosti? Opisano je religijsko običajno, tj. običajno vezano uz religijski kalendar, običajno utemeljeno na iz religije proizašlom pogledu na svijet. Dakle, običajno o kojemu je riječ jest dijelom religijsko, pri čemu se pod religijskim u ovoj studiji misli samo na kršćansko religijsko. Pitamo se da li je moguće nedvosmisleno odvajati, odnosno strogo razgraničiti običajno od religijskog? Kad običajno više nije religijsko, u smislu kršćanskog religijskog? I sama će autorica reći da je priroda fenomena religijskog i običajnog toliko složena i ponekad racionalno neuhvatljiva te da ih nije moguće strogo definirati (str. 9). Ona ipak među njima pronalazi razlike u "mjestu njihova susreta" - obredu - koji je u crkvenome kontekstu komunikacija s onostranim, a u običajnome s ovostranim. O toj će razlici, što se može predočiti i kao razlika institucionalizirane religije i pučke religioznosti, još biti riječi.

Autorica naznačuje potrebu proučavanja religijskog i običajnog ne u okviru samo jedne znanosti, odnosno s pomoću metodskih mogućnosti jedne discipline i njezina holistička pristupa (primjerice, antropologije), već u okviru triju znanosti (teologije, filozofije i antropologije), a s obzirom na holizam samoga predmeta. Antropolog će reći da je u holizmu antropologije u stvari sadržan holizam predmeta, te da to razlikuje antropologiju od svih drugih društvenih i humanističkih disciplina.

Autorica postavlja pitanja o vezi građe spram antropologije - koliko je obrednog u običajima?; spram teologije - da li je razumijevanje vjere bitan preduvjet pobožnosti?; te spram filozofije - koliko u građi ima filozofske spekulacije o Bogu, svetome, onostranosti? Na sva je tri pitanja odgovor u zaključku negativan: nema obrednoga u svakome običaju, vjera nije preduvjet pobožnosti niti običaji omogućuju analizu filozofskih spekulacija. No, autorica ipak ne zaključuje da su teološka i filozofska perspektiva irelevantne za proučavanje običajnoga koje je vezano na religijsko. To je u svezi s autoričinim stavom da znanstveni pristup "nema za cilj dosegnuti konačno znanje o postavljenom predmetu, ..., nego će se on zadovoljiti već i time ako se pokaže kao ispravno postavljen put k znanju" (str. 102, cf. str. 13). Ne možemo se složiti s tom tvrdnjom. Nadalje, što pokazuje da je autorica ispravno postavila put k znanju? Navedena građa, čini se, ne daje mogućnost za provjeru njezina puta. U datoj analizi, naime, ostaje praznina, nastaje razilaženje između postavljenoga puta k znanju (apriorna razmatranja sa stajališta teologije, filozofije i antropologije) i etnografske građe o godišnjim običajima. Uostalom, autorica već unaprijed kaže kako se neće baviti pobrojanim aspektima problematike religije s jedne te teologije i filozofije s druge strane "jer njihova analiza ne bi u bitnome doprinijela interpretaciji u okvirima ovoga rada" (str. 23). Zašto ne? Zašto su ipak postavljeni ti aspekti problema?

Čini nam se da se najrelevantnijom za interpretaciju građe i odnos religijskog i običajnog pokazala teza o razlikama institucionalizirane religije i pučke religioznosti, što se ukratko svodi na naglašavanje spekulativnosti i transcendentnosti svetoga u prvoj te čulnosti i imanentnosti svetoga u drugoj: "Svrha dijaloga sa *svetim* u pučkoj se svijesti pokazuje uglavnom u nastojanju oko postizanja zemaljske dobrobiti, sreće u ovom životu i ostvarivanju takvih svrha namijenjeni su običaji i njima pripadni obredi" (str. 35). Ta je teza osnažena zaključnom konstatacijom da građa ukazuje da je došlo do desakralizacije običaja, naime, do odvajanja običaja od religije i njihova prerastanja u svjetovne običaje što zadovoljavaju "numinotičku, estetsku" (uspitamo kako numinotičku, ako je došlo do desakralizacije, te u čemu je razlika pridjeva "numinozno", "numenalno" i "numinotičko", str. 9, 32. i 40) i društvenu funkciju. Taj zaključak pretpostavlja sakralnost, obrednost, religioznost običaja u prošlosti. Možemo se pitati

otkuda nam podaci za tu pretpostavku. Otkada nestaje (ili je nestala) "stara simboličnost" i značenje običaja, otkada u običajima ostaje (ili je ostala) tek "znakovitost, znak bez duhovnog sadržaja", a vjerovanja prestaju (ili su prestala) biti motivacijom obredu?

Knjiga Snježane Zorić otvorila je mnoga pitanja. Očekujemo daljnje autoričine prinose njihovu razrješavanju.

Jasna ČAPO

Knjiga Etnografska baština okolice Zagreba reprezentativno je ukoričena zbirka radova objavljenih već u časopisu *Etnološka istraživanja* 3-4 (Etnografski muzej u Zagrebu, Zagreb 1987). Otisnuta je povodom Dvanaestog međunarodnog kongresa antropoloških i etnoloških znanosti (Zagreb, 24-31. srpnja 1988).

Etnografska baština okolice Zagreba, Zadržna štampa Zagreb, Zagreb 1988, 445 str.

Sažetim uvodom uredništvo bilježi tek povijest dvadesetogodišnjih istraživanja čiji je cilj bilo sustavno etnografsko istraživanje i evidentiranje etnografskih spomenika na prostoru zagrebačke regije. Zagrebački je ogranak Etnološkog društva Jugoslavije ovu inicijativu obrazložio "hitnom potrebom registriranja tradicijskih oblika kulture, koji se na ovom području naglo gube zbog jakih utjecaja grada Zagreba i njegovih prigradskih naselja". Istraživanja su okončana 1985. godine.

Ukupno 14 izvornih znanstvenih članaka - čiji su autori mahom djelatnici Etnografskog muzeja u Zagrebu - obrađuje problematiku pojedinih tema "materijalne i duhovne kulture": *Naselja i narodno graditeljstvo u okolici Zagreba* Nade Gjetvaj, *Gospodarstvo u okolici Zagreba* Branka Dakovića, *Lov i ribolov u okolici Zagreba* Nade Majanović, *Transport u okolici Zagreba* Damodara Frlana, *Obrti u okolici Zagreba* Ivice Šestana, *Tekstilno rukotvorstvo u okolici Zagreba* Nerinc Eckel, *Narodne nošnje okolice Zagreba* Katice Benc-Bošković, *Svadbene običaji u okolici Zagreba* i *Običaji uz porodaj u okolici Zagreba* Josipa Barleka, *Pogrebni običaji u okolici Zagreba* i *Godišnji i radni običaji u okolici Zagreba* Ivanke Bakrač, *Prehrana u okolici Zagreba* i *Higijena i narodna medicina u okolici Zagreba* Mirjane Rendić-Barlek, te *Dječje igre u okolici Zagreba* Maje Kožić.

Činjenica da svaki od navedenih naslova ponavlja naziv prostornog okružja koje je omedilo protežnost istraživanja i koje je, ujedno, određeno i samim naslovom knjige, upozorava na jedan od bitnijih propusta uredništva. Inzistiranjem na koncepciji časopisa (nizanjem pojedinačnih rezultata istraživanja jedanaestero znanstvenika) knjiga je lišena "vezivnog tkiva": uvoda kojim bi mogla biti združena "opća mjesta" predmeta istraživanja (autori koji su se u svojim radovima odlučili na pisanje uvoda perpetuiraju mahom jedne te iste činjenice: razlikuju sjeverno prigorsko i južno nizinsko područje okolice Zagreba što, kako tvrde, u pravilu uvjetuje i razlikovnost opisa grada; iskazuju nastojanja za pronalaženjem što starijih i uplivima grada manje devastiranih manifestacija tradicijskog, te time određuju i odabir kazivača ili slično), odnosno zajedničkog zaključka kojim bi autori mogli konstatirati sličnosti i razlike u rezultatima pojedinačnih istraživanja.

Zanemarimo li propuštenu priliku sustavnog istraživanja koje je moglo oslikati kako već neživuću ili izumiruću tradiciju (za kojom većina autora žali, a neki i ustrajavaju u nastojanjima iznalaženja praslavenskih pa i indoevropskih "korijena" promatrane problematike) tako i njene mijene: preoblikovanja, značenjske pomake i inverzije, odnosno potpuno ili djelomično utapanje u "kulturu velegrada", zaključit ćemo da je spomenuto izdanje množinom prikupljene (samo iznimno i komentirane) grade

upotrebljivo svima onima koji će kretati u radikalnije i suvremenoj etnološkoj teoriji i metodologiji primjerenije zahvate na istom terenu, odnosno unutar neke od obrađivanih tema.

Reana SENJKOVIĆ

Gorazd Makarovič, Votivi, Zbirka Slovenskega etnografskega muzeja, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana 1991, 94 str. (Knjižnica Slovenskega etnografskega muzeja, 2)

"Votivi" Gorazda Makaroviča drugo je po redu izdanje izašlo u Knjižnici Slovenskega etnografskega muzeja. Namjena je ove publikacije pregledan prikaz zbirke plastičnih (trodimenzionalnih) identifikacijskih votiva Slovenskega etnografskog muzeja.

Publikacija je podijeljena u dva dijela: katalogu, kojim autor na 26 otisnutih stranica

donosi najbitnije podatke vezane uz ukupno 122 votiva iz zbirke muzeja prethodi nepretenciozan, pregledan i dobro vođen "opis teme".

Izdavanje ove vrste kataloga (kataloga zbirke), koji jednostavnim jezikom podastiru izbor relevantnih znanstvenih podataka (unutar jedne, "muzeološki omeđene" teme), prevladava klasični jaz interesa prema kojem je muzejski postav rezerviran za posjetitelje muzeja (publiku), a depoi su zabran istraživača.

Određujući vremenski okvir unutar kojeg je funkcioniralo votivno darivanje, odnosno votivno žrtvovanje Makarovič uvodi Le Goffov pojam "dugog srednjeg vijeka". Ovaj pojam ne dovodi u pitanje uvriježene kategorije ranog i kasnog srednjeg vijeka, već ih sagledava u drugačijem svjetlu, inzistirajući na činjenici sporog i postupnog razvoja osnovnih materijalnih i duhovnih struktura, te u svakom razdoblju uočljivoj koegzistenciji "asinchronizama". Tako su, tvrdi Makarovič, razvoj votiva i votivnog darivanja bili jedan od značajnih izraza "dugog srednjeg vijeka", odraz razvoja životnih okolnosti i bazičnog mentaliteta.

Olakšavajući čitatelju prodor u temu, pa i pojašnjavajući vlastiti pristup autor u zasebnom odjeljku definira ključne pojmove teksta: *votivno darovanje, votivno žrtvovanje, votivni darovi, votiv, identifikacijski votiv, votivna slika, spominska slika, prošnja slika i zaobljubna slika*.

Smjestivši votive u evropski okvir (zapravo u priču o adaptabilnosti kršćanske crkve i šarenilu ikonografskog inventara evropskih identifikacijskih votiva) Makarovič završava "opći dio teksta". Poglavljem Votivi i votivna darivanja u Sloveniji on kreće od najstarijih poznatih posrednih podataka o plastičnim votivima u Sloveniji, preko hodočašća s kojima su bili neraskidivo povezani, votivnih darivanja u naturi ili novcu, da bi stigao do 17. stoljeća i zamaha medicinarstva, izrade licitara i svijeća u Sloveniji. Razvijenost ovog obrta je, prema autorovoj pretpostavci, bila i preduvjet početka izrade votiva lijevanih iz voska.

Votivi nam danas, uz pomoć drugih i drugačijih izvora podataka iz prošlosti, govore mnogo više od jednostavne priče o ikonografiji. Oni sami, pa zatim i njihov izgled bili su odraz mentaliteta stanovništva. Votivi ujedno kazuju o odnosu ljudi prema životnim tegobama, raširenosti pojedinih bolesti ili epidemijama, o vrednovanju stoke i drugih domaćih životinja, ali i socijalnoj raslojenosti stanovništva.

Pripremajući ovu publikaciju, Makarovič nije zaboravio pobrojati mjesta u kojima je zabilježeno darivanje identifikacijskih votiva u Sloveniji 19. i početka 20. stoljeća, te literaturu i druge izvore relevantnih podataka.

Na kraju, grafički izgled ove publikacije (autora Jurija Kocbeka) svojom je pregledanošću primjer sličnim izdanjima. U slikovnom ćemo prilogu naći reprodukcije fotografija votiva opisanih u tekstualnom dijelu kataloga.

Reana SENJKOVIĆ

Knjiga dr. Jasne Čapo "Vlastelinstvo Cernik, Gospodarstvene i demografske promjene na hrvatskome selu u kasnome feudalizmu" zapažen je doprinos našoj ekonomskoj i demografskoj povijesti i etnološkoj literaturi. Njeno uže područje interesa su ekonomsko-povijesne i demografske promjene i obilježja vlastelinstva Cernik u kasnome feudalizmu.

Knjiga obuhvaća 232 stranice, uključujući 46 tablica, 10 grafičkih prikaza, popis literature te sažetak na engleskomu jeziku. Istraživanje je sistematizirano u jedanaest poglavlja kako slijedi: I. Uvod, II. Politički i povijesni kontekst, III. Društveni i gospodarstveni odnosi, IV. Tipovi gospodarstva i gospodarstveni položaj seoskoga stanovništva, V. Kritika izvora i metode istraživanja, VI. Definicija kućanstva i interpretacija izvora, VII. Urbarijalne oranice kao pokazatelj gospodarstvenoga položaja seoskoga stanovništva, VIII. Gospodarstvena obilježja naselja s hrvatskim življem, IX. Demografska obilježja seoskih kućanstava, X. Radna renta kao pokazatelj gospodarstvenoga položaja seoskoga stanovništva, XI. Zaključna razmatranja.

U *Uvodu* autorica obrazlaže principe etnološkoga pristupa ovom istraživanju, s tim da ističe da su predmet istraživanja dvije globalne teme iz oblasti povijesti seoskog stanovništva u građanskoj Hrvatskoj u drugoj polovici 18. i prvoj polovici 19. stoljeća: razvoj zemljišnog posjeda, te radna obveza seljaka spram vlastelina. Obje teme daju nove spoznaje o gospodarstvenom položaju seoskog stanovništva, a posebice istražuju odnos gospodarskih i demografskih faktora, s tim da su demografski faktori posebno analizirani. U tom kontekstu autorica navodi svoje polazne radne hipoteze. Istraživanje se temelji na povijesno-arhivskoj i drugoj raspoloživoj građi za područje ovoga vlastelinstva.

Drugo poglavlje obrađuje položaj vlastelinstva Cernik u svjetlu političkih prilika toga razdoblja, od vremena njegova osnivanja i naseljavanja. U tom je okviru vrijedna pozornosti rasprava autorice o tijeku naseljavanja vlastelinstva i vjerojatnom očuvanju dijela autohtonog stanovništva na tom prostoru. Treće poglavlje raspravlja o društveno-gospodarskim odnosima u hrvatskome selu u razdoblju kasnog feudalizma, dajući kritički osvrt na postojeću ekonomsko-povijesnu literaturu i zaključke koji iz nje proizlaze u svezi s ekonomskim položajem hrvatskog seljaštva. Četvrto poglavlje sadrži istraživanje o tipovima gospodarstva i gospodarstvenome položaju seoskog stanovništva. Polazeći od opisa osnovnih djelatnosti seoskih gospodarstava (poljodjelstvo, stočarstvo, zanati i trgovina), autorica je na temelju raspoloživih statističkih i "nestatističkih" podataka izvela - na temelju procjene minimalne veličine imanja, cijene hrane i stoke, nadnica te iznosa poreza - zaključak, kako su seljaci-kmetovi u navedenom razdoblju imali u sjeveroistočnoj Hrvatskoj "zadovoljavajući standard" života, dok se u mnogim dosadašnjim povijesno ekonomskim studijama ističe da je u istom razdoblju njihov ekonomski položaj bio pogoršan.

Peto i šesto poglavlje obrazlažu, odnosno obrađuju metodologiju ovog istraživanja. Naime, u petom su poglavlju kritički razrađeni izvori podataka i detaljno su obrazložene metode obrade korištenih podataka, dok je u šestom poglavlju rasprava o metodskim

postupcima stavljena u kontekst teorijskih postavki i razmatranja vezanih uz izvore povijesne građe. Sljedeća četiri poglavlja sadrže temeljna analitička razmatranja o ekonomsko-povijesnim i demografskim značajkama vlastelinstva Cernik u navedenom stoljetnom razdoblju. Sedmo poglavlje je izrazito aplikativno u smislu da su u njemu prezentirani neki relevantni pokazatelji o ekonomskoj povijesti seljačkih kućanstava na vlastelinstvu Cernik, s naglaskom na tzv. urbarijalne oranice (zemljište) kao indikator ukupnog gospodarskog položaja seljaka u svim naseljima od početka 19. stoljeća. U osmom poglavlju autorica obrađuje gospodarstvena obilježja naselja s hrvatskim stanovništvom počevši od analize gospodarskog položaja na osnovi zemljišta (urbarijalnih oranica) po seoskome kućanstvu i po ukućaninu, kao i sa stanovišta korelacije pojedinih gospodarskih i demografskih faktora. Napose na temelju analitičkog razmatranja po ukućaninu, autorica nastoji argumentirati "razinu" materijalnog položaja seljaka. Na temelju integriranja demografskih obilježja i pokazatelja u analizu seoskog gospodarstva, zaključuje da je materijalni položaj seoskog gospodarstva u navedenom razdoblju ostao nepromijenjen, a u mnogome je čak i poboljšan sredinom 19. u odnosu na sredinu 18. stoljeća. Istina, analiza nije cjelovita, što napominje i sama autorica, jer analizom nisu obuhvaćeni drugi izvori prihoda, izvan gospodarstva (za što postoji objektivni razlog u nedostatku adekvatnih podataka).

Demografske promjene koje su u navedenom razdoblju izvršene na razini kućanstva, a u okviru tadašnjih gospodarskih uvjeta, obrađene su u devetom poglavlju. Analiza je data na razini razmatranja diferencije između supkulturnih skupina (Cernik, zapadna naselja, istočna naselja) za hrvatsko stanovništvo. Navedene skupine naselja međusobno su različite po sljedećim demografskim strukturama: po porastu stanovništva, po prirodnom prirastu stanovništva, po pokazatelju "začetka kontrole radanja", po obilježju migracije, te po stopi razdiobe kućanstava. Analiza prezentirana u ovom i prethodnom poglavlju pokazala je da je veličina kućanstva, kako ističe autorica, "i uzročna i posljedična kategorija - uzročna za podjelu zemljišta u alokaciji polovicom 18. stoljeća, posljedična uslijed kulturoloških normi o veličini kućanstva, vremena naseljavanja teritorija i gospodarstvenih prilika" (str. 177). U desetom poglavlju analizirana su gospodarstva cerničkih naselja sa stajališta radne rente kao pokazatelja gospodarskog položaja seljaka, a povezano i uz njihova demografska obilježja. I ta analiza daje uvjerljive dodatne argumente autoričinom već ranije datom zaključku u prilog poboljšanja materijalnog stanja seljačkih gospodarstava cerničkih naselja. I konačno, u desetom, završnom poglavlju, sumarno su dani rezultati ovog istraživanja za vlastelinstvo Cernik.

Ova knjiga dr Jasne Čapo vrijedan je znanstveni doprinos ekonomskoj i demografskoj povijesti kao i etnologiji u području proučavanja seljačkih gospodarstava u kasnom feudalizmu - na primjeru jednog užeg područja (vlastelinstva Cernik). Taj se doprinos ogleda u temeljitosti analize i svestranosti razmatranja. Posebnost ovog istraživanja napose je izražena u činjenici da autorica razlikuje dvije relevantne razine istraživanja gospodarskih pojava, konkretno, razinu kućanstva (dosada zastupljenu u sličnim istraživanjima) i razinu pojedinca/ukućanina (dosada slabo zastupljenu). Takav dvorazinski predložak istraživanja gospodarskih pojava, jedan je od glavnih znanstvenih doprinosa ove studije, napose s obzirom na razrađene methodske postupke istraživanja. Polazeći od etnoloških principa, autorica u ovom ekonomsko-povijesnom istraživanju položaja seljačkog gospodarstva na cerničkom vlastelinstvu, uključuje u analitički instrumentarij pored gospodarskih i demografske i neke druge čimbenike. Time je pokazala svu raznovrsnost pojava koje treba implicirati u analizi gospodarskog položaja seljačkog gospodarstva, koji takvo istraživanje čine krajnje složenim, i neminovno interdisciplinarnim. Pri interpretaciji podataka iz pojedinih korištenih izvora (vlastelinski popisi, županijski popisi poreza, knjige "Stati animarum-a", itd.), autorica je

pokazala kritičnost i oprez, valorizirajući sustavno reprezentativnost podataka i ograničenost zaključaka.

Iz svega rečenoga slijedi da se autorica u ovom djelu predstavila našoj stručnoj javnosti kao zreli istraživač, da je upotpunila mnoge stare spoznaje i došla do nekih novih spoznaja, te da je dala u mnogome originalan predložak za istraživanja takve vrste. Stoga knjigu možemo preporučiti kao relevantnu i kompetentnu literaturu za slična istraživanja.

Alica WERTHEIMER-BALETIĆ

San jednoga pisca postao je javom. Etnografska monografija "Otok" Josipa Lovretića objavljena je kao cjelovita knjiga. Da podsjetimo: Lovretićev opis "narodnog života i običaja" - kako stoji u naslovu - velikoga istočnoslavenskog sela Otok predstavlja jedan od ponajboljih izvora za hrvatsku etnologiju. Štoviše, moglo bi ga se označiti kamenom-medašem. Naime, zapisi o kulturi i tradicijama Lovretićeva rodnog sela nastali su posljednjih godina 19. stoljeća. Istodobno je započeo i sustavni etnološki rad u Hrvatskoj, potaknut aktivnim djelovanjem Odbora za narodni život i običaje u okrilju Jugoslavenske akademije u Zagrebu, te pokretanjem specijaliziranoga časopisa "Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena". Lovretićev rukopis o Otoku poslužio je Antunu Radiću, tadanjem uredniku "Zbornika", upravo kao ogledni primjerak pri izradi njegove znamenite upitnice - "Osnove za proučavanje i sabiranje građe o narodnom životu". A Radićevu "Osnovu" smatramo programatskim dokumentom hrvatske etnologije. Uostalom, Radić je "Osnovu" objelodanio u istom godištu "Zbornika" (2, 1897) s prvim dijelom Lovretićeve monografije o Otoku.

Josip Lovretić, Otok, Kulturno-informativni centar "Privlačica", Vinkovci 1990, 705 str.

No, dalja je sudbina toj vrijednoj monografiji bila manje naklonjena. Integralni rukopis bio je razlomljen i objavljivao u manjim dijelovima kroz razdoblje od čak dvadesetak godina (posljednji dio 1918). Kako se pritom jedan dio u redakciji i zagubio, Lovretić ga više nije htio ponovo pisati, pa je te teme naknadno obradio drugi autor, Bartol Jurić. Možemo stoga razumijeti piščevu želju da svoje djelo vidi kao cjelovito izdanje. Mada mu se za života želja nije ispunila (umro je 1948), naslutio je razvoj događaja. U pismu upućenom M. Budišiću 1940. piše kako je uvjeren da će njegov opus "... štampati najkasnije 50 god. iza mene", čemu smjerno dodaje: "A ja ću unaprid biti zadovoljan".

Razasut u šest godišta časopisa, objavljivao u godinama od kojih nas dijeli nešto manje od stoljeća, Lovretićev je tekst postao bibliofilskom rijetkošću. Zbog svoje vrijednosti, koju i s ovolike vremenske distance ocjenjujemo neprijepornom, postao je nasušnom potrebom novostasalim generacijama etnologa. I ne samo njima. Vjerujemo da je u tome bio poticaj priredivaču i izdavaču ove knjige, mr Mandić Svirac, Martinu Gregurovcu i Kulturno-informativnom centru "Privlačica" da je, uz studioznu pripremu, objave.

Najveći je dio knjige (str. 5-626) pretisak objavljene gradje. Taksativno navodimo glavne dijelove knjige s pojedinačnim poglavljima: 1. Priroda (Kraj i mjesta, Vode, Vrijeme, Tlo, Bilje, Životinje), 2. Tjelesni ustroj, 3. Životne potrepštine (Selo, Kuća i dvorište, Zgrade izvan avlije, Hrana i suđe, Odijelo i obuća, Češljanje i nakit, Ogrjev i posvjet, Lijekovi), 4. Rad (Sprave i oruđa, Poslovi), 5. Život (U zadruzi, Obitelj i rod, sa susjedima, prema dobi, prema zanimanju i imetku, Život bolesnih i nakaznih, Zločinci i drugi rdavi ljudi, Vjerski život, Škola), 6. Običaji (Svakidašnji, Pravni, u druženju s

ljudima, Godišnji, Porod, Ženidba, Smrt), 7. Pravo (Privatno, Javno), 8. Zabave, 9. Poczija, Gatke, Poslovice, 10. Vjerovanja. Tekst je ilustriran brojnim fotografijama.

Tome je još dodana neobjavljena građa (str. 621-624), te ispravci što su ih, kako Lovretić, tako i Jurić, unosili na otiske korespondirajući s urednicima (str. 664-682). U "Pogovoru" (str. 683-697) Mandica je Svirac osvijetlila ličnost autora, opisala njegov život i okolnosti u kojima je djelovao. Koristan je dodatak i "Bibliografija Josipa Lovretića" (str. 689-705), što ju je pripremio Martin Grurovac. Sastoji se od 69 piščevih bibliografskih jedinica, te 27 jedinica o Lovretiću nastalih iz pera drugih autora.

Nedvojbeno, pretisak Lovretićeve "Otoka", objavljen kao dvadeseta knjiga "Dukata" - edicije za očuvanje umjetničkoga i kulturnog blaga Slavonije - hvalevrijedan je pothvat.

Aleksandra MURAJ

Bonaventura Duda, Svijeta Razveselitelj, Hrvatski Božić, 3. izd, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990, 126 str. (Metanoja, 59)

Knjiga je istovremeno mala pjesmarica (četnaest hrvatskih božićnih pjesama) i poučna, emotivno i popularno pisana, teološka interpretacija božićnih pjesama, vodič u otajstvo ili misterij rođenja Bogočovjeka uz refleksije na suvremeni položaj čovjeka, karakteristič-

no poučne, ali blage i bez prijekora (za razliku od propovjednika prethodnih stoljeća) opaske protiv samoživosti (str. 50), sebičnosti, pozivanjem na ljubav prema "svakoj novoj zipci" kojoj se u kršćanskoj antropologiji otvaraju "nebeske perspektive":

"Zipka Bogočovjeka otvara nebeske perspektive svakoj novoj zipci čovječanstva. I svaka je nova čovjekova zipka najljepši slavopoj Božiću." (str. 82)

Trajna se potreba za takvim katehetskim poučnim knjigama koje objedinjuju molitvenik i udžbenik, pokazala osobito širenjem školstva u 19. stoljeću pa su neke od njih namjenjivane određenim socijalnim slojevima: školskoj mladeži, ženama, vojnicima; onako isto kao što su i molitve razvrstavane prema vrstama grešnika kojima su bile namijenjene (škrtima, bludnima, poždrljivima...).

Knjiga je doživjela i treće izdanje što je pokazatelj da se nakon razdoblja forsirane religiozne indiferentnosti, ponovno ukazuje potreba za nabožnom poukom koja je, u ovom slučaju, namijenjena svim obrazovnim slojevima koji su proživjeli razdoblje teološke pothranjenosti, odnosno ograničenih uvjeta za upoznavanje bitnih vjerskih istina.

Upoznavanje s kršćanskim naučavanjem, podjednako vjernika i ne-vjernika, postaje potreba u razdoblju koje teži informiranosti i široj kulturnoj orijentaciji svih obrazovnih slojeva.

Franjevac Bonaventura Duda, bibličar, rado slušani propovjednik, autor je i poučne teološke i emotivno pisane interpretacije: "Isusov križni put i Sedam riječi na križu" izašle kod istog izdavača, Zagreb, 1990. godine (78. str. Metanoja 98); kao i prethodna, ova je knjiga dvostruke namijene: molitvena, jer uz svaku postaju donosi i molitvu ili bolje autorovo molitveno razmišljanje potkrijepljeno citatima iz Starog i Novog zavjeta, postupak isti u molitvama kao i u teološkoj inetrpretaciji Isusova križnog puta pa su autorovi tekstovi molitava također svojevrsna interpretacija i meditacija uz križni put. Osim molitvenog dijela, knjiga pruža interpretaciju svake od četnaest postaja križnog puta, kao i Sedam riječi Isusovih. "Svijeta razveselitelj, Hrvatski Božić" istovremeno je i mala pjesmarica i teološka interpretacija omiljenih božićnih pjesama.

U 19. stoljeću takva su izdanja uz tekst donosila ilustraciju uz svaku postaju i deskripciju zbivanja. Obje su knjige opremljene ilustracijama Ivana Lackovića Croate, dok se uz Božić nalaze i ilustracije iz Zagrebačkog misala (1511).

Obje su knjige pisane vrsnim hrvatskim jezikom i istančanim osjećajem za vokabular i primjer su dobro pisane nabožne, utilitarne književnosti usmjerene na otkupljenje i spasenje.

Teološka interpretacija, u obje knjige, odvija se pozivanjem na Stari i Novi zavjet u skladu s kršćanskim prihvaćanjem Staroga zavjeta kao najave očekivanog ispunjenja koje će nastupiti dolaskom Spasitelja, o čemu svjedoči Novi zavjet kao potvrda starozavjetnih očekivanja.

Dok je u zapadnom kršćanstvu u razdoblju od 14. do 18. ali i u 19. stoljeću, kako piše Jean Delumeau, tijelo predstavljalo opasni, stalni izvor bludnog grijeha, pa su protiv bluda i bludnih misli i pomisli grmili propovjednici prijeteći paklenim mukama, suvremeni propovjednik Bonaventura Duda, uz rođenje Bogočovjeka što je "jedinствeno božansko i ljudsko rođenje" uzima u razmatranje (u vezi s opadanjem nataliteta) i seks kao dio čovjekove zbilje i dara Božjeg. Tolerancija nastupa blagonaklono poučno, za razliku od prijetnji i zastrašivanja kojima se djelovalo stoljećima:

"Bog je stvorio čovjeka za ljubav, za ljubav sebedarnu i stvaralačku. On je stvorio i seks i eros. (...) Često se Božji zakon prikazuje samo takvim da brani i zabranjuje. Bog nije takav: on ne brani da zabrani nego brani da očuva. Piše u Pismu: "Ništa ne mržiš od onoga što si stvorio" (Mudr 11, 24). Bog objavljuje svoj zakon čovjeku ne da bi mu što oteo - pa ni ljubav ni seks - nego zato da obrani, očuva, unaprijedi. Božji su zakoni prijateljski čovjeku. Oni su zakoni ljubavi, zakoni života, zakoni sreće." (str. 51)

Autoru je osobito drago kad u poznatim popularnim božićnim pjesmama nalazi potvrdu njihove usklađenosti sa crkvenim naučavanjem, npr.: "Treća kitica pravi je biser čistoga dogmatskog izričaja. (...) Kao da smo pred koncilskom definicijom." (str. 99).

U književno-poučnom smislu, ali i teološkom, propovjednik nije neutralni prijenosnik Riječi, nego prije svega interpretator kršćanskog učenja. Dolazi do neizbježnih promjena. Više se ne mogu susresti izrazi gađenja nad ljudskim tijelom i proklinjanja bludnosti. Umjesto prijetnji, djeluje se blagošću i upućivanjem na kršćansku ljubav ispunjenu poštovanjem tijela i duše drugog čovjeka. U interpretaciji naglašava se danas jedinstvo tijela i duše, nastoji se prevladati neoplatonistička podjela na niskost, propadljivost tijela i uzvišenost, besmrtnost duše, što je rezultat popularizacije kršćanskog naučavanja prethodnih stoljeća.

Tema Božića, prilika je za "evanđeosku školu ljudskosti i čovječnosti" (str. 93), pa je u tom katehetskom i poetskom smislu provedena interpretacija slijedećih popularnih pučkih božićnih pjesama:

Bog se rodi v Vitlomi; Čestit svijetu danas svemu; Danas se čuje dogadaj novi; Djetešce nam se rodilo; Dvorani neba; Kirle eielson; Narodl nam se Kralj nebeski; O Betleme, grade slavni; Oj pastiri, čudo novo; Radujte se narodi; Spavaj mali Božlću; Svim na zemlji mir, veselje; Veselje ti navješćujem; I pjesma Dragutina Domjanlca: "Tama je svud".

Divna ZEČEVIĆ

Moravští Charváti, Dějiny a lidová kultura, (Antologie), urednik Richard Jeřábek, Ustav evropski etnologie Masarykovy univerzity, Ustav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, Brno 1991, 290 str.

Pred nama je zbornik o Moravskim Hrvatima, hrvatskim prognanicima šesnaestoga stoljeća. Zbog prodora Turaka, sa svojih su ognjišta u Pokuplju, Pounju, Lici, zapadnoj Slavoniji, pa i iz drugih hrvatskih krajeva, čas stihijski, a čas organizirano, selili, ili su bili preseljavani, prema sjeveru i zapadu (zapadna Ugarska, austrijske zemlje i Moravska), pa su

tako u dva migracijska vala, između ostaloga, naselili desetak sela južne Moravske (u središnjem dijelu današnje Češko - Slovačke Republike). Premda su - glede očuvanja svoga etničkog identiteta - živjeli u teškim povijesnim i političkim prilikama (da spomenemo samo neke: kontinuirani pritisak većinskih naroda Čeha i Nijemaca, nedostatak bilo kakvoga školstva ili pak crkvene autonomije, plansko raseljavanje Hrvata iz političkih razloga nakon drugoga svjetskog rata, itd.) ovaj ogranak hrvatskoga naroda preživio je do kraja dvadesetoga stoljeća. O njihovoj prošlosti i sadašnjosti govori ovaj zbornik.

Objavljeni su radovi čak sedamnaest autora iz više zemalja (Češko - Slovačke, Hrvatske, Austrije i drugih). Na samome početku urednik zbornika predočio je pregled: Moravski Hrvati u etnografskoj i zavičajnoj literaturi, koji može biti od velike koristi stručnjacima raznih profila koji se Moravskim Hrvatima bave ili će se baviti.

Neki prilozi su izrazito povijesnoga karaktera, kao npr. prilog Vidosave Stojančević o jednoj starijoj hrvatskoj migracijskoj struji u Moravskoj, premda ova autorica prezentira - na temelju relevantne literature i dokumentacije - i neke ekonomske, sociološke etnografske podatke, kao npr. o narodnim običajima i vjerovanjima; Stjepana Krpana (zapravo fotokopija njegova članka iz Glasnika Hrvatske demokratske zajednice od 23.11.1990) o raspadu Moravskih Hrvata, ili npr. Adolfa Tureka o hrvatskoj kolonizaciji Moravske. Nekoliko radova bavi se etnološkim temama, tako npr. Aloisa Maleca o narodnoj nošnji i vezu, Richarda Jeřábeka o zidnome slikarstvu južnomoravskih Hrvata u 19. stoljeću, Oldřicha Sirovátke o problematici folkloru ove nacionalne manjine, a posebno je zanimljiv rad Eve Večerkové o svadbenim običajima, ali u širem kontekstu istraživanja etniciteta.

Uz spomenute priloge, nalaze se i neki koji su zapravo reprint starih izdanja, kao što je putopis Ivana Milčetića iz 1898. godine, objavljen u Viencu zabavi i pouci, br. 30 u Zagrebu, ili pak analiza starijih dokumenata, pisama i slično.

Ovaj zbornik o prošlosti, kulturi i tradiciji Moravskih Hrvata, vrijedan je dokument ne samo za Moravske Hrvate (o kojima se malo pisalo i znalo) nego i za ostale Hrvate u dijaspori, naročito Gradišćanske - čiji su zapravo ogranak i od kojih su odijeljeni nes(p)retnim političkim prekrajanjima državnih granica u Europi, nakon prvoga i drugoga svjetskog rata. Isto tako, ovaj je zbornik vrijedan prilog proučavanju hrvatske povijesti i kulture općenito. Govoreći o današnjem stanju među Moravskim Hrvatima, jedan od autora, već spomenuta Vidosava Stojančević, napisala je: " Jedno je ... značajno: do danas ovi Hrvati nisu nepovratno iščezli za svoju zemlju maticu, ne ostavljajući za sobom trag i putokaz o svom postanku i ranijem životu kao mnogi njihovi zemljaci. Nisu ni izgubili svoje osećanje pripadnosti zavičajnoj celini, sa kojom, bar pojedinačno, neke porodice obnavljaju kontakte posle 1950. godine" (vidi: str. 224).

Napokon, ovaj zbornik radova je plod novih strujanja društvenoga i političkoga života Europe, koja je stimulativna i za znanstvene djelatnike, jer će rezultatima svoga rada doprinijeti emancipaciji svih, pa i najmanjih zajednica, i olakšati njihovo uklapanje u modernu Europu - zajednicu naroda.

Jadranka GRBIĆ

U etnološkom radu koriste se rječnici, no rijetko se prikazuju. Kako je ovo izdanje podjednako važno i filolozima i etnolozima, prilika je da se o njemu kaže nešto više kao i o ranijim leksičkim dostignućima s tog područja.

Premda volimo istaći kako su najnovija dostignuća najbolja, što u leksikografiji i jest pravilom, ne zaboravimo da gradišćanskohrvatski rječnici nisu bez tradicije.

U vrijeme ilirizma izlazi dvojezični hrvatskonjemački rječnik za učitelje, a autor je đurski biskup Fabijan Hauser.

Ozbiljan leksikografski pothvat čekao je naše dane - 1982. izlazi prvi svezak *Nimško-gradišćanskohrvatski - hrvatski rječnik* (Hamm - Finka - Šojat). Tek nedavno, nakon deset godina najavljen je i drugi svezak ovog rječnika. Suradnici su filolozi iz Gradišća (Sedoch, Bencics, Vlasits i dr.). Ovaj školski rječnik, važan čimbenik u normiranju gradišćanskohrvatskog, time je zaokružen: počinje i s njemačkom i hrvatskom natuknicom. Uz neke opsegom manje glosare, valja istaći rad E. Palkovića (1987) *Wortschatz des Burgenländischkroatischen*. Na 236 strana obrađeno je 13000 natuknica. Šteta što nije navedeno porijeklo svake natuknice; ovako se stječe dojam kako postoji jedinstven gradišćanskohrvatski dijalekat.

Rječniku - tezaurusu Siegfrieda Tornowa teško je naći zamjerke, napose ne ovoga tipa. On počiva na dijalektu gradišćanskih Vlaha čijih se 12 malih naselja smjestilo u južnom dijelu Gradišća.

Autor je proveo i gramatičku kodifikaciju dijalekta.

Iz terenskih tonskih zapisa Tornow je izdvojio 10.000 natuknica. To je anotirani rječnik, poput Vukova ili Broz - Ivekovićeva. Ta je komponenta upravo dragocjena etnolozima.

Autor se pozabavio i traženjem paralela među hrvatskim dijalektima u povijesnoj domovini Gradišćanskih Hrvata kao i određivanjem posuđenica. Sve su to prilozii etnogenezi gradišćanskih Vlaha. Navest ću nekoliko nasumice odabranih primjera tako da čitatelj ove, nažalost, teško dostupne knjige, stekne dojam o njenoj širini:

kâtanstvo, -a, n. Militärdienst, katanstvo je zgubijeno vrime (Sp);

kazâč, -ača, Zeigefinger. U kazač sam se usika (Sp) ♦kazivač, kazalac;

krâvlji, a - Kuh-Rinder - krâvlja gláva (Ah) krâvlji jarmiç (Sp), kralje potkove (Ra), kralja kôla.

Imajući u vidu činjenicu da je prethodno spomenut rječnik gradišćanskohrvatskog radila udružena ekipa stručnjaka iz Zagreba i Željeznog, zadivljuje ovaj precizan rad pojedinca. Uz Tornowa radio je danas nezaobilazni kompjutor.

Nives RITIG-BELJAK

Siegfried Tornow, Burgenlandkroatisches Dialektwörterbuch, Die vlachischen Ortschaften, Osteuropa Institut, Berlin 1989, 399 str. (Balkanologische Veröffentlichungen, 15)

Gerhard Neweklowsky i Károly Gaál, Kroatische Märchen und Totenklagen aus Stinatz im Burgenland, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb 1991, 561 str. (Most = The Bridge, Croatian literature series, vol. 7)

U ovoj su knjizi iz edicije "Most" prvi puta u Hrvatskoj objavljeni neki tekstovi priča i tužbalica iz Gradišća. Svi su ti tekstovi s popratnim studijama publicirani u Austriji 1966, 1983. i 1987. Hrvatski je izbor prilagođen široj publici, tekstovi su redigirani i popravljani. Izabrano je 55 (od 90) tekstova priča i 9 tužbalica.

Upozoravamo samo ovom prilikom na ovo vrijedno izdanje, sada dostupnije i na-

šim čitateljima, i napominjemo da je opširnu recenziju o pričama iz Stinjaka napisala Maja Bošković-Stulli prilikom njihova objavljivanja u Austriji. Recenzija je objavljena u *Narodnoj umjetnosti* 21 (str. 96.-99.) i u njemačkom znanstvenom časopisu *Fabula*, 26, 1985 (str. 356.-360.).

Stoga ćemo samo kratko reći da je i hrvatsko izdanje, kao i austrijsko, nastalo zajedničkim radom četvero stručnjaka: etnologa Károlya Gaála, koji je 1964. i 1965. magnetofonski snimio pripovijetke i opisao pripovjedačku situaciju, lingvista slavista Gerharda Neweklovskog, slavistkinje Marijane Grandić, rodom iz Stinjaka, koja je transkribirala tekstove i prevela ih na njemački, te folklorista Karla Haidinga, koji je pripovijetke razvrstao po međunarodnoj Aarne-Thompsonovoj klasifikaciji. U ovom su izdanju uvažene primjedbe što ih je o klasifikaciji u svojoj recenziji napisala Maja Bošković-Stulli, te je stoga potpunija i točnija. I, za razliku od starijih izdanja, u ovome se izdanju na kraju nalazi izvod iz akcentuiranoga rječnika manje razumljivih gradišćanskih hrvatskih riječi, bez obzira da li se radi o slavenskim riječima ili o njemačkim pozajmicama. Namjera Gerharda Neweklovskog, autora rječnika, bila je da pomogne slavistima u boljem razumijevanju stinjačkog dijalekta.

Ljiljana MARKS

Identität und Lebenswelt, Ethnische, religiöse und kulturelle Vielfalt im Burgenland, herausgegeben von Gerhard Baumgartner, Eva Müllner, Rainer Münz, Prugg Eisenstadt 1989, 225 str.

Regionalni identitet i kulturna raznolikost Gradišća (Burgenlanda) središnje su teme ovog zbornika. Referati uz tu temu priopćeni su godinu dana ranije na Istraživačkim danima Gradišća u dvorcu Schlaining. Predstaviti će autore:

O razvitku pokrajinske svijesti i identiteta pišu N. Floiger i N. Laser, o manjinskoj po-

litici govori prilog R. Münza, dok o Hrvatima u Gradišću piše više autora (G. Baumgartner, N. Darabos, E. Rauchbauer). Sudbinom Židova u Gradišću bave se prilozi U. Fellner, J. Reiss, G. Tschögl. Značajno je da u priložima nije zanemarena ni ciganska manjina u Gradišću (C. Mayerhofer, R. Sarközy, E. Thurner). Vjerske grupe Gradišća, katolička i protestantska ušle su također u vidokrug istraživanja identiteta. O njima govore prilozi G. Reingraber i T. Leszkovich.

Gradišće je u okviru zadane teme višestruko zanimljivo. To je relativno mlada austrijska pokrajina, službeno oformljena tek 1921. no latentni identitet stvarao se u ovom dijelu bivše Ugarske već od 16. stoljeća, kad na ovaj prostor stižu prognanici i ekonomski migranti. Ne znači li ovakav model ranog suživota poučan primjer i drugdje u Evropi? S našeg današnjeg aspekta želim naglasiti da je taj interetnički prostor bio omeđen mađarskom, pa zatim austrijskom državnom granicom. Kratko vrijeme bio je pripojen njemačkom Reichu, a iza rata nalazio se u ruskoj okupacionoj zoni.

Rekli bismo da se panonski mentalitet stanovnika pri izboru vlasti ipak oslanjao na globalna politička rješenja, a manje na ustanke i vojne prosvjede. Michael Folger će u

prilogu "Postoji li gradišćanska pokrajinska svijest?" naglasiti da u Gradišću ne vidi austrijski Balkan već Elzas Istoka. Prilog, u kome je i sam autor ispitanik, završit će optimističkom vizijom Gradišća koja počiva na razložno prikazanim povijesnim premisama: Gradišće s još više samosvijesti, više slobode i tolerancije i iznad svega materijalne sigurnosti.

Rainer Münz ozbiljnom je raspravom slijedio put dvaju manjinskih sredina koje od 1921. pokazuju drugačiji razvojni put: Južni Tirol i Gradišće. Prilog je potkrijepljen statističkim podacima i kronološkim tablama - Mađarska/Austrija - Gradišće i Italija/Austrija - Južni Tirol. Mladi istraživači, što nas posebno veseli, uključili su se u raspravu o manjinskoj povijesti Hrvata u Gradišću, dakle o onom dijelu povijesti koji razmatra vrijeme od 1920. Norbert Darabos ističe kako je promjena strukture stanovništva i nedostatak etničke konfrontacije glavni uzrok smanjenja Hrvata u Gradišću. Nikolaus Bencics odličan poznavalac hrvatskog školstva u Gradišću ovaj put daje i neke sugestije. Pravilnom kulturnom politikom neće se samo oživljavati lijepa prošla vremena toliko vezana uz hrvatski jezik.

1910. u Gradišću je 1,8% stanovništva označeno kao "ostali". Kako se u tom statističkom broju krije i najtragičniji trenutak gradišćanske povijesti: progon Židova i Cigana, to je njihov broj danas drastično smanjen. Hrvati su i dalje najbrojnija manjina Gradišća.

Zborniku su pridodani sažeci na mađarskom i gradišćanskohrvatskom.

Gledajući u cjelini ovaj je zbornik antiasimilaciono raspoložen. Dobar razlog da ponovimo slogan: "Manjine su slika naše budućnosti".

Nives RITIG-BELJAK

Knjiga je tiskana uz materijalnu pomoć Europske zajednice (Commission des Communautés Européennes Task Force, Ressources Humaines, Education, Formation et Jeunesse). Zahvaljujući toj pomoći i autorovom trudu pred nama je još jedno svjedočanstvo o jeziku i kulturi hrvatske manjine u talijanskoj pokrajini Molise.

Povijest hrvatske manjine u Italiji nedovoljno je poznata. U svome uvodnom poglavlju "Chi siamo" Genova se zadržao samo na konstataciji da su hrvatski doseljenici stigli u Italiju nakon pada Hercegovine 1492. godine i da su se nastanili u mjestu San Felice 1518. godine. Sama knjiga zamišljena je kao mali popularni priručnik, prije svega namijenjen Hrvatima u Italiji da se prisjete tko su i da nauče barem temelje gotovo zaboravljenog jezika. Nakon uputa za čitanje i izgovor pojedinih glasova, autor donosi 44 teksta na moližanskom hrvatskom jeziku i 18 crnobijelih fotografija (bez legendi). Tekstovi su raznorodni, velikim dijelom to su zapisi kazivanja navedenih kazivača (priče, predaje, povijesni podaci). Ima i nekoliko pjesama, koje, međutim, ne pripadaju usmenoj tradiciji - uglavnom je riječ o prijevodima s talijanskoga.

Genova spominje u knjizi nekoliko autora koji su se bavili istraživanjem jezika i kulture naše manjine u Italiji (Vegezzi-Ruscalla, Ascoli, de Rubertis, Rešetar, Baldacci, A.Ujević, Cronia, Dell' Aversano). Na kraju knjige tiskan je rječnik, zapravo, izbor manje poznatih riječi.

Ivan LOZICA

Angelo Genova, Ko jesmo... bolje, Ko bihmo?! Fiabe, Fatti di cronaca, Testimonianze, Poesie, Fonetica, Parole, Scritti in "Naš jezik", croato (ikavo-štokavo) molisano, Renato Cannarsa Editore, Vasto 1990, 176 str.

Ante Sekulić, Bački Hrvati, Narodni život i običaji, Jugoslaven-
ska akademija znanosti i umjetno-
sti, Zagreb 1991, 519 str. (Zbornik
za narodni život i običaje Južnih
Slavena, knj. 52)

Ova knjiga je opsežna monografija bačkih
Hrvata. Ovim nazivom nazivaju se dvije hr-
vatske skupine: Bunjevci i Šokci, koji su se
na područje Bačke doseljavali u valovima, u
razdoblju od 15. do 18. stoljeća, odnosno u
vremenu koje povijest označava kao vrijeme
najveće dijaspore hrvatskoga naroda.

U prvome poglavlju riječ je o Bačkoj
općenito (povijest, zemljopis, toponimija,

stanovništvo), a zatim o Bunjevcima kao zasebnoj hrvatskoj narodnoj skupini (drugo i
treće poglavlje). Autor govori o samome imenu 'Bunjevac', o etnogenezi Bunjevaca, te
migracijama do dolaska i smještaja u Bačkoj. Slijedi poglavlje o povijesti bačkih
Bunjevaca, u kojoj se razlikuju tri razdoblja: od dolaska na novo tlo pa do 18. stoljeća,
zatim od 18. do sredine 19. stoljeća, točnije do 1848. godine, te razdoblje od sredine 19.
pa do sredine 20. stoljeća, koje autor naziva razdobljem preporoda. Naselja bačkih Hrvata
obrađena su u petome i šestome poglavlju: naselja u kojima žive Bunjevci i naselja u
kojima žive bački Šokci.

Govor bačkih Bunjevaca, koji autor smatra jednim od bitnih faktora njihova
etničkoga identiteta, obrađen je u sedmome poglavlju. Raspravlja općenito o bunjevačkoj
štokavskoj ikavici, osobitostima u glasovnim promjenama, sklonidbama promjenljivih
riječi i sprezi glagola, leksičkoj građi i tudicama.

Naredna tri poglavlja posvećena su svagdašnjem i društvenom životu (obitelj,
zadruga, seljaštvo, građanstvo, radništvo), imenima i prezimenima bačkih Hrvata, a nakon
toga dva poglavlja o bunjevačkoj nošnji (muška i ženska nošnja, tkanje i vezovi, čistoća i
urednost rublja) i narodnim običajima, koje, kao i govor, autor smatra bitnim faktorom
etničkoga identiteta. Opisani su običaji uz rođenje djeteta, dječje i mladenačke igre,
svadbeni običaji, godišnji običaji (Božić, Uskrs), žetveni i vinogradarski običaji, te
posmrtni običaji.

Zatim se govori o prosvjetnome, znanstvenome i kulturnome životu i radu među
bačkim Hrvatima u razdoblju od 17. do kraja 19. stoljeća. Najprije je riječ o filozofskim
učilištima koja su djelovala uz franjevačke samostane, a koja su vodili hrvatski pisci i
mislioci (pretežno) pripadnici redodržave Bosne Srebrene, a nakon 1758. g. Kapistranske.
Uz opće pripomene o ovim učilištima i njihovu značenju, možemo naći podatke o
naseljima u kojima su bila učilišta, njihovo ustrojstvo i popis predavača. Nakon toga je
riječ o školama za opće obrazovanje: škole uz crkve i samostane, školstvo prema uredbi
Ratio educationi, gradske i "salašarske" škole, srednje školstvo, jezik u školama, borba za
narodni jezik i vlastite škole, školstvo između dva rata.

Autor je vrlo iscrpno obradio filozofsku baštinu hrvatskih podunavskih pisaca 18.
stoljeća (podaci o piscima i njihova djela), zatim književnost podunavskih Hrvata u
razdoblju od polovice 17. do polovice 20. stoljeća i bunjevačko narodno stvaralaštvo
(narodnu književnost).

Posljednje poglavlje ove monografije govori o umjetnosti: građevinarstvu,
slikarstvu, umjetnosti u slami, glazbenome životu.

Priloge knjige čine popis arhivske građe, literature, časopisa, listova i novina, kazalo
osobnih i zemljopisnih imena, te nekoliko vrlo lijepih fotografija narodnih nošnji, veza,
primjera tkanja i obrednoga peciva.

Jadranka GRBIĆ

Knjiga koja je pred nama plod je dugogodišnjeg i studioznog rada autorice na istraživanju opusa braće Seljan. Ovo je prošireno i dopunjeno izdanje monografije, iste autorice, pod naslovom *Život i djelo braće Seljan*, koju je 1977. godine izdao Etnografski muzej u Zagrebu.

Studija je iznimno vrijedan prilog boljem poznavanju doprinosa hrvatskih istraživača Mirka i Steve Seljana izvanevropskoj etnologiji. Ne treba zaboraviti da su Seljani, uz Dragutina Lermana, ostali do danas zabilježeni kao prvi hrvatski istraživači izvanevropskih kultura čije djelo još nije nadmašeno. Knjiga obiluje nizom originalnih zapisa koje su braća pisala ne samo na hrvatskom, nego i portugalskom, njemačkom, engleskom i španjolskom jeziku. Obimna rukopisna građa, dnevnici, pisma i fotografije pohranjeni su u Arhivu Seljan u Etnografskom muzeju u Zagrebu, gdje je A. S. Lazarević radila kao kustos u izvanevropskoj zbirci. U istom muzeju čuva se i donacija etnografskih predmeta iz Etiopije i Južne Amerike.

Braća Seljan boravila su u Etiopiji tri godine, od 1899. do 1901. Zbog njihovih sposobnosti i zasluga etiopski car Menelik II. imenovao je Mirka guvernerom, a Stevu njegovim zamjenikom.

Seljani su dali vrijedan doprinos etnologiji opisujući plemena južne Etiopije: Gurage, Olamu, Kure, Boroda, Malo, Bako, Bana, Bašada i Karo. Bili su vrsni geografi. Napose je Mirko Seljan bio dobar crtač, te je izradio rukom "po prirodi" kartu južne Etiopije gdje su djelovali kao guverneri. Etiopiju napuštaju krajem 1901. godine, odlikovani najvišim počastima cara Menelika II.

Nemirni istraživački duh braće Seljan nije se dugo mogao skrasiti u Evropi i već 1903. godine zaputili su se u Južnu Ameriku. Odmah na početku svog dolaska u Brazil Seljani su osnovali poduzeće "Mision Cientifica Croata Mirko y Stevo Seljan" u ime kojeg su ugovarali mnoge projekte u južnoameričkim državama. Istražuju brazilski Mato Grosso, Paragvaj i Peru. Na svojim ekspedicijama vrše geografska, hidrografska i naravno etnografska istraživanja. Iz dnevnčkih zapisa saznajemo da su upoznali grupe Guarani u južnom Brazilu i Paragvaju, Cayua u Brazilu te Coroadose iz države Sao Paulo i Parana kao i Bugre s graničnog područja Paragvaja i Brazila. Iz tog razdoblja ostala nam je vrijedna geografska knjiga *El Salto del Guayra*. 1913. godine Mirku Seljanu gubi se svaki trag u nepristupačnim prašumama Perua. Okolnosti njegove smrti ostale su nerazjašnjene do današnjeg dana. Iako emocionalno jako pogođen bratovljevom smrću Stevo Seljan nastavlja svoj istraživački rad. Putuje diljem cijelog kontinenta i bavi se istraživanjem ruda. Godine 1917. skrasio se u brazilskoj državi Minas Gerais, kraj grada Ouro Preto. Tu se i oženio Brazilkom Marijom Aracy s kojom je imao četvoro djece: Zoru, Moemi, Mirka i Janka. Umro je od raka 1936. godine u Ouro Pretu gdje je uz najviše počasti pokopan.

Seljani su održavali intenzivne veze sa domovinom. Redovito se dopisuju s dr. Franjom Bučarom, njihovim velikim prijateljem i propagatorom njihova rada u domovini. Prepiska se odvijala isključivo na hrvatskom jeziku i uvijek je završavala sa "hrvatski pozdrav M. i S. Seljan". Seljani nisu nikada zaboravili tko su i odakle potječu. I njihovo djelovanje među našim iseljenicima u Južnoj Americi i SAD bilo je usmjereno očuvanju nacionalnog, hrvatskog identiteta i širenju nacionalne samosvijesti. Oštro su se suprotstavljali željama bečkih vlasti da se predstavljaju Austrijancima, jednako kao što su odlučno odbili da sakupljeni materijal sa svojih ekspedicija šalju u Beč, već su ga slali u Narodni muzej u Zagrebu.

U ovoj je knjizi autorica A. S. Lazarević na sistematičan način predočila originalne zapise Mirka i Steve Seljana te dokumente vezane uz njihov rad. Knjiga je dopunjena

Aleksandra Sanja Lazarević,
Braća Seljan na crnom i zele-
nom kontinentu, Grafički zavod
Hrvatske, Zagreb 1991, 209 str.

iscrpnim popisom literature i ostavštine u Arhivu braće Seljan u Etnografskom muzeju u Zagrebu. Autorica znanstveno revalorizira rad Seljanovih kao etnologa, zaključujući da je njihov opus nužno fragmentaran, jer su oni prvenstveno geografi, no to nimalo ne umanjuje vrijednost njihova rada. To se i potvrđuje usporedbom njihovih zapisa s najnovijim znanstvenim rezultatima. Stoga bi ova knjiga trebala postati obaveznim štivom za svakog etnologa, kao i za znanstvenike srodnih struka: geografe, historičare i lingviste.

Željka JELAVIĆ

Simboli identiteta, (studije, eseji, građa), urednica Dunja Rihtman-Auguštin, Hrvatsko etnološko društvo, Zagreb 1991, 282 str. (Biblioteka Hrvatskog etnološkog društva)

Pričujoča knjiga vsebuje izbor 33 razprav, ki so bile v obliki referatov predstavljene na kongresu Saveza etnoloških društava Jugoslavije oktobra, leta 1989. v Zadru. Za objavo so bili referati nekoliko spremenjeni in dopolnjeni z znanstvenim aparatom.

Razprave osvetljujejo iz različnih vidikov identiteto in simbole identitete ter taj fenomen obravnavajo predvsem v okviru evropske etnološke in atropološke tradicije. Pri tem je identiteta razumljena kot istost/istovetnost (to je niz značilnosti, po ali zaradi katerih so stvari, pojavi ali posamezniki prepoznani kot takšni oz. po ali zaradi katerih jih lahko identificiramo ali istimo). Prvi trije prispevki obravnavajo s teoretičnega vidika nekatera vprašanja povezana z omenjeno tematiko (simbol na sebi, človek kot simbolno bitje, faktorji in determinante pri formiranju različnih socio-kulturnih identitet...) ter predstavljajo pojmovanje kategorije identitete pri Claude Lévi-Straussu. Sledi sklop študij, ki se ukvarjajo z zanimivo, a do sedaj pre malo obravnavano tematiko - z identiteto etnologije kot znanosti. Ingrid Slavec-Gradišnik v svojem prispevku *O identiteti etnologije* razume njeno iskanje predvsem kot dvotirni proces: po eni strani gre za samo-razumevanje (identifikacijo navznoter), po drugi strani pa za samo-razmejevanje (identifikacijo navzven) od drugih znanstvenih praks, ki ga predstavi skozi pogled teoretsko-metodoloških razprav o bistvenih vprašanjih konstitucije etnološke vede. Lydia Sklevicky v študiji *Profesija etnolog: analiza pokazatelja statusa profesije* skuša odgovoriti na vprašanja ali smo kot etnologi dorasli izzivom našega časa, ali se prepoznamo kot pripadniki določenemu poklicu in ali lahko na osnovnih elementov poklica govorimo o etnologiji kot že konstituiranem poklicnem področju. Študijo zaključijo z zanimivimi rezultati ankete o profesionalizaciji etnologije, ki je bila izpeljana med članstvom Hrvaškega etnološkega društva leta 1989. Zadnja razprava tega sklopa govori o nekrologih etnologom kot viru za razumevanje identitete etnologov in etnologije.

Osrednji del knjige predstavljajo študije različnih tipov in simbolov identitete. Pri tem gre tako za vprašanja kulturne identitete, kot za vprašanje lažne in resnične identitete, t. j. za odnos folklorne in folklorizma. Večina avtorjev v svojih študijah podrobno analizira različne tipe in simbole identitete kot se odražajo v šegah in navadah in ljudski umetnosti, simbole regionalne identitete v preteklosti in danes (npr. petje dalmatinskih klap kot izraz regionalne, lokalne in individualne identitete, oblačilni videz kot identiteta posameznih skupin prebivalstva, simboli identitete žensk v Bukovici...), oblikami in simboli etnične identitete (npr. simboli etnične identitete v obredih družin v današnjem Beogradu, cerkveni krst kot znak etnične identitete, krsne slave kot izraz identitete...). Sklepni del razprav obravnava simbole identitete v stavbarstvu (sinagoga kot simbol identitete Židov v Jugoslaviji, pastirska kočja kot simbol identitete pastirjev na Veliki planini...) in vlogo muzejev pri ohranjanju kulturne in nacionalne identitete.

Avtorji študij so sociologi, teoretiki književnosti in etnologi iz vseh krajev nekdanje Jugoslavije, ki so s svojimi znanstvenimi prispevki sodelovali pri interdisciplinarni osveštavi ene od ključnih tem antropološkega in etnološkega zanimanja - identitete in njenih simbolov.

Maja GODINA

Drugi broj novoga etnološkog časopisa "Studia ethnologica" u izdanju Centra za etnološku kartografiju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu nastavlja s koncepcijom predloženom u prvome broju, objavljujući nekoliko tekstova tzv. etnoloških razgovora, tj. teorijskih rasprava o etnološkoj znanosti. U ovome su broju u tome sklopu objavljeni tekstovi slovenskoga etnologa Slavka Kremenška o antropološkim (s naglaskom na način življenja) i kulturološkim (s naglaskom na narodnoj kulturi) istraživanjima; Tomić Vinšćaka koji upozorava na dosad u nas neprimijenjeni ekološki aspekt u etnološkim istraživanjima, povjesničara Igora Karamana, te meksičkoga pisca i filozofa Octavia Paza. Glede posljednjega možemo se zapitati po kojim je kriterijima taj filozofijsko-esejistički tekst uvršten u rasprave o etnologiji.

Studia ethnologica, 2, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Centar za etnološku kartografiju, Zagreb 1990, 235 str.

Posebice valja komentirati četvrti navedeni tekst pod vrlo složenim naslovom "Društenopovijesni totalitet i segmentarni socijalitet u znanstvenoj konceptualizaciji društvene (kulturne) antropologije". Radi se o pokušaju jednoga povjesničara da pridonese teorijskoj raspravi u etnologiji, dakle, o pokušaju stručnjaka jedne discipline da progovori o jednoj drugoj struci, dotično, etnologiji. Navest ćemo nekoliko autorovih stavova u kojima nam se postavljaju određena pitanja. Primjerice, autor se zalaže za interdisciplinarnost, tj. za široki društvenopovijesni pristup raznovrsnim procesima, "preko naslijeđenih uskih horizonata pojedinih znanstvenih disciplina". Takav pristup, nazvan holističkim, prisutan je u nekim smjerovima u svjetskoj etnologiji/antropologiji barem pedesetak godina. Nadalje, autor definira kulturu kao "djelatnost ljudi usmjerenu na zadovoljavanje njihovih duhovnih potreba" sa suštinom "u stvaranju duhovnih dobara". Suvremeno je antropološko shvaćanje mnogo šire od navedenoga. Zatim, autorova podjela znanstvenih disciplina na historijske i tipološke znanosti, pri čemu, između ostaloga, razlikuje demografiju i demologiju, te kulturnu historiju i kulturologiju, može dovesti u zabludu: demologija u Italiji ponekad označava etnologiju, a kulturologija je u etnologiji poseban smjer istraživanja (cf. Leslie White). Autor na specifičan način definira predmet društvene (kulturne) antropologije ["razvojni tokovi ljudskog ponašanja i djelovanja što su uvjetovani izvornom dvojnomo cjelinom čovjekova bića", tj. "primarnom konstantnom determinantom koju tvori izvorna dvojnomo cjelina (prirodnodruštvenog, ili tjelesnoduhovnog) čovjekovog bića"], te razlikuje društvenu i kulturnu antropologiju. Pitamo se da li je potrebno uvoditi nove (i ne posve jasne) definicije u znanost s dugom i složenom poviješću određivanja svoga predmeta. U tome "autorskom", "individualnom" poimanju kulturno-socijalne antropologije što ne polazi od bogate prošle i sadašnje etnološke teorije i prakse, od shvaćanja kulture kao temeljnoga sveobuhvatnog pojma, a discipline kao holističke, čini nam se korisnim razlikovanje istraživanja društvenih pojava u ukupnome i u užemu društvenopovijesnom totalitetu, tj. istraživanje pojava društvene strukture cijeloga društva i istraživanje organizacije ljudskoga života u teritorijalnim segmentima društva, u regijama ili naseobinama. Suvremena se i starija etnološka praksa u nas i u svijetu pretežno bavila ovim drugim.

U drugome dijelu časopisa nalazi se jedanaest tekstova. Radoslav Katičić nastavlja rekonstruirati tekstove praslavenskih obreda plodnosti što ih je započeo u prvome broju časopisa. Vitomir Belaj interpretira mitski sadržaj slavenskih folklornih predaja povezanih s ratarskim godišnjim ciklusom. Jelka Vince-Pallua donosi zanimljivu arhivsku građu za poznavanje položaja žene u Dalmaciji i njezinu zaleđu u drugoj polovici 18. i prvoj polovici 19. stoljeća. Damir Zorić nam otkriva još jednog hrvatskog istraživača afričkih plemena, a Nada Duić objavljuje pregled etnološkoga proučavanja narodnoga graditeljstva na području nekadašnje Jugoslavije.

Ostalih je šest tekstova stranih autora. Iznenađuje njihov tako veliki broj, jer smatramo da *Studia ethnologica* prije svega treba pružiti mogućnost za objavljivanje tekstova hrvatskim autorima. Nismo protiv prezentiranja stranih autora u principu, dapače, no svakako u manjemu opsegu. Također, mislimo da bi njihove tekstove valjalo donositi u prijevodu, jer objavljivanje na stranome jeziku znatno sužuje krug potencijalnih čitatelja - korisnika tih tekstova. Od objavljenih radova Eugenea A. Hammela, Roberta G. Minnichia, M. G. Rabinovicha, M. A. Chlenova, Carlosa B. Ortiza i Henryka Zimona ističemo posebice ovaj drugi, u prijevodu naslovljen "Susret germanskog, romanskog i slavenskog svijeta. Pučka kultura u jugoistočnim Alpama kao izraz zajedničke svijesti." Radi se o zanimljivoj teorijskoj diskusiji u kojoj autor kontrastira etničke ili nacionalne kategorizacije društvenih grupa (što ih promoviraju i propagiraju političke i intelektualne elite) i formiranje kolektivnih slika o vlastitoj zajednici iz nje same. Autor se zalaže za proučavanje pučke kulture, a ne za proučavanje slovenskoga naroda ili slavenske kulture, smatrajući da uključivanje lokalnoga kulturnog fenomena (pučke kulture) u širu kulturnu kategoriju (slavenska kultura) ima malu relevantnost za istraživanje društvenih procesa na lokalnoj razini: na lokalnoj se razini stvaraju sistemi znanja (zajedničkih simbola) koji oblikuju sliku zajednice o samoj sebi. Simboli nacionalnoga identiteta, ti centralno konstruirani modeli, nametnuti su lokalnim zajednicama iz elitnoga centra, što ih prema autoru čini irelevantnima za sliku što je zajednica ljudi stvara o sebi samoj. Za autora je nacionalna kultura reificirana pučka kultura, naime kultura odvojena od svoje bitne uloge označitelja lokalnih manifestacija kulture; postavši apstraktnom kategorijom što označava zajedničke ili standardizirane tradicije specifičnih naroda, nacionalna kultura nema društvenoga utemeljenja. Nacionalne kulture nastajaju s modernom Europom, centraliziranim nacionalnim državama i industrijalizacijom. Tekst vrlo poticajan, no pitamo se nije li previše oprezan glede istraživanja nacionalnih kultura. Naime, ako i jest u jednome trenutku europske povijesti doista došlo do opisanoga procesa standardizacije i reifikacije nacionalne kulture, to ne znači da danas ne možemo proučavati taj proces, modele koji su pritom nastali, a možda i nenametnute procese kojima je do toga došlo; treba nam ponajprije konceptualni aparat za proučavanje nacionalnih kultura, kojega nažalost etnologija zasad nema, jer, kako je već rečeno, pretežno se bavila kulturama regija i naseobina.

U časopisu je objavljeno i desetak ocjena i prikaza različitih knjiga i časopisa.

Jasna ČAPO

Glasnik Slovenskega etnološkega društva, Ljubljana, 30, 1990, 1-4; 31, 1991, 1-2, 3-4.

Glasnik Slovenskega etnološkega društva je, nesumnjivo, moderno, informativno i svježije strukovno glasilo posvećeno najširoj problematici koja izvire unutar i oko slovenske etnologije. Jednakopravno su ovdje za-

stupljene minuciozne teorijske rasprave, administrativni uvidi u rad katedre i ostalih etnoloških institucija, kao i male osobne vijesti o etnološkom "staffu". Briga koju SED očigledno posvećuje svome članstvu, istom pažnjom se odnoseći prema "još

neprogledalim mačićima" kao i prema "starim mačcima" etnologije, otvoreno iznoseći i probleme i uspjehe, brinući o svim aspektima promicanja struke - akademskom, muzealskom, znanstvenom, medijskom, intra i internacionalnom, financijskom, pa čak i natalitetnom ("Ingrid je povila Gašperja, Marjanca pa Marka."), govori o zavidnom stanju slovenskoga etnološkog ceha. Iako bi se osmijeh već i zbog ovog pojavio na licu dobronamjernog (iako, dakle, zavidnog) čitača, urednici još dodatno uvode rubriku "etnorolanje", da bi nam "razmigali drugače tako stroge obrazne mišice in pričarali smehljaj na mrko, od dela utrujeno lice". Svom snagom pohvaljujemo vedrinu, ali odmah hitamo ka ozbiljnijim tonovima koji časopis također (itekako) zaslužuje.

Iz godišnjaka za 1990. godinu izdvajamo razgovor s dr Milkom Matičetovim, dugogodišnjim istraživačem slovenske manjine u Reziji i nekadašnjim predsjednikom SED-a. Forma "živog" razgovaranja (kao i u slučaju razgovora s dr Pavletom Zablatnikom iz broja 3-4 1991. godine) pokazuje se izrazito pogodnim, ne samo kao prilog "poljudivanju" etnologije koje prepoznajemo kao novu orijentaciju slovenske škole, već i u samom informativnom smislu - izviru podaci, utisci, detalji o povijesti znanosti koji nikad ne bi našli mjesta u "službenim" tekstovima. Živosti svakako pridonosi i otvorenost sugovornika (napr. Marija Stanonik: "V praksi ste veliko bolj dosledni kot v teoriji..."). Članak Marije Stanonik *O folklorizmu na splošno* još jedan je prilog rehabilitaciji "neautentičnih" formi folkloru putem povijesnoideološke kontekstualizacije. Autorica se, sučeljavajući stavove o folklorizmu nekolicine autora, izgleda, više priklanja pragmatičnijim definicijama gdje je *folklorizam* objektivna i objektivno uzrokovana manifestacija, razlučiva od jednako objektivnih manifestacija *folkloru* - na račun "bausingerovske" ponude razumijevanja folklorizma unutar povijesnosti etnologijskih predodžaba o vlastitom predmetu. Od manjih priloga izdvajamo šarmantnu raspravu oko pitanja "da li roda zaista nosi djecu" Janeza Kebera (autor se oslanja na jezički kontekst i ulogu rode u životu pojedinih naroda) i izvrsnu opservaciju o muzejskoj postavci Inje Smerdel.

Prvi prošlogodišnji broj (točnije broj 1-2) donosi rodendansku čestitku i cjelovitu bibliografiju dr Slavka Kremenškega, zatim novi studijski nacrt Oddelka za etnologiju (in kulturno antropologiju) s kritičkim stavovima etnologa čije je mišljenje potražilo SE Društvo. Iz priloga i diskusije se (kad se odstrani ravan osobnih animoziteta) izdvaja pitanje da li studij slovenske etnologije treba mijenjati i poboljšavati (oko kojeg se, naravno, svi slažu - da!) i drugo - kako to učiniti. S obzirom da diskutantima (pa ni čitateljima) nije bio podastrijet detaljan nacrt predmeta niti nekakav ekspozé o karakteru i kvaliteti željene promjene, rasprava je tekla uglavnom lapidarno, motajući se oko nominalnih pitanja (etnologija? antropologija? kulturna? socijalna?). Suštinski, rasprava je otkrila čitav niz latentnih pitanja, od epistemoloških zagonetki u samom biću etnologije, do njenih zadataka u kontekstu slovenske kulture, a, mogli bismo reći - "i šire". Konsenzus o neodricanju od identitetnih i nacionalnokulturalnih karakteristika pokazao se tek premisom, a ne i rješenjem situacije u kojoj je "već etnografije v parlamentu kot pa v zdravem kmečkem okolju" (Križnar), kad se jednako punovaljanima prepoznaju težnja: "Beyond the ethnos: Perspectives of Dialogue with western Anthropology" (Vrečer), kao i bojazan izrečena retorički - da li je za etnologa manje važna "naša tradicijska in še živa kultura, ki je pomemben del splošne kulture, kot duhovna kultura npr. Zulujev, Pigmejcev, ali evropskih narodov" (Terseglav).

Prepoznajemo problematiku oko koje se u hrvatskoj etnologiji ("pred vojno") bilo već dobro zajapurilo, ali uglavnom u vanakademske krugovima - naša akademska etnologija jednostavno nema ni ovakvih niti ikakvih drugih problema.

U broju 3-4 iz 1991. godine dominira rasprava *Lokalno-regionalno-nacionalno* sa sedmih Paralela između slovenske i hrvatske etnologije u Lendavi, ožujka 1991, koja

iznosi homolognu problematiku oko raslojavanja i komunikacije unutar i između identitetnih kategorija. Slovenska etnologija pokazuje visoki stupanj osviještenosti i aktualnosti u spremnosti da ponovno krene u epistemološko "duboko oranje" s motivom koji je danas u istoj mjeri regionalan kao i svjetski. Dotaknut je i odnos etnologije i politike, dat je prijedlog za novo poimanje veze etnologije i ekologije, a živosti diskusije naročito je pridonio kolega Štefan Smej. U broju je objavljen i *Protest Against Aggression in Croatia* potpisan od Slovenskog konzervatorskog društva, Slovenskog etnološkog društva, Slovenskog povijesničarskoumjetničkog društva i Slovenskog društva umjetničkih kritičara. Časopisi su odlično ilustrirani i opremljeni.

Ines PRICA

Vzorednice slovenske in hrvaške etnologije, 7, Lendava 14.-16. marec 1991, [uredili Irena Keršič, Slavko Kremenšek, Nena Židov], Slovensko etnološko društvo, Ljubljana 1991, 133 str. (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva, 21)

Riječ je o zborniku radova pripremljenih za sedmi uzastopni susret slovenskih i hrvatskih etnologa, koji je bio održan u proljeće 1991. u Lendavi. Taj, sada već respektabilan niz susreta, što se sastoje od tematskih izlaganja i raspravljanja, u objema je nacionalnim etnologijama postao stručno-znanstvenom konstantom protekloga desetljeća [prvi je susret održan 1981.]. Zauzeo je mjesto svojevrsne tribine na kojoj se, doduše, očituju dosezi etnoloških interesa i istraživanja temeljenih u uvriježenim okvirima i metodologiji, ali se, također, propituju nove mogućnosti te traga za još neotkrivenim putovima.

meljenih u uvriježenim okvirima i metodologiji, ali se, također, propituju nove mogućnosti te traga za još neotkrivenim putovima.

Znano je da je u svojoj dosadašnjoj povijesti naša etnologija bila ponajvećma podalje od turbulentnih društvenih zbivanja. Ipak, u tematici slovensko-hrvatskih "Usporednica" odjeknule su i neke od općih dilema što su se intelektualnoj sredini ovoga prostora u sadašnjem povijesnom trenutku nametnule za promišljanje. Jedna je od njih i teorijsko promišljanje etnosa, problema čijim akademskim raspravljanjem na "6. Usporednicama" 1989. kao da je bio anticipiran slijed zbiljskih događanja koji su u 1990. i 1991. zapljusnuli Sloveniju i Hrvatsku.

O etničkom i kulturnom identitetu, međuetničkim i interetničkim odnosima raspravljalo se i na lendavskom skupu. Tematski je okvir bio zadan sintagmom: lokalno - regionalno - nacionalno, a prostorni okvir zadan područjem Prekmurja, Prlekije, Slovenskoga Porabja i Međimurja. Znanstvenu utemeljenost problematike osvijetlio je uvodnim prilogom Slavko Kremenšek (*Za uvod*), a zanimljivo teorijsko obrazloženje, proizašlo iz suvremene prakse, izložila je Daša Hribar ("*Slovinci so drugačni, nekaj drugega je v njih*"). Za elaboraciju zadane problematike sudionici su izabrali različite kulturne elemente. U jednom je slučaju to bio jezik kao jedan od indikatora socijalne identifikacije, s posebnim osvrtom na Hrvate u Mađarskoj (Jadranka Grbić: *Jezik, etnos i društvena zbilja*). U drugom se slučaju preko individualne, odnosno obiteljske razine nastojalo zapaziti okvire kulturnih utjecaja (Natalija Vrečer: *Medusobni doticaji kroz socijalne mreže*; Mojca Ravnik: *Obitelj i srodstvo*). Nekoliko je autora ukazalo na posebnosti, povijesne sudbine ili suvremenu problematiku etničkih zajednica ili manjina s ove ili one strane slovensko-hrvatsko-mađarske granice. To su prilozi Mihale Hudelje (*Nazočnost židovske etničke zajednice u Prekmurju do 2. svjetskog rata*), Vladimira Klemenčiča (*Suvremeni regionalni problemi mađarske narodnosti u procesima društveno-ekonomske preobrazbe*) te Marije Kozar-Mukič (*Svrha i značenje etnološkog istraživanja u Porabju*). Drugi su, pak, pokušali prozboriti o regionalnom identitetu uz pomoć povijesno-jezične analize, kao što je to za Prlekiju napravio Milan Puconja

(Istočna Štajerska u svjetlu panonskih kontroverzi). Na prožimanje i isprepletenost kulture susjednih regija upozorio je Ivan Zvonar primjerom usmene književnosti (*Paralele i prožimanja u usmenom književnom stvaralaštvu sjeverozapadne Hrvatske i sjeveroistočne Slovenije*), a Melinda Égetó primjerom propisa važećih među vinogradarima (*Goričke knjige u Mađarskoj i Sloveniji - Identifikacija prekomurskih goričkih knjiga*). Kako su se regionalna obilježja mogla prepoznati u području građenja i stanovanja razabire se iz priloga Silvije Sitta o tradicijskoj arhitekturi Međimurja (*Naselja i narodno graditeljstvo Međimurja*), odnosno iz priloga o stambenom inventaru jedne mađarske kuće autorice Ede Kerecsényi (*Stoljetne narodne dragocjenosti heteške kuće u Kamovcima*). Najzad, sudbinu pojedinog kulturnog elementa na širem interetničkom prostoru pokazala je Maria Kiss primjerom božićnog rekvizita, tzv. panja-badnjaka (*Difuzija i autohtoni razvoj na primeru Badnjaka*).

Kako je uvodno bilo istaknuto ovaj je zbornik bio objavljen prije održavanja susreta u Lendavi, da bi poslužio kao poticaj i podloga raspravljanju. Stoga zainteresiranim čitaocima skrećemo pažnju da je rasprava sa simpozija "Lokalno-regionalno-nacionalno" objavljena u Glasniku slovenskega etnološkega društva 3-4, Ljubljana, 1991, str. 122-136.

Aleksandra MURAJ